

รายงานการวิจัยร่างสมบูรณ์

เรื่อง

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน
เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม
The process of people's participation in sustainable sub-district
development Nong Son Subdistrict Chiang Yuen District
Maha Sarakham Province

โดย

ดร.สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
พ.ศ.๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 800765134

ชื่อรายงานวิจัย:	กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม
ผู้วิจัย:	ดร.สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๕
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เป็นการเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ในภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

๑) สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน ประชาชนในตำบลหนองซอนมีการประกอบอาชีพ และมีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย แต่มีอาชีพที่ประชาชนในทุกหมู่บ้านได้ยึดเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิตและก่อให้เกิดรายได้ให้แก่คนในตำบลคือ อาชีพการทำนา จึงต้องมีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพื่อนำข้าวที่ปลูกได้ของคนในกลุ่มนำมาเพิ่มมูลค่าจะก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ภายในชุมชน ด้วยการประยุกต์เอาหลักอิทธิบาท ๔ มาช่วยในการดำเนินกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จ

๒) กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม คือ UADU Model ประกอบด้วยขั้นตอนในการดำเนินงาน ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ ๑ เข้าใจ (Understand) เข้าใจความต้องการของประชาชน ขั้นตอนที่ ๒ เข้าถึง (Access) เข้าถึงกลุ่มอาชีพที่ต้องการพัฒนา ขั้นตอนที่ ๓ พัฒนา (Development) พัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์/สินค้าของกลุ่ม ขั้นตอนที่ ๔ ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Utilization) สิ่งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มสมาชิกได้รับและใช้ผลประโยชน์ร่วมกัน

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพประกอบ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.....	๘
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคม.....	๒๙
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ.....	๔๑
๒.๔ แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ.....	๔๔
๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม.....	๔๘
๒.๕.๑ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม.....	๔๘
๒.๕.๒ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม.....	๖๘
๒.๕.๓ แนวคิดทุนทางสังคม.....	๗๑
๒.๖ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	๗๓
๒.๗ บริบทเรื่องที่วิจัย.....	๘๐
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๖
๓.๒ ประชากรและกลุ่มเป้าหมายการวิจัย.....	๘๘
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๘๙

๓.๔ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ.....	๘๙
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๐
๓.๖ การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล.....	๙๒
๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๒
๓.๘ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๙๓
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๕
๔.๑ สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม.....	๙๕
๔.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม.....	๑๐๑
๔.๓ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๑๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๑๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๑๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๐
บรรณานุกรม.....	๑๒๒
ภาคผนวก.....	๑๒๙
ผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	๑๓๐

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๒.๑ แสดงขั้นตอนการจัดประชุมและปฏิบัติการตามกระบวนการ A-I-C	๖๕
๓.๑ แสดงขั้นตอนดำเนินการวิจัย.....	๙๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อความสุขของคนไทยทุกคน โดยยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มุ่งเน้นการพัฒนาและยกระดับคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ดี เก่งและมีคุณภาพ^๑ ทั้งนี้ การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาประเภทหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยมีปรัชญาแนวความคิด หลักการและวิธีการปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานดั้งเดิมคือเป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อพัฒนาความรู้ ความคิดให้มีศักยภาพ และสามารถพึ่งตนเองได้หรือช่วยตนเองได้ในทุกด้าน

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมในทุกด้าน เพื่อที่จะสามารถจัดการกับปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ของตนเองได้ การดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีสมรรถภาพ เป็นผู้ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทั้งในด้านศาสตร์และศิลป์ เพื่อทำงานร่วมกันกับประชาชนและชุมชนในการที่นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน นั่นคือการที่คนในชุมชนมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ในการพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดมูลฐานอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อให้ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองในรูปแบบของแรงงาน วัสดุและทรัพย์สินเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ๒. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ ปัญหาของชุมชนหรือประเทศไม่อาจแก้ไขได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่ต้องเป็นการประสานการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการ

^๑สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐/สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงาน. (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ), ๒๕๖๐.

ประสานวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน ๓. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ^๒

ซึ่งจะเห็นได้ว่า แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้นักพัฒนาสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพ ผู้ที่ทำงานจะต้องมีความเข้าใจในแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ การพัฒนาเมืองเพื่อการอยู่อาศัยในอนาคต โดยคำนึงถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม คุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งอาศัยดิจิทัลเทคโนโลยีช่วยบริหารจัดการ และตรวจสอบให้เมืองมีประสิทธิภาพและเหมาะสมต่อการอยู่อาศัย สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีปลอดภัย ไม่มีอาชญากรรม และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ มีการพัฒนาอยู่เสมอ สำหรับคนทุกกลุ่มในสังคม โดยให้ความสำคัญต่อการดำเนินงานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม สามารถตอบสนองความต้องการตามบริบทและศักยภาพของเมืองที่ต้องการพัฒนา^๓

ผลจากการใช้แนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมไทยอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงมีความสลับซับซ้อนจนยากที่จะอธิบายในเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดต่างเป็นปัจจัยเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน สำหรับผลของการพัฒนาในด้านบวกนั้น ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุ และสาธารณูปโภคต่างๆ ระบบสื่อสารที่ทันสมัย หรือการขยายปริมาณและกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น แต่ผลด้านบวกเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจายไปถึงคนในชนบท หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมน้อย แต่ว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เกิดผลลบติดตามมาด้วย เช่น การขยายตัวของรัฐเข้าไปในชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดความอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลางในการส่งสินค้าทุน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการรวมกลุ่มกันตามประเพณีเพื่อการจัดการทรัพยากรที่เคยมีอยู่แต่เดิมแตก สลายลง ภูมิความรู้ที่เคยใช้แก้ปัญหาและสั่งสมปรับเปลี่ยนกันมาถูกกลืนเลือนและเริ่ม สูญหายไป^๔

^๒ จีรพรรณ กาญจนจิตรา. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

^๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ยุทธศาสตร์ชาติ.พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐/สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๐.

^๔ มูลนิธิชัยพัฒนา, แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : เศรษฐกิจพอเพียง. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๕, แหล่งที่มา https://www.chaipat.or.th/site_content/item/3579-2010-10-08-05-24-39.html.

ปัจจุบันปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมมีความซับซ้อน การพัฒนาแบบยั่งยืนต้องอาศัยกระบวนการความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของหลายฝ่ายในสังคม ในขณะที่การพัฒนาในระยะที่ผ่านมาได้ทำให้ภาคประชาชนเติบโตและมีศักยภาพ มีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการของรัฐและบริหารจัดการชุมชน อีกทั้งภาครัฐเอง มีขีดความสามารถจำกัด จำเป็นต้องเปิดโอกาสและส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนและสังคมได้มีส่วนร่วมเข้ามาแก้ไขปัญหาได้มากขึ้น การพัฒนาชนบทจะเห็นว่าประชาชน ชาวชนบทมีบทบาทสำคัญ ตั้งแต่การตัดสินใจจนถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตน เพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ว่า^๕ การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เป็นการรักษาสถิตของระบบสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลสนับสนุนกัน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตและคุณภาพสังคมที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ แต่ช่วงเวลา ซึ่งมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยกระบวนการพัฒนานั้นจะเน้นทั้งแนวดิ่ง (Vertical) ที่มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ และแนวราบ (Horizontal) ที่มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยประชาชน หรือควบคู่กันไปก็สามารถทำได้ แต่ที่สำคัญการพัฒนานั้น ๆ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการ การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้น ๆ พึงปรารถนา

ผนวกกับปัจจุบันได้มีนโยบายของรัฐบาลในการยกระดับเศรษฐกิจรายตำบลแบบบูรณาการภายใต้โครงการ ๑ ตำบล เพื่อพัฒนาท้องถิ่นแบบ ยั่งยืน แก้ไขปัญหาความยากจนแบบตรงจุด ในปี ๒๕๖๔ และต่อยอดมาสู่โครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมฐานรากหลังโควิด ด้วย เศรษฐกิจ BCG ซึ่งเป็นการดำเนินการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยเศรษฐกิจ BCG ครอบคลุม ๗๗ จังหวัด ในพื้นที่ ๗,๔๓๕ ตำบล ทั่วประเทศ โดยเป็นการนำองค์ความรู้เทคโนโลยีและนวัตกรรมของสถาบันอุดมศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ไปขับเคลื่อนทั้งในภาคการผลิตและบริการในระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการฟื้นตัวของเศรษฐกิจเพิ่มและรักษาระดับการจ้างงาน อีกทั้งยังเป็นการสร้างงาน การพัฒนาอาชีพในชุมชน รวมทั้งให้เกิดการจัดทำข้อมูลขนาดใหญ่ของชุมชนและให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้ ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ของจังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร อยู่ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ๔๐ กิโลเมตรอยู่ห่างจากอำเภอเชียงยืน ๗ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๒๑,๐๒๑ ไร่ หรือ ๓๓.๖๓ ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศตำบลหนองซอนเป็นที่ราบลุ่มเป็น

^๕ สุพิงษ์ สวัสดิ์ทา. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาสังคมชุมชนอยู่ดีมีสุข. **คุณภูมินิพนธ์**, หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย. ๒๕๕๙.

ส่วนใหญ่ ไม่มีภูเขา มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ และมีคลองส่งน้ำไหลผ่านตำบลแนวทางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร สามารถใช้เพาะปลูกทำการเกษตรและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนาปลูกข้าว ซึ่งจะทำให้การเพาะปลูกได้ปีละ ๒ ครั้ง ในบริเวณที่มีคลองชลประทานไหลผ่าน การเพาะเห็ดโคน อาชีพรองคือ ค้าขาย เช่น ขายพันธุ์ปลาน้ำจืด ลูกเป็ด ลูกไก่ ไช้เป็ด ไช้ไก่ หอมกระเทียม ฯลฯ และทำการเกษตรแบบผสมผสาน

ปัญหาของตำบลหนองซอนประการหนึ่งคือ ผลผลิตที่เหล่านั้นไม่เป็นที่รู้จักในวงกว้างและมีลักษณะบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ค่อยดึงดูดใจ ดังนั้นความต้องการที่พบคือการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเป็นธรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยและได้มาตรฐาน สร้างอาชีพในชุมชน การผลิตที่เพิ่มคุณค่าของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และวัฒนธรรม การส่งเสริมและพัฒนายกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการแข่งขันทางการตลาด และต้องการที่จะยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้เกิดการฟื้นตัวของเศรษฐกิจเพิ่มและรักษาระดับการจ้างงาน อีกทั้งยังเป็นการสร้างงาน การพัฒนาอาชีพในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ส่งเสริมอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กลับชุมชนอันเป็น พื้นฐานของเศรษฐกิจฐานราก รวมทั้งให้เกิดการจัดทำข้อมูลขนาดใหญ่ของชุมชนและให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงและตามนโยบายของรัฐบาล

เพื่อการพัฒนาพื้นที่ตำบลให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามนโยบายของภาครัฐ ประกอบกับแนวทางในการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ระบุว่า การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นแนวดิ่ง (Vertical) หรือแนวราบ (Horizontal) ที่สำคัญการพัฒนานั้น ๆ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการ โดยที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้น ๆ พึงปรารถนา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ว่าเป็นอย่างใด เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนที่ถูกต้องเหมาะสม อันจะสามารถนำไปถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การพัฒนาตำบลยั่งยืนทั้งภายในและภายนอกสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ได้ข้อมูลวิจัยที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ จึงได้ศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวกับ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน โดยได้ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการปฏิบัติการในพื้นที่

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

๑) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ตัวแทนจาก องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน วิชากิจชุมชน และประชาชน ส่วนงานละ ๕ คน รวมทั้งสิ้น ๒๐ คน

๒) ผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) คือ ตัวแทนจาก องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน วิชากิจชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนงานละ ๓ คน รวมทั้งสิ้น ๑๒ คน

๓) การเข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ ประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม จำนวน ๔๐ คน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ภายในเขตปกครองตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการทำการศึกษาคือ ๑๒ เดือน นับจากที่ได้ทำสัญญา

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย

๑.๔.๑ **การมีส่วนร่วม** หมายถึง การให้ประชาชน กลุ่ม ชุมชน เกิดการร่วมกันคิดและตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนา พร้อมทั้งร่วมปฏิบัติตามแผนของกลุ่มหรือของชุมชน และรับประโยชน์ร่วมกัน

๑.๔.๒ **การพัฒนาตำบลยั่งยืน** หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนและชุมชนภายในตำบลให้ดีขึ้น โดยใช้พลังและความร่วมมือจากคนในชุมชนและหน่วยงานของรัฐและองค์กรในชุมชน เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความก้าวหน้าทั้งในด้านคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม โดยมุ่งยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

๑.๔.๓ **ศักยภาพ** คือ ความสามารถสูงสุดในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคล หรือ องค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่ โดยศักยภาพเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้การทำงานสำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๔.๔ **ตำบล** หมายถึง หมู่บ้านในเขตตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม
จำนวน หมู่บ้าน

๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๕.๑ ได้สารสนเทศเกี่ยวกับสภาพการพัฒนาตำบลเชียงยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๕.๒ เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลเชียงยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๕.๓ เกิดองค์ความรู้การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลเชียงยืน

๑.๕.๔ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำองค์ความรู้จากการวิจัย ไปใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตำบลหนองซอนต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม จึงได้กำหนดเนื้อหาไว้ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ
- ๒.๔ แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ
- ๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
 - ๒.๕.๑ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
 - ๒.๕.๒ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม
 - ๒.๕.๓ แนวคิดทุนทางสังคม
- ๒.๖ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ๒.๗ บริบทเรื่องทิววิจัย
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลง (Change) หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่งขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงตัวอยู่ได้^๑ ในปัจจุบันไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าทุกสิ่งในโลกนี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีสภาพมั่นคง หากแต่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สังคมและวัฒนธรรมก็

^๑สนิท สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ,๒๕๔๒.

มีลักษณะเช่นเดียวกัน ไม่มีสังคมและวัฒนธรรมใดหยุดอยู่กับที่ โดยแท้จริงตลอดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเสมออันเป็นลักษณะธรรมชาติของสังคมมนุษย์

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกันเป็นการเปลี่ยนแปลงในกรอบกำหนดขอบเขตสิทธิและหน้าที่ที่บุคคลจะปฏิบัติต่อกันได้จากที่เคยกำหนดอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีทั้งในระดับจุลภาค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นอยู่เป็นปกติ แต่ในอัตราและความมากน้อยแตกต่างกันตามท้องที่แล้วแต่โอกาสหรือกาลเวลา เช่น ในเรื่องค่านิยมหรือคุณค่าทางจริยธรรม การแต่งกายมารยาท และการใช้ภาษา การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ในระดับมหภาค คือ การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค^๒ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม มักจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างหรือของรูปแบบของความสัมพันธ์ และการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบแบบแผน ค่านิยม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนมาก และเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในโครงสร้างสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ไม่ใช่ทางสังคมด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา ประชากรและเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับโลกทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบ่งออกได้เป็นทฤษฎีใหญ่ ๆ หลายทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (evolutionary theories of social change) ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทฤษฎีพัฒนาการ (developmental theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาเข้าสู่การพัฒนาเกิดมาจากผลกระทบของโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศตะวันตกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนา ทฤษฎีความขัดแย้งทางสังคม (Conflict theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นผลมาจากการขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม (Structural functional theories) ซึ่งโครงสร้างของสังคมคือรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มสังคม หน้าที่ของสังคมกล่าวถึงผลที่ได้จากรูปแบบของความสัมพันธ์เหล่านั้น ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่เท่าใดความแตกต่างทางด้านโครงสร้างและหน้าที่ของประชากรในสังคมน่าจะมีมากขึ้นด้วยความแตกต่างนี้ หมายถึงความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ระดับการศึกษา อายุ ระดับรายได้ ภูมิหลังของครอบครัว เป็นต้น และ ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social psychology theories) มีรากฐานมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความคิดว่าการนำไปสู่ความทันสมัยจะทำได้โดยผ่านการกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม แนวความคิด

^๒ ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

สำคัญของกลุ่มนี้คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เช่น บุคลิกภาพ ค่านิยมและทัศนคติ จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม^๓

หากพิจารณาถึงความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละเรื่อง อาจเกิดขึ้นในส่วนย่อยหรือส่วนใหญ่ของความสัมพันธ์ทางสังคมก็ได้หรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงไรก็ตาม ย่อมถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมจะมีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น ในทางปฏิบัติแล้วยากที่จะแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เพราะหากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นท้ายที่สุดการเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลกระทบถึงสองลักษณะดังกล่าวเสมอ^๔

แนวคิดทางสังคม (Social thought) หมายถึง ความคิดของมนุษย์โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ ความคิดที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา จะกระทำโดยคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ กรณีที่คิดคนเดียวก็ต้องเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นด้วย แม้ไม่ยอมรับทั้งหมดก็อาจยอมรับเพียงบางส่วน ความคิดนั้นจึงคงอยู่ได้ เนื่องจากแนวคิดทางสังคมเป็นความคิดของมนุษย์ เกิดจากการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนของมนุษย์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์โดยทั่วไป และปัญหาที่ประสบ ความคิดนี้เป็นที่ยอมรับกันในหมู่มนุษย์ ไม่สูญหาย มีการสืบความคิดกันต่อไป ทั้งนี้แนวคิดทางสังคมยังเป็นความคิดเกี่ยวกับการสอบถามหรือปัญหาทางสังคมของบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบัน เป็นการคิดร่วมกันของเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์ เป็นความคิดของแต่ละคนและของกลุ่มคน ในเรื่องรอบตัวมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยก็ต้องคิด เพื่อหาทางแก้ปัญหาหรือทำให้ปัญหาบรรเทาลง ความคิดความอ่านที่ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาแล้ว และใช้การได้ดี ก็จะได้รับการศึกษาสืบทอดจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง

๒.๑.๑ ประเภทของแนวคิดทางสังคม

ได้เรียบเรียงจากความคิดของ Bogardus ได้ ๕ ประเภท เรียกว่า “แนวทางห้าสายของความคิดมนุษย์” (Five lines of human thought) ดังนี้

๑) ความคิดเกี่ยวกับจักรวาล เป็นความคิดของคนโบราณเกี่ยวข้องกับลักษณะของสากล จักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล มนุษย์ยุคโบราณสนใจในศาสนา ในจิต

^๓นิเทศ ดินณะกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.(กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟพริ้นท์), ๒๕๕๖.

^๔สนิท สัมครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. (โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๕๖.

และวิญญาณ มีความคิดความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ภูต ผี เทวดา ลัทธิศาสนาต่างๆ เช่น ลัทธิเทพเจ้าองค์เดียว (Monotheism) ลัทธิเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) การปกครองโดยสงฆ์ (Monotheism) สิ่งเหล่านี้ทำให้นุชนเกิดความกลัวและความหวัง อุดมการณ์และการบูชาอันดีด้วยชีวิต

๒) ความคิดเกี่ยวกับปรัชญา ในขั้นนี้มีระดับความคิดเชิงปัญญาสูงขึ้น แต่ก็ยังเป็นความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจักรวาลเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหรือไม่ใช่ความคิดที่สนองความจำเป็นทางศาสนา ความเชื่อ มนุษย์พยายามลดความคลุมเครือ หาความกระจ่างในสิ่งแวดล้อมของจักรวาลเกณฑ์คำอธิบายต่างๆ อย่างมีเหตุผล หาเอกภาพจากการเปลี่ยนแปลงและหาแก่นสารในความซับซ้อน มนุษย์ได้พบว่าในยุคนี้ควรมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ และรู้ว่าในที่สุดทุกสิ่งจะต้องแตกดับไป มนุษย์พยายามสร้างความหมายสูงสุดของสิ่งต่างๆ อย่างไม่มีอคติตามความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นของตน

๓) ความคิดเกี่ยวกับตนเอง เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและความรู้ทางปรัชญาเพียงพอแล้ว มนุษย์ก็หวนกลับมาคิดถึงตัวเอง คิดถึงบุคลิกลักษณะ โครงสร้างและหน้าที่ของการคิด การกระทำหรือการประพฤติปฏิบัติของตนเอง คิดถึงความฉลาด ความโง่ ความจำ ความฝันและสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับตนเอง ซึ่งเป็นที่มาของวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่

๔) ความคิดเกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ความรู้สึเกี่ยวกับ หิน ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมนุษย์จำเป็นต้องรู้จัก เพื่อป้องกันอันตราย หรือใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ การคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ทำให้นุชนได้บ่อน้ำหิน บ่อน้ำมัน บ่อแก๊ส นำมาปรับปรุงการคมนาคมขนส่ง ความคิดความรู้อันแยบยลของมนุษย์ ทำให้นุชนรู้จักใช้ประโยชน์จากวัตถุต่างๆ สามารถควบคุมธรรมชาติได้ นั่นคือที่มาของความคิดทางวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย

๕) ความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์หรือสังคมมนุษย์ ในประวัติศาสตร์มนุษย์มีความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ในลักษณะเป็นกลุ่มน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนที่ทำให้กับเรื่องต่าง ๆ ใน ๔ ข้อแรก และได้หันมาสนใจเรื่องของเพื่อนมนุษย์เมื่อไม่นานมานี้ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับสังคม ภาระหน้าที่ความผูกพันที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสังคม ลักษณะของชีวิตสังคม แนวโน้มทางสังคม ปัญหาสังคม หลักการ การศึกษาวิเคราะห์สังคม อันเป็นความคิดพื้นฐานของสังคมศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่

๒.๑.๒ ตัวอย่างความคิดทางสังคม อาจแยกออกเป็นกลุ่ม ดังนี้

๑) ปรัชญาชีวิต สังคมไทยหรือสังคมอื่นความคิดทางสังคมอาจแสดงออกในรูปของปรัชญาชีวิต หมายถึง เป้าหมายสูงสุดของชีวิต รวมทั้งแนวทางการไปสู่เป้าหมาย สังคมแต่ละสังคมจะมีปรัชญาชีวิตของสังคมด้วย เช่น กรณีของสังคมไทย ปรัชญาชีวิตจะเป็นแบบเรียบง่าย รักอิสระเสรี โอบอ้อมอารี มีศีลธรรม

๒) ศาสนา ความคิดทางสังคมดูจากศาสนาประจำชาติ ประจำสังคม สังคมไทยคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เรียกว่า พุทธศาสตร์ ครอบคลุมความคิดด้านต่างๆ ของสังคม ทั้งครอบครัว เศรษฐกิจ การศึกษา หรือการเมืองการปกครอง

๓) ประวัติศาสตร์ เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางสังคม เป็นข้อมูลที่ประมวลเรื่องราวความเป็นมาของชนชาตินั้นๆ เช่น การจัดชุมชน การทำมาหากิน การปกครองบังคับบัญชา วิธีต่อสู้ การป้องกันการรุกราน

๔) วรรณคดี เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ให้ข้อมูลทางสังคม เป็นการบันทึกเรื่องราวทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น นิทาน ตำนาน จะมีแง่มุมแสดงให้เห็นถึงความละเอียดละออต่างๆ

๕) ภูมิปัญญาไทย หรือความรู้พื้นบ้าน ศึกษาได้จากตำนานอามัย สาธารณสุข เช่น ยาสมุนไพร ความรู้เกี่ยวกับฤดูกาล เกี่ยวกับต้นไม้ เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ การช่างประเภทต่างๆ การรบ การกีฬา

๖) สุภาษิต เป็นคติ คำพังเพย ปริศนาคำทาย มีอยู่ในแหล่งต่างๆ ที่เป็นสังคม ชุมชน

๒.๑.๓ ทฤษฎีสังคม (Social Theory)

ความหมายของทฤษฎี คือ คำอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใดสำหรับนักวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีจะต้องเป็นคำอธิบายตามหลักเหตุผลแสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของสิ่งนั้นอย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์สิ่งนั้นในอนาคตได้

ดังนั้น ความหมายของทฤษฎีสังคม คือ คำอธิบายเรื่องของคนและความสัมพันธ์ระหว่างคนตามหลักเหตุผล และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของคน หรือระหว่างคนต่อคน คนต่อกลุ่ม คนต่อสภาพแวดล้อม อย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์ได้

ทฤษฎีสังคมตามความหมายดังกล่าว จึงมีขอบเขตกว้างขวาง เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับคนแต่ละบุคคล กลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างๆ รวมไปถึงคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ข้อสำคัญนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบระเบียบพอที่จะเป็นฐานในการพยากรณ์เรื่องทำนองเดียวกันในอนาคตได้ Jame Miley “โดยทั่วไปความพยายามที่จะอธิบายส่วนหนึ่งส่วนใดของสังคม (Social life) ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีสังคม” และ Henry P Fairchild ให้ความหมายว่า “ทฤษฎีสังคม คือ การวางนัยต่างๆไป หรือข้อสรุปที่ใช้ได้ทั่วไปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง”

ทฤษฎีทางสังคมกับแนวคิดทางสังคม มีความคล้ายคลึงกัน แต่ไม่เหมือนกัน ดังนี้

ประการแรก ทฤษฎีทางสังคมเป็นคำอธิบายเรื่องเกี่ยวกับคน หรือความสัมพันธ์ระหว่างคน ซึ่งเป็นการรู้ระดับหนึ่งที่ยังไม่ถึงขั้นอธิบาย

ประการที่สอง ทฤษฎีทางสังคม แสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของคน หรือระหว่างคนต่อคนอย่างมีระบบ แต่ความคิดทางสังคมไม่กำหนดว่าต้องเป็นเช่นนั้น

ประการที่สาม ทฤษฎีทางสังคมมีความสามารถพยากรณ์อนาคตได้ แต่ความคิดทางสังคมไม่ถึงขั้นนั้น

ประการที่สี่ ทฤษฎีทางสังคมอาจมีรูปของข้อความที่เตรียมไว้สำหรับการพิสูจน์ ด้วยข้อมูลประจักษ์ ทฤษฎีทางสังคมอาจมีทั้งที่เคยตรวจสอบด้วยข้อมูลประจักษ์ หรือยังไม่เคยผ่าน แต่ได้มีการเตรียมหรือมีลักษณะที่พร้อมจะให้พิสูจน์

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีสังคม คือ คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักเหตุผล โดยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์สังคมนั้น จนสามารถที่จะพยากรณ์ปรากฏการณ์สังคมในอนาคตได้ ทฤษฎีสังคมมีความหมายกว้างเป็นทฤษฎีของจิตวิทยา ซึ่งอาจหมายถึงเรื่องของคนแต่ละคนก็ได้ (Psychology studies human interaction of individuals) หรืออาจหมายถึงทฤษฎีรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจของคนหลายคนที่เกี่ยวข้องกัน หรืออาจหมายถึงทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเรื่องของคนหลายคนกับวัตถุในการผลิตการจำหน่าย แจกผลผลิตภัณฑ์และบริการในการอุปโภคบริโภคได้ และอาจเป็นทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นเรื่องของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรืออาจจะเป็นทฤษฎีของมนุษยวิทยาเป็นเรื่องของคนที่มีแบบแผนการคิด การกระทำหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทฤษฎีทางสังคมจึงคล้ายกับแนวคิดทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน รวมทั้งระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีความแตกต่างกันที่ทฤษฎีเป็นข้อความที่เป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบและพยากรณ์ปรากฏการณ์ในอนาคต

๒.๑.๓.๑ ความหมายของทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological Theory)

ความหมายของทฤษฎีสังคมวิทยาอาจมีได้ทั้งความหมายอย่างกว้าง หรือความหมายอย่างแคบเจาะจง ทฤษฎีสังคมวิทยาทุกทฤษฎีจะต้องมีลักษณะพื้นฐานเดียวกับทฤษฎีสังคม คือ ต้องเป็นคำอธิบายปรากฏการณ์สังคมตามหลักเหตุผล มีระบบและพยากรณ์ได้ ตัวอย่างทฤษฎีสังคมอย่างกว้าง คือ ทฤษฎีเชิงสังคมวิทยามหาภาพ (Grand Theories) ซึ่งเป็นทฤษฎีเชิงบรรยายความ หากจะพิสูจน์ความจริงก็ต้องนำมาเขียนใหม่ จัดรูป กำหนดสังกัปให้มีจำนวนพอสมควร แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสังกัป แล้วจึงสามารถพิสูจน์ได้ ทฤษฎีสังคมอย่างแคบ คือ ทฤษฎีสมัยใหม่ยังไม่มีจำนวนน้อย มีข้อความกระชับชัดเจนพิสูจน์ได้ด้วยหลักฐานประจักษ์เต็มที่ ตัวอย่าง ถ้ามีคนตั้งแต่สองคนหรือมากกว่ามีการกระทำระหว่างกัน ถ้าเขาสามารถพูดคุยกัน เข้าใจกัน ถ้าการกระทำนั้นยืนยาวเป็นเวลา ๑๕ นาที หรือนานกว่านั้นแล้ว กลุ่มขนาดเล็กแบบซึ่งหน้า (face-to-face) ก็เกิดขึ้น ทฤษฎีแบบนี้มีสังกัปจำนวน แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสังกัปและคนตามหลักเหตุผล มีระบบสามารถทำนายเหตุการณ์

ข้างหน้าได้ ความหมายของทฤษฎีสังคมวิทยาจึงหมายถึง คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมตามหลักเหตุผล แสดงความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้นอย่างมีระบบ จนสามารถพิสูจน์ความจริงนั้นได้

ทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่อาศัยลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

๒.๑.๓.๒ เปรียบเทียบทฤษฎีสังคมวิทยากับทฤษฎีสังคม

- เชิงความเป็นวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีสังคมวิทยาจะเน้นลักษณะวิทยาศาสตร์มากกว่า โดยเฉพาะเมื่อทฤษฎีสังคมวิทยาอยู่ในรูปของทฤษฎีทางการ (formal Theory)
- เชิงลักษณะ ทฤษฎีทั้งสองประเภทนี้ต่างก็มีรูปแบบบรรยายและมีขอบข่ายกว้างขวางเหมือนกัน แต่ทฤษฎีสังคมวิทยาจะมุ่งไปที่ลักษณะเล็กกระทัดรัด เป็นรูปแบบที่เหมาะสมแก่การทดสอบหรือพิสูจน์ความถูกต้องตามแบบปฏิบัติของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
- เชิงสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์ในแง่ที่ว่า ทฤษฎีสังคมวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีสังคม ความรู้สังคมวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของความรู้สังคมศาสตร์ แต่ไม่อาจพูดได้ว่าทฤษฎีสังคมทุกทฤษฎีเป็นทฤษฎีสังคมวิทยา

๒.๑.๓.๓ ประเภทของทฤษฎีสังคมวิทยา

Jack Gibbs แบ่งประเภทโดยยึดรูปลักษณะของทฤษฎีเป็นหลัก โดยแบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาออกเป็น ๒ประเภท ได้แก่ ประเภทสูตรหรือทางการ (form) ประเภทรูปแบบบรรยาย (discursive exposition)

Jonathan Turner แบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาออกเป็นสำนักคิด (schools) ๔ สำนักคิด คือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีขัดแย้ง ทฤษฎีปฏิวัติ และทฤษฎีสัญลักษณ์ พร้อมกับสำนักคิดที่กำลังก่อร่างตัวอีกสำนักหนึ่ง คือ ปรากฏการณ์นิยม

Nicholas Timasheff ใช้วิธีผสมระหว่างสำนักคิดกับประวัติความเป็นมาของความคิดหรือทฤษฎีที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลาในประวัติศาสตร์

Paul Reynolds แบ่งทฤษฎีตามเนื้อหาของความเป็นวิทยาศาสตร์ แบ่งทฤษฎีออกเป็น ๓ประเภท คือ กฎ (set-of-laws) สิ่งที่ยืนยันว่าเป็นความจริงแล้ว (axiomatic form) และกระบวนการตามเหตุ (causal process form)

Poloma แบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาตามลักษณะของเนื้อหาออกเป็น ๓ประเภท คือ ประเภทธรรมชาติวิทยาหรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Naturalistic or Positivist Theory) ประเภทมนุษย

ธรรมชาติหรือการตีความ (Humanistic or interpretative Theory) และประเภทฤษฎีประเมินผล (Evaluation Theory)

๒.๑.๓.๔ ขนาดของทฤษฎีสังคมวิทยา

เพื่อให้ทราบทั้งขนาดของทฤษฎีสังคมวิทยาและอาจรู้วิวัฒนาการของประเภทฤษฎีด้วย Ian Robertson นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ได้แบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาออกเป็น ๓ประเภทด้วยกัน คือ

๑) หลักสากลเชิงประจักษ์ (Empirical generalization) ได้แก่ ทฤษฎีสังคมวิทยาที่ประกอบด้วยประจักษ์อย่างหนึ่ง ซึ่งสร้างขึ้นจากข้อมูลประจักษ์ เช่น อัตราการเกิดของประชากรในสังคมหนึ่งสังคมใดค่อยๆลดลงเมื่อระดับการเป็นอุตสาหกรรมของสังคมนั้นค่อยๆสูงขึ้น / การลดของอัตราการตายของประชากร ในสังคมใด มักจะมาก่อนการลดลงของอัตราการเกิดของประชากรในสังคมนั้น

๒) ทฤษฎีมีชัฒิมพิสัย (Middle-Range Theory) ได้แก่ ทฤษฎีสังคมวิทยาที่ประกอบด้วยหลักสากลภาพเชิงประจักษ์อย่างน้อยสองหลักสากลภาพด้วยกัน เป็นทฤษฎีขนาดกลางระหว่างทฤษฎีขนาดเล็กที่เรียกว่าหลักสากลภาพกับทฤษฎีใหญ่ที่เรียกว่า ทฤษฎีสหภาพ Robert Merton เสนอว่า ทฤษฎีกับการวิจัยจะต้องเป็นของคู่กัน ทฤษฎีที่ปราศจากการวิจัยเป็นทฤษฎีเลื่อนลอย การวิจัยที่ไร้ทฤษฎีก็ไม่มีหลัก ไม่มีทิศทาง ทฤษฎีขนาดกลางนี้จะช่วยให้สามารถทำวิจัยได้ เพราะมีขนาดพอเหมาะเมื่อทำวิจัยสร้างและพิสูจน์ทฤษฎีขนาดกลางแบบนี้มักจะครอบคลุมทุกด้านของสังคม หรือมีจำนวนมากพอแล้วก็อาจสร้างทฤษฎีสหภาพได้ในอนาคต ตัวอย่างของทฤษฎีขนาดกลางนี้ คือ การนำเอาหลักสากลสองหลักข้างต้นมารวมกันเป็นทฤษฎีเดียวดังนี้ ประชากรของสังคมที่กำลังกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมจะขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะแรก หลังจากนั้นแล้วจะค่อยๆคงตัวเมื่ออัตราการตายและอัตราการเกิดเริ่มลดลง

๓) ทฤษฎีสหภาพ (Grand Theory) ได้แก่ ทฤษฎีขนาดใหญ่ครอบคลุมชีวิตสังคมทุกด้าน เป็นทฤษฎีที่มีระดับแห่งภาวะสากล และความเป็นนามธรรมสูงมาก มีสิ่งก้ำกัและประพจน์หรือสากลภาพต่างๆมากมาย รวมทั้งทฤษฎีขนาดกลางปะปนอยู่มาก ทฤษฎีประเภทนี้มีลักษณะเป็นการบรรยาย มีคำอธิบายให้เหตุผลประกอบด้วยหลักฐาน ยืนยันความเป็นจริงของทฤษฎี หากจะทำการหลักฐานสากลภาพ หรือประพจน์ จะต้องมาเรียงเสียใหม่ ทฤษฎีสหภาพอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในหมู่นักสังคมวิทยา คือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural-functional Theory)

(๑) ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ (Structural - Functional Theory)

ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ นิยมนับเป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทฤษฎีหนึ่งในบรรดาทฤษฎีแม่บททั้งหลาย ทั้งในแง่ของความเก่าแก่ มีชีวิตยาวนานจากอดีตและในแง่ของความนิยมของ

สังคมวิทยา ในสหรัฐอเมริกาทฤษฎีนี้ได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงปี ๑๙๔๐ – ๑๙๖๕ และเสื่อมถอยลงบ้างแต่ยังมีอิทธิพลไม่น้อยจนถึงปัจจุบัน

ตัวแบบสังคม (Model of Society) ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) Herbert Spencer เป็นบิดาทฤษฎีนี้ เขาระมัดระวังในการใช้ตัวแบบแบบนี้ คือ เพื่อบอกว่าสังคมมนุษย์เหมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง แต่ศิษย์ของเขา เช่น Paul Von Lilienfeld และ Bene Worms เน้นชัดว่าสังคม คือ อินทรีย์อย่างหนึ่ง (an actual living organism) ในปัจจุบันนักสังคมวิทยาเข้าใจว่า ตัวแบบ เป็นเพียงอุปมาเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง (Reality) ซึ่งข้อเปรียบเทียบดังกล่าวทำให้ตั้งเป็นสมมติฐานเกี่ยวกับสังคมได้ ๓ ประการ

- ๑) สังคมเป็นระบบๆหนึ่ง
- ๒) ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
- ๓) ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการของอาณาเขตนั้นไว้เสมอ ต่อจากนั้นก็ได้มีการขยายต่อเติมความคิดนี้ให้ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามแต่ความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้ แบบที่สุดุดังกว่าแบบอื่นในหมู่นักโครงสร้าง – หน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะดังนี้

๓.๑) สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเอง (Self-regulating) โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่างๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาคุณภาพไว้ได้

๓.๒) ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (Needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ ส่วนต่างๆสามารถพึ่งพากันได้ (homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลภาพไว้ได้

๓.๓) เมื่อเป็นดังนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) เชิงสังคมวิทยาจึงควร ต้องมุ่งสนองความต้องการ จำเป็นของส่วนประกอบต่างๆของสังคม ซึ่งการทำเช่นนี้จะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและดุลยภาพด้วย

๓.๔) ในระบบที่มีความต้องการ จำเป็นสังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่ง ขึ้นมาเป็นหลักประการให้มีการพึ่งพา (homeostasis) ดุลยภาพ (equilibrium) และการมีชีวิต (survival) อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่โครงสร้างจำนวนจำกัดเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใดๆหรือความต้องการจำเป็นหลายอย่างในขณะเดียวกัน

ผู้นำความคิด ดังได้กล่าวมาแล้ว August Comte และ Herbert Spencer ทั้งสองท่าน เป็นผู้ให้รากฐานความคิดกว้างๆเกี่ยวกับสังคม และคำอธิบายเกี่ยวกับสังคม จะเห็นได้ว่าท่านทั้งสองใช้ความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหน้าที่นิยมเป็นหลักในการแนะนำวิชาสังคมวิทยาเข้าสู่วงวิชาการของยุโรป

สมัยของท่าน ท่านทั้งสองจึงได้ชื่อว่าเป็นบิดาของสังคมวิทยา เนื่องจาก August Comte เป็นผู้ตั้งชื่อวิชานี้ว่าสังคมวิทยา ท่านจึงมักได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาคนแรกของสังคมวิทยามากกว่า Herbert Spencer อย่างไรก็ตามต้องนับท่านทั้งสองมีคุณอนันต์ต่อวิชานี้ และผู้ที่วางรากฐานสำคัญของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ได้แก่

๑) Emile Durkheim

๒) Bronislaw Malinowski

๓) A.R. Radcliffe-Brown

ท่านทั้งสามให้คำตอบว่า เป็นความจริงที่ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแสดงให้เห็นว่าการที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้จะต้องสามารถสนองความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่งเสียก่อน แต่สังคมมนุษย์ต้องมีความต้องการจำเป็นนั้นด้วยหรือเป็นความจริงที่ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแสดงให้เห็นว่าสิ่งมีชีวิตต้องมีองค์ประกอบ หรือส่วนต่างๆหลายส่วน แต่ละสังคมมนุษย์จำเป็นต้องมีส่วนประกอบต่างๆเหล่านั้นหรือไม่ การได้ทราบความคิดของท่านเหล่านี้ เป็นการปูพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจเนื้อหาทฤษฎีโครงสร้างนิยม Durkheim และหน้าที่นิยม

เด็กโฮม เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ยึดถือแนวความคิดทั่วไปของนักวิชาการฝรั่งเศสสมัยของเขา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอินทรีย์อุปมาของ August Comte ในหนังสือเรื่องการแบ่งงานในสังคม (The Division of Labour in Society) เด็กโฮมโจมตี Spencer ที่ใช้แนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) สเปนเซอร์ใช้ดินทรีย์อุปมาเหมือนกับเด็กโฮมเกี่ยวกับเรื่องสังคมมนุษย์นั้น ความคิดของเด็กโฮมเจือปนด้วยความรู้ทางชีววิทยาอย่างมาก ซึ่งเป็นอิทธิพลทางความคิดทั่วไปในยุคของเด็กโฮม โดยเฉพาะเจือปนอินทรีย์อุปมาอย่างเด่นชัด ฐานคติสำคัญเกี่ยวกับสังคมของเด็กโฮม มีดังนี้

๑) สังคมมนุษย์เป็นองค์ภาวะ (Entity) โดยตัวของมันเอง สังคมไม่ใช่เป็นส่วนรวมขององค์ประกอบต่างๆที่รวมกันขึ้นเป็นสังคมแต่เป็นสิ่งที่มากกว่านั้น สังคมเป็นสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างไปจากส่วนผสมต่างๆที่มารวมกัน (Society is Sui generis an Entity in Itself and not its Constituent Parts) เด็กโฮม เน้นว่าสังคมเป็นองค์ภาวะทางสังคม (Social Whole) มีเอกลักษณ์ มีความต้องการ มีโครงสร้าง มีชื่อต่างหากไปจากส่วนผสมที่ประกอบขึ้นเป็นสังคม

๒) เขาเห็นว่าส่วนประกอบต่างๆของระบบ หมายถึง สังคมปฏิบัติหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นทั้งหมดที่ระบบพึงมีในฐานะที่เป็นระบบอินทรีย์ระบบหนึ่ง

๓) เด็กโฮม อุปมาโดยกล่าวถึง สภาพ “ปกติ” และ “ไม่ปกติ” ของสังคม คือ ถ้าระบบคือ สังคมสามารถสนองความต้องการจำเป็นของระบบได้แล้ว สังคมหรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติ แต่ถ้าไม่สามารถสนองความต้องการก็ไม่ปกติ คำกล่าวนี้จึงเป็นการยอมรับว่า สังคมต้องมีความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่จำนวนหนึ่ง สังคมใดมีชีวิตอยู่ได้ส่วนต่างๆจะต้องทำหน้าที่เพื่อขจัดความต้องการเหล่านั้นให้หมดไป

๔) ในการอ้างอิงระบบที่ปกติ ไม่ปกติและหน้าที่ของระบบ เด็กไฮม์ได้กล่าวถึง ความสมดุลของระบบด้วยจุดสมดุล (Equilibrium Points) คือจุดต่างๆที่สังคมมีความเป็นปกติอันเกิดจากการที่ความต้องการได้รับการตอบสนอง ระดับของการตอบสนองกับระดับของความต้องการเท่ากับ ความสมดุลก็เกิดขึ้น

จะเห็นว่าความคิดของเด็กไฮม์ที่เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง การแบ่งงานในสังคม ช่วยวางรากฐานให้กับแนวความคิดหรือทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม

(๒) การหน้าที่นิยมและประเพณีความคิดทางมานุษยวิทยา

สำหรับแนวความคิดทางมานุษยวิทยาของ Malinowski และ Radcliffe-Brown ได้รับอิทธิพลความคิดอินทรีย์นิยม (Organicism) ของ Durkheim เขาพยายามหาทางแก้ไขปัญหาขัดข้องในการใช้อินทรีย์ ปัญหาสำคัญที่เขา มอง คือ ปัญหาเรื่องอันตวิทยา (Teleology) คือ อะไรที่กำหนดไว้ได้ก่อนการศึกษาว่าจะต้องมี หรือสาเหตุอะไรที่สามารถกำหนดไว้ได้ก่อนล่วงหน้าแล้ว ถือว่าเป็นเรื่องสาเหตุสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องของปรัชญาไม่ใช่เรื่องของวิทยาศาสตร์ Radcliffe-Brown ให้ความหมายของ ความต้องการจำเป็นว่าเป็นภาวะที่จำเป็นในการคงอยู่ เขาคิดว่าหากกำหนดเช่นนี้แล้ว ความต้องการจำเป็นแบบสากลทั่วไปของมนุษย์หรือของสังคม ก็ไม่มีอยู่ในทฤษฎีแต่จะต้องค้นหาโดยหลักฐานประจักษ์ แต่ละสังคมมนุษย์จะมีความต้องการจำเป็นไม่เหมือนกัน เพราะแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นเวลาวิเคราะห์สังคมก็สามารถหลีกเลี่ยงได้ว่า ทุกส่วนของวัฒนธรรมมีหน้าที่หรือส่วนของวัฒนธรรมที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่เหมือนกัน

การวิเคราะห์สังคมเชิงหน้าที่มีฐานคติหลายประการ คือ

๑) ภาวะจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมอย่างหนึ่ง คือ บุรณาการของส่วนต่างๆอย่างน้อยก็จะต้องมีขั้นต่ำที่สุด แต่จะไม่มีบุรณาการไม่ได้หากจะให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้

๒) คำว่าหน้าที่ หมายถึง กระบวนการต่างๆที่ดำเนินการไปเพื่อบำรุงรักษาบุรณาการนี้หรือความมั่นคงนี้

๓) ผล คือ ส่วนต่างๆของโครงสร้างในแต่ละสังคม จะสามารถแสดงให้เห็นว่า ได้มีส่วนอำนวยความสะดวกแห่งบุรณาการหรือความมั่นคงนี้ได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์แบบนี้ทำให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมและภาวะเงื่อนไขที่จำเป็น สิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสังคม

แม้ว่า Radcliffe-Brown พยายามปรับปรุงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ให้ดีขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหา เพราะ เขาไม่ได้กำหนดว่าสังคมจะต้องมีบุรณาการขนาดไหนจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่ได้กำหนดคำจำกัดความปฏิบัติการ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญหาใหม่จากแนววิเคราะห์ของเขาที่สรุปว่า การเกิดโครงสร้างทางสังคมอะไรใหม่ๆขึ้นมา ก็เพราะ ความบุรณาการของสังคมซึ่งไม่จำเป็นเสมอไป แต่ก็ยอมรับว่า Radcliffe-Brown ได้มีส่วนช่วยพัฒนาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่คนหนึ่ง

สำหรับ Malinowski เป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกที่ได้ทดลองนำเอาหน้าที่นิยามมาใช้กับอินทรีย์นิยม หลักความคิดในการวิเคราะห์สังคม คือ องค์ประกอบต่างๆของวัฒนธรรมทุกส่วนทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม “ทัศนะของหน้าที่นิยามที่มีต่อวัฒนธรรมเน้นหลักสำคัญที่ว่าประเพณีทุกอย่าง วัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรม สอนองตอบความต้องการจำเป็นหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีหน้าที่จะต้องทำหรือเป็นตัวแทนของส่วนที่จะขาดเสียไม่ได้ในวัฒนธรรมนั้น”

จุดเด่นในความคิดหน้าที่นิยามของ Malinowski อยู่ที่แนวโน้มส่วนลด (Reductionistic Tendencies) คือ แนวการวิเคราะห์ของเขาจะเริ่มมีความต้องการจำเป็นของแต่ละคน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการมีลูกหลาน เนื่องจากความต้องการของมนุษย์แต่ละคนนี้ จึงต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคม หรือแม้แต่การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นก็ด้วยสาเหตุอันเดียวกัน แต่สัญลักษณ์ทำหน้าที่ควบคุมให้บุคคลต้องปฏิบัติหรือกระทำตามแบบที่กำหนดเพื่อให้สามารถสนองความต้องการจำเป็นได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันการตั้งกลุ่มหรือชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นใหม่ก็เป็นสาเหตุให้ต้องมีกลุ่มหรือชุมชนที่ซับซ้อนขึ้นไป สอนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นมานั้นอีกทอดหนึ่ง วนเวียนไปเช่นนั้นจากแนวความคิดนี้ทำให้เห็นความต้องการจำเป็นในวัฒนธรรมตามแนวของมาลินอส คือ

- ๑) ประเภทที่สืบเนื่องมาจากชีววิทยา
- ๒) ประเภทที่เกิดจากความต้องการทางจิตวิทยา
- ๓) ประเภทความต้องการอนุกรม

เพื่อบำรุงรักษาองค์การหรือวัฒนธรรมที่สนองความต้องการประเภทแรกไว้ คือ โครงสร้างต่างๆ เกิดขึ้นมาเนื่องจากความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ ทางจิตวิทยาและทางวัฒนธรรม เมื่อใช้การวิเคราะห์แนวนั้นแล้ว ก็ทำให้มาลินอสสามารถใช้คำอธิบายแบบส่วนลด (Reductionism) ได้ว่า ทำไมโครงสร้างต่างๆในสังคมจึงมีอยู่และดำรงอยู่ต่อไป

ความคิดของมาลินอสไม่เพียงแต่เป็นเรื่องอันตรวิทยาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องซ้ำซ้อน เพราะวัฒนธรรมนิยมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการจำเป็นของตัววัฒนธรรม ในขณะที่ตัววัฒนธรรมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการทางชีววิทยาและจิตวิทยา การให้เหตุผลแบบงูกินหางเช่นนี้เป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อใช้การให้เหตุผลแบบอันตรวิทยาผสมกับฐานคิดส่วนลด ซึ่งปัญหานี้มักโครงสร้างหน้าที่นิยามสมัยใหม่สามารถแก้ไขได้

(๓) แนวความคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยาม ของพาร์สัน

แนวคิดของพาร์สัน ประกอบด้วย คตินิยมด้านปรัชญา ๓ ด้าน คือ

๑) อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) คือ เป้าหมายของการกระทำทั้งหลายอยู่ที่ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมาก

๒) ปฏิฐานนิยม (Positivism) อยู่ที่ว่า อะไรที่ทดสอบได้จึงจะเป็นจริง

๓) จิตนิยม (Realism) หรืออุดมการณ์นิยม คือ ความเป็นจริงเป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัว อาจเป็นมโนคติหรือเป็นจิตก็ได้

ความคิดของพาร์สันกว้างขวางมาก โดยสรุปได้ดังนี้

๑. กลวิธีการสร้างทฤษฎีสังคมวิทยาของพาร์สัน

พาร์สัน ยึดกรอบความคิดที่เรียกว่า Analytical Realism เป็นแนวในการสร้างทฤษฎีสังคมวิทยา เขาได้ใช้กรอบนี้ในการสร้างทฤษฎี โครงสร้างของการกระทำทางสังคม (The Structure of Social Action) พาร์สันเน้นว่า ทฤษฎีต่างๆในสังคมวิทยานั้นจะต้องพยายามใช้สังกัปที่จำกัดจำนวนหนึ่งที่เป็นตัวแทนด้านต่างๆของสภาพัตถวิสัยของสังคม สังกัปเหล่านี้จะต้องไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์แต่ละอย่าง แต่จะสอดคล้องกับแก่นของปรากฏการณ์เหล่านั้น แยกปรากฏการณ์เหล่านั้นออกจากกันได้ และเมื่อนำมารวมกันจะเป็นตัวแทนของความเป็นจริงทางสังคม

ลักษณะเด่นของกรอบความคิดของพาร์สัน อยู่ที่วิธีการใช้สังกัปนามธรรมเหล่านี้ในการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยา ซึ่งเป็นโลกแห่งความเป็นจริง สิ่งที่คาดหวังคือ กลุ่มสังกัปที่จัดเป็นระบบสำหรับวิเคราะห์ ซึ่งแสดงลักษณะสำคัญและเป็นระบบของจักรวาล โดยไม่ต้องมีข้อมูลประจักษ์มากมาย ทฤษฎีจะทำหน้าที่เบื้องต้นในการจัดชั้นแบ่ง ประเภทปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนลักษณะสำคัญของการจัดระเบียบปรากฏการณ์เหล่านี้

ยิ่งกว่านั้นพาร์สันยังเน้นด้วยว่า ประพจน์เกี่ยวกับการมีอยู่หรือสภาพการณ์ข้อความสัมพันธ์ และข้อความเชิงเหตุ (Associational and Causal Statements) อาจไม่เป็นตัวแทนความจริงของโลกทางสังคม จนกว่าจะได้มีการจัดชั้นในเชิงสังกัปของจักรวาลให้ได้เสียก่อน

๒. แนวความคิดเรื่ององค์การสังคมพาร์สัน

พาร์สันเชื่อว่า ทฤษฎีการกระทำอาสาณนิยม (Voluntaristic Theory of Action) เป็นศูนย์รวมของสังกัปและฐานคติจากอรรถประโยชน์นิยม ปฏิฐานนิยมและจิตนิยม (Utilitarianism, Positivism and Idealism) ซึ่งนำมาสร้างทฤษฎีองค์การสังคมเชิงหน้าที่ขึ้น (Functional Theory of Social Organization) โดยในขั้นแรกอาศัยคติอาสาณนิยมมาองการตัดสินใจของผู้กระทำทางสังคม (Normative Constraints) และสถานการณ์ (Situational Constraints Action) ดังนั้น การกระทำโดยเสรีหรือเชิงอาสา (Voluntaristic) จึงประกอบด้วยธาตุมูล ดังนี้

๑) ผู้กระทำ หมายถึง ปัจเจกชน

๒) เป้าหมาย ที่ผู้กระทำมุ่งประสงค์

- ๓) วิธีต่างๆ ที่ผู้กระทำจะเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย
- ๔) สถานการณ์ อันเป็นฉากซึ่งผู้กระทำจะต้องนำเข้ามาพิจารณา ในการที่จะเลือกวิธีหนึ่งวิธีใดในการบรรลุเป้าหมาย
- ๕) ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน อันได้แก่ ค่านิยมบรรทัดฐานทางสังคมและความคิดต่าง ๆ ซึ่งผู้กระทำจะต้องนำมาพิจารณาประกอบในการเลือกวิธีการบรรลุเป้าหมาย
- ๖) การตัดสินใจโดยเสรี ภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับหรือบรรทัดฐานและสถานการณ์

๓. ความคิดเรื่องระบบการกระทำยุคต้น

ระบบการกระทำ (System of Action) เกิดในบริบททางสังคมซึ่งเป็นบริบทที่ผู้กระทำมีสถานภาพและแสดงพฤติกรรมตามที่สถานภาพกำหนดไว้ สถานภาพและบทบาทต่างๆ ในสังคมประสานสัมพันธ์กันในรูปของระบบต่างๆ หน่วยการกระทำจึงมีฐานะเป็นระบบการกระทำระหว่างกัน (System of Interaction) ซึ่งการกระทำในที่นี้ คือ แสดงบทบาทของผู้กระทำประกอบไปด้วยผู้กระทำจำนวนมาก ซึ่งก็มีสถานภาพและแสดงบทบาทที่รวมกันเข้าเรียกว่า ระบบสังคม

พาร์สันสร้างระบบต่าง ๆ ขึ้นระบบแรก คือ ระบบบุคคล คือ ระบบการกระทำระหว่างกัน หรือการกระทำระหว่างมนุษย์หลายคนที่มีลักษณะเป็นระบบ ระบบวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่เกณฑ์การปฏิบัติของสังคม ต่อมาเป็นระบบดิทรีรี่ ได้แก่ พันธุ์และกระบวนการกระทำชีวภาพต่างๆ ในขั้นแรก ระบบต่างๆตามความคิดของพาร์สันก็มีเพียงสามระบบเท่านั้น ต่อมาพาร์สันได้สร้างระบบที่สี่ขึ้นเรียกว่า ระบบสังคม ซึ่งเป็นระบบที่เขาในฐานะนักสังคมวิทยาจะต้องวิเคราะห์ระบบหลังนี้ แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างระบบสังคม ระบบบุคคลและระบบวัฒนธรรม และเขาได้พัฒนาความคิดของเขา โดยนำรายละเอียดในหนังสือชื่อ The Social System ที่เขียนขึ้นมาพิจารณารายละเอียด

๔. ความคิดระบบสังคมของพาร์สัน

เนื่องจากจุดสนใจของพาร์สันอยู่ที่ระบบสังคม ดังนั้นเขาจึงสนใจเรื่องบูรณาการในระบบสังคม และระหว่างระบบสังคมกับระบบวัฒนธรรมและระบบบุคคลตามความคิดของเขา บูรณาการของระบบสังคมจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ (Functional Requisite) คือ

- ๑) ระบบสังคมจะต้องมีคนหนึ่ง ซึ่งเพียงพอที่จะแสดงบทบาทต่างๆที่ระบบต้องการ
- ๒) ระบบสังคม จะต้องพยายามหลีกเลี่ยงแบบแผนวัฒนธรรมที่ทิ้งไม่รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกำหนดบังคับให้คนต้องกระทำกรอันเป็นไปไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนและการขัดแย้งขึ้น

หลังจากนั้นพาร์สันได้สร้างกรอบความคิดกับความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบสังคม คือ สังคัปเรื่องกลายเป็นสถาบัน ซึ่งหมายถึง แบบแผนที่ค่อนข้างถาวรของการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสถานภาพต่างๆ แบบแผนเหล่านั้นอยู่ในกรอบของวัฒนธรรม การยึดค่านิยมของคนเกิดขึ้นได้สอง

ทาง คือ บรรทัดฐานทางสังคมที่บังคับพฤติกรรมจะสะท้อนค่านิยมทั่วไปและระบบความเชื่อของวัฒนธรรม ส่วนค่านิยมและแบบแผนอื่นๆ อาจกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบบุคคล ซึ่งย่อมจะก่อผลกระทบหรือสนองต่อความต้องการจำเป็นของระบบ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความยินดีเต็มใจในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลในระบบสังคมอีกทอดหนึ่ง

สำหรับพาร์สัน การกลายเป็นสถาบันเป็นทั้งกระบวนการและโครงสร้าง กระบวนการกลายเป็นสถาบันมีขั้นตอนง่ายๆ ดังนี้

- ๑) ผู้กระทำซึ่งมีภูมิหลังต่างกัน เข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคม
- ๒) สิ่งที่ผู้กระทำได้รับการขัดเกลามาก่อน เป็นผลจากความต้องการ การจำเป็นและวิธีการมีความต้องการจำเป็นเหล่านี้จะได้รับการตอบสนอง ตอบด้วยการรับเอาแบบแผนวัฒนธรรม
- ๓) โดยผ่านกระบวนการกระทำระหว่างกันนี้เอง บรรทัดฐานทางสังคมจะก่อรูปขึ้น เมื่อผู้กระทำปรับการขัดเกลาที่ได้รับมาก่อนเข้าหากัน
- ๔) บรรทัดฐานเหล่านั้นเกิดเป็นแนวทางปรับการขัดเกลาเข้าหากันของผู้กระทำแต่ขณะเดียวกัน ก็ถูกหล่อหลอมโดยวัฒนธรรม
- ๕) บรรทัดฐานเหล่านี้จะทำหน้าที่ควบคุมการกระทำระหว่างกัน อันจะทำให้เกิดเสถียรภาพขึ้น

การกลายเป็นสถาบันเกิดขึ้นได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมานี้ แต่ทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงและการบำรุงรักษาสถาบันก็อาศัยขั้นตอนเหล่านี้ด้วย

เมื่อการกระทำระหว่างกันกลายเป็นสถาบันขึ้นมาแล้ว ระบบสังคมก็เกิดขึ้น ระบบสังคมนี้อาจไม่ได้หมายถึง สังคมทั้งสังคมตามความคิดของพาร์สัน แต่อาจหมายถึง องค์การสังคมขนาดใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือใหญ่ เวลาพาร์สันจะพูดถึงระบบสังคมที่หมายถึงระบบสังคมมนุษย์ระบบสังคมเล็ก เขาจะใช้ระบบสังคมย่อย (Subsystem)

สรุปได้ว่า การกลายเป็นสถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบัน แล้วรวมกันเข้าเป็นระบบสังคม (พูดอีกอย่างในระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง) เมื่อระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลายอย่างผสมผสานกันอยู่ แต่ละสถาบันนั้นจะได้ชื่อว่าระบบย่อย สังคมมนุษย์ คือ ระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน เวลาใดก็ตามที่จะวิเคราะห์ระบบสังคม จะต้องคำนึงเสมอว่าระบบสังคมอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมและสัมพันธ์กับระบบบุคคล

ในช่วงที่พัฒนาความคิดเรื่องระบบสังคม พาร์สันได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า Pattern Variables ขึ้น ซึ่งเป็นระบบสังกัด แสดงคุณลักษณะของระบบสังคมต่างๆ ระบบสังกัดนี้ สามารถใช้จำแนกประเภทแบบของแผนภูมิ (Modes of Orientation) ในระบบบุคคล ระบบค่านิยมของวัฒนธรรมต่างๆ และความคาดหวังเชิงบรรทัดฐานของระบบสังคมได้ สังกัดนี้สร้างขึ้นโดยมีตัวแปรเป็นคู่ที่

มีลักษณะตรงกันข้าม เวลาวิเคราะห์อาจนำไปใช้จำแนกแนวการตัดสินใจของผู้กระทำ ระบบค่านิยมหรือความคาดหวังตามบทบาทก็ได้ ดังนี้

๑) Affectivity-Affective Neutrality เกี่ยวกับปริมาณของอารมณ์หรือความพึงพอใจตามแต่สถานการณ์ที่ใช้ ควรแสดงอารมณ์หรือความรักมากหรือน้อย

๒) Diffuseness-Specificity แสดงถึงว่ากรณีนั้นๆควรมีความผูกพันในการกระทำระหว่างกันมากน้อยเพียงใด ความผูกพันควรแคบและเจาะจงหรือความผูกพันควรกว้างขวางไร้ขอบเขต

๓) Universalism-Particularism เป็นตัวแปรที่กล่าวถึงหลักการประเมินค่าการกระทำของผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันว่า ควรใช้หลักการวัดค่าสากลอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรือจะใช้หลักจิตวิสัยเฉพาะกรณี

๔) Achievement-Ascription เกี่ยวกับการประเมินผู้อื่นว่าควรประเมินจากผลงานเป็นหลักหรือดูจากเชื้อสายเป็นหลัก เช่น จากเพศ อายุ เชื้อสาย หรือสถานภาพทางครอบครัว

๕) Self-Collectivity แสดงถึงว่าการกระทำนั้นๆควรมุ่งประโยชน์ส่วนรวม หรือประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก

พาร์สันส์ถือว่าสังคมเหล่านี้เป็นระบบค่านิยมที่ควบคุมบรรทัดฐานของระบบสังคมและควบคุมการตัดสินใจของระบบบุคคล ดังนั้น รูปของระบบ การกระทำแท้จริงสองระบบคือ บุคคลและสังคม เป็นภาพสะท้อน สองระบบค่านิยมในวัฒนธรรม ความสำคัญของระบบวัฒนธรรมในการควบคุมระบบการกระทำอื่นๆจะยิ่งชัดเจนขึ้นเมื่ออภิปรายงานชิ้นอื่นต่อมา

พาร์สันส์พยายามตอบปัญหาที่ว่า ระบบบุคคลผสมผสานเข้าไปในระบบสังคมได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดดุลยภาพมีกลไกสองตัว คือ การขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ การขัดเกลาทางสังคมทำให้ระบบบุคคลมีโครงสร้างที่เหมาะสมกับระบบสังคม การควบคุมทางสังคม ทำให้ลดบทบาทตามสถานภาพได้รับการจัดระเบียบในระบบสังคม เพื่อลดความตึงเครียดและการเบี่ยงเบน กลไกสำคัญสองอย่างช่วยแก้ปัญหาของระบบสังคมได้ คือ ปัญหาเรื่องเสถียรภาพหรือบูรณาการ ยอมรับว่ากลไกนี้อาจล้มเหลวซึ่งอาจนำไปสู่การเบี่ยงเบนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งก็เป็นสิ่งจำเป็น ทำให้เกิดบูรณาการและดุลยภาพในระบบสังคม

๓. ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบ

พาร์สันส์เห็นว่า ระบบการกระทำมีความต้องการพื้นฐาน ๔ ประการ คือ การปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการหรือเสถียรภาพ และกฎระเบียบ การปรับตัวเป็นเรื่องของการแสวงหาสิ่งจำเป็นต่างๆจากสภาพแวดล้อม แล้วแจกจ่ายไปทั่วระบบ การบรรลุเป้าหมาย หมายถึง การกำหนดเป้าหมายใดเป็นเป้าหมายก่อนหลัง แล้วระดมทรัพยากรของระบบเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย บูรณาการหมายถึง การประสานงานและการบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่างๆของระบบกฎระเบียบ

ประกอบด้วยสองเรื่องใหญ่ๆ คือ การบำรุงรักษาระเบียบและการจัดการกับความตึงเครียด การบำรุงรักษาระเบียบเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการ ทำให้ระบบสังคมมีลักษณะอันเหมาะสม การจัดการกับความตึงเครียด เกี่ยวข้องกับความตึงเครียดและแรงกดของลักษณะภายในระบบสังคม

พาร์สัน กำหนดให้ระบบสังคม ๔ระบบ ทำหน้าที่แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการจำเป็น คือ ระบบวัฒนธรรมแก้ปัญหาภาวะระเบียบ ระบบสังคมแก้ปัญหาเสถียรภาพ ระบบบุคคลแก้ปัญหาการบรรลุเป้าหมาย และระบบอินทรีย์แก้ปัญหาการปรับตัว ความสัมพันธ์ระหว่างระบบก็จะถูกมองว่าเป็นเรื่องสัมพันธ์กับการแก้ปัญหา แต่ละระบบและระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหาต่างๆเหล่านี้ด้วย ดังนั้นในการทำความเข้าใจหรือศึกษาระบบใดๆก็จำเป็นต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจระบบหรือระบบย่อยอื่นประกอบด้วย จึงทำให้เกิดความเข้าใจดี เมื่อถึงจุดนี้เขาเชื่อว่าจะทำให้ระบบสังคมสงบสุขก่อนความจริงทางสังคมหรือใกล้เคียงกับความเป็นจริง

๔. ลำดับชั้นของข่าวสารในการควบคุม

พาร์สัน หันมาสนใจความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำ ๔ระบบ ซึ่งแต่ละระบบจะต้องแก้ไขปัญหาคำคัญ ๔ปัญหา จุดนี้เองที่พาร์สันเริ่มพูดถึงระบบย่อย ระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ระบบบุคคล และระบบอินทรีย์ คือ ให้ระบบย่อยทำหน้าที่แก้ปัญหา ๑ใน ๔ปัญหาหลัก คือ ระบบวัฒนธรรมจะควบคุมข่าวสารของระบบสังคม สังคมควบคุมข่าวสารระหว่างบุคคล บุคคลควบคุมข่าวสารของระบบอินทรีย์ พาร์สันแนะนำแต่ละระบบอาจถือเป็นแปลงพลังงานให้กับระบบที่สูงขึ้นไป คือ ระบบอินทรีย์เป็นแหล่งพลังงานให้ระบบบุคคล บุคคลเป็นแหล่งพลังงานให้ ระบบสังคม ระบบสังคมเป็นแหล่งพลังงานให้ระบบวัฒนธรรมอีกทอดหนึ่ง เท่ากับว่าต่างระบบต่างควบคุมกัน กระบวนการนี้เรียกว่า Cybernetic hierarchy

๕. สื่อกลางการปริวรรต (แลกเปลี่ยน)

พาร์สัน สนใจในเรื่องความสัมพันธ์ภายในแต่ละระบบ และระหว่างระบบให้ชื่อว่า สื่อสัญลักษณ์กลางในการปริวรรต Generalized Symbolic Media of Exchange ในกระบวนการแลกเปลี่ยนหรือปริวรรตระหว่างกัน มักจะต้องนำเอาสื่อกลางมาใช้ เช่น เงิน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสารติดต่อ ในเชิงทฤษฎี คือ ตัวเชื่อมระหว่างระบบการกระทำ ในท้ายที่สุดก็คือข่าวสาร โดยข่าวสารมีตัวแทนเป็นสัญลักษณ์ คนเราจะต่อรองกันโดยใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อ ความคิดนี้สอดคล้องกับเรื่องการควบคุมข่าวสารในการแลกเปลี่ยนที่กล่าวมาแล้ว การแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกันของระบบการกระทำต่าง ๆ เป็นไปได้ ๓ทาง คือ ทางแรก การแลกเปลี่ยนระหว่างระบบ การกระทำโดยใช้สิ่งเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น อำนาจ อิทธิพล และความผูกพัน ทางสองการแลกเปลี่ยนภายใน ระบบใดระบบหนึ่งราคาของสื่อจะมีค่าเช่นเดียวกับที่ใช้กัน ระหว่างระบบนั่นเอง และทางสุดท้ายหน้าที่เฉพาะของแต่ละระบบจะเป็นตัวกำหนดสื่อกลางที่จะใช้ในระบบหรือระหว่างระบบ

๖. การเปลี่ยนแปลงสังคม ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพาร์สันต่อเนื่องกับความคิดเรื่อง ลำดับขั้นของการควบคุมข่าวสาร โดยในกระบวนการความสัมพันธ์เกี่ยวกับข่าวสาร พลังงานระหว่างและภายในแต่ละระบบนี้เองจะเป็นแหล่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แหล่งหนึ่งในกระบวนการดังกล่าว คือ การมีข่าวสาร-พลังงานมากเกินไป ซึ่งจะส่งผลให้มีข่าวสารหรือพลังงานเป็นผลออกของระบบมากเกินไป ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น อีกแหล่งหนึ่งคือการมีข่าวสารหรือพลังงานน้อยเกินไป จะทำให้บรรทัดฐานขัดกันหรือเกิดการเสียระเบียบขึ้น ก็จะก่อผลกระทบต่อระบบบุคคลและระบบอินทรีย์ ดังนั้นระบบการควบคุมข่าวสารนั้นเป็นทั้งแหล่งที่จะทำให้เกิดความสมดุลและการเปลี่ยนแปลงได้ในตัว

เพื่อให้เกิดความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น พาร์สันได้นำเอาแนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการมาประกอบความคิดของเขาด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้เขาอาศัยแนวความคิดของเดกโฮม และสเปนเซอร์นำมาผสมกับทฤษฎีการกระทำของตน ทำให้ได้ความจริงเกี่ยวกับวิวัฒนาการ ๔ ประการ คือ

- ๑) วิวัฒนาการทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างระหว่างระบบทั้ง ๔
- ๒) วิวัฒนาการทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างในแต่ละระบบ
- ๓) วิวัฒนาการทำให้เกิดความเร่งในเรื่องบูรณาการ เกิดหน่วยหรือโครงสร้างด้านบูรณาการใหม่
- ๔) วิวัฒนาการทำให้พิสัย สามารถในการดำรงอยู่ของแต่ละระบบมีมากขึ้นรวมทั้งของสังคมมนุษย์ด้วย

ดังนั้นแนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพาร์สันจึงเป็นการผสมผสานระหว่างความคิดเรื่องวิวัฒนาการและทฤษฎีการกระทำ โดยความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น

(๔) แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของเมอร์ตัน

โรเบิร์ตเมอร์ตัน (Robert Merton) ความคิดของเขาสรุปได้ ๓เรื่อง คือ

๑. ความเป็นเอกภาพเชิงหน้าที่ของระบบสังคม (Functional Unity of Social System) บูรณาการเป็นความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคมจริงหรือไม่ ปัญหาอยู่ที่ว่าบูรณาการระดับไหนที่สังคมต้องการเพื่อให้สังคมอยู่ได้ ปัญหานี้ควรมีการศึกษาตัดสินกันด้วยข้อมูลสนามแต่ละสังคม อาจต้องการบูรณาการระดับต่างกัน

๒. ความเป็นสากลเชิงหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ ทางสังคม (Functional Universality of Social Items) มักคิดว่าถ้าวัตถุใดมีอยู่ในระบบสังคมแล้วจะต้องถือได้ว่าสิ่งนั้นมีหน้าที่ คือมีผลทางบวกต่อบูรณาการของระบบสังคม ทำให้เกิดปัญหาความซ้ำซ้อน เมอร์ตันบอกว่าควรศึกษาให้รู้ว่แต่ละสิ่งทาง

สังคมมีหน้าที่หรือประโยชน์จริงหรือไม่ เมอร์ตันคิดว่า ๑) ของแต่ละอย่างทางสังคมอาจไม่มีหน้าที่ต่อสังคมก็ได้ ๒) ของทางสังคมบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่ชัดเจน ของบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงก็ได้ สรุปได้ว่า สิ่งทางสังคมอาจแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ ๑) มีหน้าที่ชัดเจน ๒) มีหน้าที่แฝง ๓) ไม่มีหน้าที่ชัดเจน ๔) ไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงต่อบุคคล กลุ่มบุคคล สังคมและวัฒนธรรม

๓. ความขาดไม่ได้ของสิ่งต่างๆเชิงหน้าที่ในสังคม (Indispensability of Functional Items for Social System) สิ่งทางสังคมบางอย่างเป็นสิ่งที่ไม่สามารถขาดได้สำหรับสังคม ถ้าขาดแล้วทำให้สังคมแตกสลาย เมอร์ตันจึงชี้ให้เห็นว่านั่นเป็นความเชื่อที่ผิดเพราะสังคมอาจใช้สิ่งทางสังคมอื่นมาทดแทนได้ เขาจึงเสนอความคิดเรื่อง ตัวเลือกเชิงหน้าที่และตัวทดแทนเชิงหน้าที่ สรุปข้อคิดใหม่ของเมอร์ตันที่เพิ่มเติมให้กับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ในส่วนนี้ก็คือ สิ่งทางสังคมบางอย่างอาจมีสิ่งที่เท่าเทียมกันมาทำหน้าที่ได้ บางอย่างเอาสิ่งอื่นมาทดแทนที่เดิมได้

๒.๑.๔ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ราชบัณฑิตยสถาน^๕ อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะในด้านใดก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปได้อย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

พัทยา สายหู^๖ ได้อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกันอันเป็นผลมาจากระเบียบที่กำหนดการกระทำและความสัมพันธ์ของคน เช่น สิทธิและหน้าที่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาทและสถานภาพ มีการเปลี่ยนแปลง

สนธิ สมัครการ^๗ อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้น ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงไรก็ตามย่อมถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น

^๕ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ -ไทย. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป), ๒๕๒๔.

^๖พัทยา สายหู. กลไกของสังคม. (กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙.

^๗สนธิ สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘.

เดวิด จารี และจูเลีย จารี^{๘๘} หมายถึง ความแตกต่างในส่วนใดส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างของสังคมหรือการจัดระเบียบของสังคมระหว่างปัจจุบันกับ อดีต

โดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมระหว่างช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาค ซึ่งอาจเป็นผลดีหรือผลเสียก็ได้

๒.๑.๕ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

นักสังคมวิทยาและนักมนุษยวิทยา ต่างมีความเห็นพร้อมกัน ถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่ามี ๕ สาเหตุดังนี้^{๘๙} (Popenoe, ๑๙๙๓ : ๕๔๒-๕๔๔)

๑) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและประชากร (The physical environment and population) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ความแห้งแล้งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมเกิดการเสียระเบียบของสังคม (Disorganization) และความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกันถูกเปลี่ยนไป เช่น สมาชิกในครอบครัวต้องแยกจากกันเพราะการเสียชีวิตและการพลัดพรากจากกัน เป็นต้น

๒) เทคโนโลยี (Technology) เมื่อมีสิ่งใหม่ที่ทันสมัยเกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็น การคิดค้นได้เองหรือการรับเอามาใช้สังคมย่อมได้รับผลกระทบและมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเป็นระดับกลุ่มหรือระดับโครงสร้างสังคมขึ้นอยู่กับว่าคนในสังคมได้รับผลประโยชน์จากเทคโนโลยีนั้นมากหรือน้อยเพราะเทคโนโลยีทำให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมในการกระทำต่อกิจกรรมที่นำเอาเทคโนโลยีมาใช้บางสิ่งต้องสร้างระเบียบในการทำงานใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานของเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีบางอย่างอาจทำให้มนุษย์ต้องทำงานมากขึ้นและเร็วขึ้นจนต้องทำให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อครอบครัวและคนอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ อาจทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ที่ปรับตัวในอัตราที่ไม่เท่ากันจนเกิดเป็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกันและเป็นปัญหาสังคมตามมา

๓) วัฒนธรรมอวัตุ (Nonmaterial culture) นักสังคมวิทยามองว่าวัฒนธรรมที่เป็นอวัตุเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่เป็นวัตุตามมา สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาทั้งหลายเกิดมาจากคตินิยม (Ideology) ที่ถ่ายทอดออกมาสู่วัฒนธรรมที่เป็นวัตุ หากความคิดเห็น ความเชื่อ และวิธีการคิดของคนในสังคมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดความอยู่รอด การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมก็จะเกิดขึ้นตามมา

^{๘๘}Jary, D. and J. Jary. *The Harper Collins Dictionary of Sociology*. [New York : Harper Collins]. ๑๙๙๑.

^{๘๙}Popenoe, D. *Sociology*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall. ๑๙๙๓.

๔) กระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural processes) เมื่อเกิดการค้นพบ (Discovery) และมีการประดิษฐ์ (Invention) จนเกิดเป็นนวัตกรรม (Innovation) ขึ้นในสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (Cultural diffusion) จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่งไปสู่คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น สังคมที่รับเอานวัตกรรมไว้ใช้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกิดขึ้น

๕) การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Economic development) ทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมในยุคสังคมเกษตรกรรม (Preindustrial society) ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมและแบบเมืองทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ที่เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้แรงงานมนุษย์ไปสู่การใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล ใช้ระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม บริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เกิดความเป็นเมือง (Urbanization) เพราะมีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม การทำงานในกิจกรรมต่าง ๆ เปลี่ยนรูปแบบไปสู่ความเป็นระบบราชการ (Bureaucratization) เกิดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่มีการจัด การที่เป็นทางการ

๒.๑.๖ รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุที่สำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติ ประการหนึ่งกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เป็นผู้กระทำอีกประการหนึ่ง แต่ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงสามารถทำให้เกิดรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง ๒ แบบ ดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงแบบเส้นตรง เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่กล่าวว่าทุกสังคมจะมีวิวัฒนาการแบบเดียวกันตลอด โดยเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมขั้นต่ำไปสู่สังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมระดับสูงขึ้นไป นักวิชาการที่เสนอรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบเส้นตรงได้แก่ ออกุสต์ กองต์ เลวิส เฮนรี มอร์แกน และคาร์ล มาร์กซ์ เป็นต้น

๒) การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่มีความสม่ำเสมอ สังคมจะมีจุดเริ่มต้นจากนั้นจะค่อย ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงที่สุดก็จะเสื่อมสลายไป คล้ายกับความเจริญของมนุษย์ที่เริ่มจากเด็กทารก เติบโตเป็นวัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา และในที่สุดก็ตายจากไป หรือหากเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงเป็นเวลาในวันหนึ่ง ๆ คือ เริ่มจากเช้ามืด สว่าง และมีด แล้วค่อย ๆ กลับมาเข้าใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงแบบนี้เมื่อสังคมมีความเจริญถึงจุดสูงสุดแล้วก็จะค่อย ๆ เสื่อมสลายลง โดยไม่ได้สูญหายไปแต่จะมีการปรับปรุงและเจริญขึ้นมาใหม่ เช่น สังคมของกรีก อียิปต์ จีน อินเดีย เป็นต้น

๒.๑.๗ สังคมในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ทุกสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ยุคปัจจุบันมีหลายประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม แต่บางประเทศกำลังมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมยุคใหม่ที่เรียกว่า สังคมภายหลังยุคสังคมอุตสาหกรรม (Postindustrial society) ซึ่งจะมีความแตกต่างจากสังคมอุตสาหกรรม ดังนี้^{๑๐}

๑) ระบบเศรษฐกิจ เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญต่อการบริการ (Service) มากกว่าสินค้า (Goods)

๒) แรงงานในการผลิตใช้ระบบคอมพิวเตอร์ (Computer) ควบคุมการทำงานแทนการใช้เครื่องจักรกล (Machine)

๓) สถานภาพของแรงงานระดับผู้ใช้แรงงาน หรือแรงงานชั้นต่ำ (Blue-Collar) มีจำนวนลดลง แต่แรงงานระดับบริหารงาน หรือแรงงานชั้นกลาง (White-Collar) จะมีมากขึ้น

๔) การแก้ไขปัญหาของสังคม เนื่องจากสังคมภายหลังยุคสังคมอุตสาหกรรมต้องใช้เทคนิคระดับสูง เพราะคนในสังคมมีความรู้และความสามารถมากขึ้น

๕) รัฐบาลเข้ามามีบทบาทในการบริหารและการจัดการในกิจการต่าง ๆ แทนเอกชนมากขึ้น โดยเฉพาะกิจการที่เป็นของสาธารณะจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่จะทำงานให้กับภาครัฐบาลในทุก ๆ กิจกรรม

อย่างไรก็ตามแนวความคิดของลักษณะของสังคมภายหลังยุคสังคมอุตสาหกรรมยังไม่สามารถที่จะสรุปได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงในอนาคตขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย สาเหตุของการเปลี่ยนทางสังคมบางอย่างมนุษย์ยังไม่สามารถควบคุมได้ เช่น แผ่นดินไหว และวาทภัยต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งแบบรวดเร็วหรือแบบค่อยเป็นค่อยไปมีผลกระทบต่อมนุษย์เสมอ แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์จะต้องเข้าไปทำการแก้ไขเสมอ เพราะยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมใดๆ ที่มนุษย์พึงพอใจอย่างสมบูรณ์แบบ

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาสังคม

ปัจจุบันมีมากมายหลากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ให้ความสำคัญต่อสังคมเป็นอันดับต้นๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้สังคมโลกมีความสุข

^{๑๐}Popoenoe, D. (อ้างแล้ว).

รมเย็น คนในสังคมอยู่กันอย่างมีความสุข และสังคมก็เป็นหนึ่งในสามเสาหลักของการรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาเซียน นั่นคือ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เพื่อนำสู่การพัฒนาทั้งสามเสาหลัก และก็มีความคิดเห็นแสดงถึงความหมายของการพัฒนาสังคม ของนักวิชาการที่ได้ศึกษาไว้มากมายหลายท่าน ผู้ศึกษาวิจัยจึงขอนำเสนอความคิดเห็นของนักวิชาการที่ให้ความหมายของการพัฒนาสังคมว่าหมายถึงอะไร ไว้บางท่านเท่าที่จำเป็น ดังนี้

จิตติ มงคลชัยอรัญญา^{๑๑} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาสังคม (Social Development) ซึ่งอธิบายคร่าวๆ ดังนี้ คำว่าการพัฒนาสังคม มีความหมายหลากหลาย ซึ่งหากยึดถือคำจำกัดความเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานพัฒนาสังคมที่แตกต่างกัน ผลที่ได้รับก็จะแตกต่างกันไปด้วย สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท/แนวทาง ได้แก่

แนวทางที่ ๑ การพัฒนา(เฉพาะสาขาต่างๆ)ทางสังคม(Social sector development) หมายถึง การพัฒนางานในสาขาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสังคม อาทิ การพัฒนาด้านสาธารณสุข การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นการตีความหมายของการพัฒนาทางสังคมอย่างแคบๆ มุ่งเน้นการพัฒนาเฉพาะด้าน เช่นการพัฒนาการศึกษา อาจมองเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพในการเรียนการสอนการสร้างองค์ความรู้ของครู การพัฒนาระบบสื่อการสอนให้นักเรียนเข้าใจได้ดีขึ้น หรือแม้แต่การพัฒนาเนื้อหาหลักสูตรที่เหมาะสม เป็นการมองแง่เดียวและแยกส่วน

แนวทางที่ ๒ การพัฒนา(ของ) สังคม (Social Development) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม ให้ไปสู่สภาวะที่ดีกว่า(Change for the Better) เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม (Social Well-Being, Quality of life) ซึ่งต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ คุณภาพ และระบบ (Essence, Quality System) บนพื้นฐานการคำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) หากมองการพัฒนาสังคมในความหมายนี้ แผนงานโครงการที่ลงมือจัดทำอย่างจริงจังเกือบทุกชนิดก็อาจรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมได้

แนวทางที่ ๓ UN-Economic and Social Commission for Asia and Pacific (ESCAP) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาสังคม (Social Development) ว่าเป็นกระบวนการทำงานที่เน้นการสร้างสถาบันใหม่(Institutional Building), การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง (Popular Participation) ส่งผลกระทบต่อนโยบายและการวางแผนสังคม (Social Policy and Planning) รวมทั้งมุ่งสู่การกระจายรายได้(Income Distribution)และความยุติธรรมทางสังคม(Social Justice)

^{๑๑}จิตติ มงคลชัยอรัญญา. ออนไลน์ : เข้าถึงได้จาก<http://www.thaiblogonline.com>. ค้นเมื่อ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๔.

พิสันต์ ปรุทานชวโน^{๑๒} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่าเป็น การพัฒนาชุมชนประกอบด้วย ๒ คำ คือ การพัฒนาและชุมชน การพัฒนาหมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนสภาพ ปรับปรุงให้ต่างจากเดิม ชุมชนหมายถึง การรวมตัวของบุคคล กลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนและประชาชนที่อยู่อาศัยอยู่ในขอบเขตพื้นที่หนึ่งๆ มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระดับพื้นฐานที่สุด คือหมู่บ้าน หรือชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ที่มีมารวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเดียวกัน เช่น ชุมชนลุ่มน้ำ ชุมชนวัฒนธรรม เป็นต้น

สรุปจากความหมายต่างๆข้างต้นของการพัฒนาสังคม จะเห็นได้ว่า “การพัฒนาสังคม” หมายถึงการเปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนไปเป็นตามแผนของโครงสร้างทางสังคมหนึ่งสังคมใด ซึ่งเราจะพบเห็นได้ว่าโครงสร้างทางสังคมนั้นจะประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ๑) ปัจเจกบุคคล หรือคน ๒) กฎกติกา กฎระเบียบแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณี และ ๓) เครื่องใช้ เครื่องมือ หรือสิ่งของวัตถุ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำแนวทางจากความหมายการพัฒนาสังคม ไปใช้ในงานวิจัยครั้งนี้เพื่อนำสู่แนวทางการสร้างรูปแบบการพัฒนาศักยภาพสภาพสภาองค์กรชุมชนต่อไป

๒.๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนาสังคม

สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมและการเรียนรู้^{๑๓} ได้ให้ความหมายของความสำคัญของการพัฒนาสังคม ว่าหมายถึง เมื่อบุคคลมาอยู่รวมกันเป็นสังคม ปัญหาที่ย่อมจะเกิดตามมาเสมอ ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่ ปัญหาที่ยิ่งจะมีมากและสลับซับซ้อนเป็นเงาตามตัว ปัญหาหนึ่งอาจจะกลายเป็นสาเหตุของอีกหลายปัญหาเกี่ยวโยงกันไปเป็นลูกโซ่ ถ้าปล่อยไว้ก็จะเพิ่มความรุนแรง เพิ่มความสลับซับซ้อน และขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ ยากต่อการแก้ไข ความสงบสุขของประชาชนในสังคมนั้นก็จะไม่มี ความสำคัญของการพัฒนาสังคม เราอาจจะกล่าวเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้ ๑) ทำให้ปัญหาของสังคมลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด ๒) ป้องกันไม่ให้เกิดปัญหานั้นหรือปัญหาในลักษณะเดียวกันนั้นเกิดขึ้นแก่สังคมอีก ๓) ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าขึ้นมาแทน ๔) ทำให้ประชาชนในสังคมสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามฐานะของแต่ละบุคคล ๕) ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคม

ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำและคณะ^{๑๔} ได้กล่าวถึง ปรัชญาการพัฒนาชุมชน ไว้ว่าการพัฒนาชุมชนมีหลักปรัชญาอันเป็นมูลฐานสำคัญดังนี้คือ ๑.) มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิด

^{๑๒}พิสันต์ ปรุทานชวโน. (๒๕๕๕). การพัฒนาชุมชน. ออนไลน์ : เข้าถึงได้จาก <http://www.maharakham.cdd.go.th/Ling%๒๐Center/development.pdf> ค้นเมื่อ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๔.

^{๑๓}สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมและการเรียนรู้,สำนักงาน. ความสำคัญของการพัฒนาสังคม ออนไลน์ : เข้าถึงได้จาก web.bsru.ac.th, ค้นเมื่อ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๔.

^{๑๔}ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำและคณะ.การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ. (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์). ๒๕๓๔.

ริเริ่ม และความเป็นผู้นำซ่อนเร้นอยู่ในตัว พลังเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ ถ้าได้รับการพัฒนา ๒.) บุคคลและคนถ้าหากมีโอกาสแล้ว ย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทักษะ ประพฤติปฏิบัติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้ ๓.) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญ และมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง ๔.) บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ ๕.) การพัฒนาพลัง และขีดความสามารถของคนในชุมชนทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกคนและชุมชนโดยรวม

๒.๒.๓ แนวทางการพัฒนาสังคม

ประเทศไทยได้มีการกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศ ที่ชัดเจนไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๕๐๔ ในระยะแรกแผนพัฒนาจะเน้นเรื่องเศรษฐกิจมากกว่าสังคม และได้มีจุดเปลี่ยนขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากขึ้น "โดยมุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" และใช้เศรษฐกิจเป็นตัวช่วยพัฒนาให้คนในสังคม มีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จนมาถึงฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙) ก็ใช้แผนพัฒนาเป็นไปในทางเดียวกันกับฉบับที่ ๘ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งสองด้าน ทั้งด้านคน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และได้ัญเชิญหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นำทางในการพัฒนา ซึ่งกลไกการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาฉบับนี้ ได้ผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจเพราะทำให้ความยากจนของประเทศลดลง ปัจจุบันประเทศไทยกำลังเผชิญกับสภาพปัญหาทางสังคมที่เกิดค่านิยมที่ได้รับผลกระทบ มาจากการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติเข้าสู่ประเทศ ทั้งด้านสื่อสารมวลชน และเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยขาดการคัดกรองและเลือกรับ ทำให้คุณธรรม จริยธรรมลดลง โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนเนื่องจากวิถีชีวิตและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป จากปัญหาที่กล่าวมาจึงนำไปสู่ยุทธศาสตร์ การพัฒนาสังคมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ ๑๐ มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาสังคม ให้อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันโดยมีแนวทางพัฒนา ดังนี้

๑. การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมความรู้เกิดภูมิคุ้มกันโดยพัฒนาจิตใจไปพร้อมกับการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม ทุกวัยตลอดชีวิต
๒. เสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพที่แข็งแรงทั้งกายใจ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่

๓. เสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมที่สันติสุข มุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนไทยบนพื้นฐานของความมีเหตุผล

๔. สร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสังคมให้มีรากฐานที่มั่นคงของประเทศ และให้ความสำคัญกับการบริหารชุมชนเข้มแข็ง สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชนโดยทำแผนแม่บทชุมชนแบบมีส่วนร่วม

๕. เสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารประเทศ มุ่งสร้างความเป็นธรรมในสังคมให้ยั่งยืน โดยพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตในสังคม มนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการในด้านต่างๆ ซึ่งมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสงบสุขโดยสมาชิกในสังคมได้รับการขัดเกลาทางสังคมและปลูกฝังให้เข้าใจ ต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากองค์กรทางสังคม^{๑๕} และยังมีนักวิชาการอีกหลายท่าน ได้ศึกษาค้นคว้าแนวทางการพัฒนาสังคมไว้เป็นองค์ความรู้เพื่อเกิดประโยชน์ในการพัฒนาสังคมต่อไปซึ่งผู้ศึกษาได้รวบรวมไว้พอเป็นแนวทางดังนี้คือ

แนวทาง (Approach) การพัฒนาสังคม ซึ่งมีแนวทางพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาสังคม ดังนี้

1. แนวทางทางตรงและทางอ้อม(direct & indirect approach)

แนวทางทางตรง(direct approach)เป็นการ “สั่งการ”หรือการ “ชี้แนะ”หรือการดำเนินการที่เรียกว่า แนวทางจากบนลงล่าง (top down approach) โดยเจ้าหน้าที่ อันเป็นเรื่องไม่พึงปรารถนา เพราะกลุ่มเป้าหมายกลายเป็น”ผู้ถูกกระทำ”ไม่ใช่ “ผู้กระทำ” แนวทางดั้งเดิมที่ไม่ควรนำมาปฏิบัตินี้ ทำให้เกิดการ “แบมือขอ” จากกลุ่ม/ชุมชนเป้าหมาย และการ “ให้” จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เหตุที่ผิดหลักการเพราะขาดแนวคิดการช่วยให้กลุ่มเป้าหมายช่วยตนเอง ในรูปแบบนี้เจ้าหน้าที่ไปคิดแทนชาวบ้านว่า เขาต้องการอะไรที่แท้จริง (ชาวบ้านคิดเองไม่ได้หรอก) ภายใต้รากฐานความคิดว่า กลุ่มเป้าหมายขาดกรอบของความคิดและประสบการณ์ (frame of reference) แล้วยึดเยียดให้การแบมือขอเหมือน “กบคอยฝน” หรือ “รอคอยการเคาะระฆากแล้วค่อยมา” จึงเกิดไม่สิ้นสุดของการขาดการพัฒนาการพึ่งตนเอง การพัฒนาในประเทศไทยช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ยังคงมีศูนย์อำนาจอยู่ที่กรุงเทพมหานคร และกำหนดพื้นที่การพัฒนาตามชนชั้นปกครองชั้นสูง เสมือนการ “โยนเศษกระดูกที่เหลือ” ให้แล้วให้พอใจในสถานภาพความด้อย ความมีคุณค่ามนุษย์จึงไม่เท่าเทียมกัน

แนวทางอ้อม (indirect approach) เริ่มนำเข้ามาใช้โดยกรมการพัฒนาชุมชนของไทย ในช่วงต่อมาหลังปี ๒๕๑๕ (ช่วงนั้นการส่งเสริมเกษตรไทยยังเน้นการส่งเสริมรายบุคคลที่เป็นคน

^{๑๕}วิชย ภูโยธิน และคณะ. หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม.ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๗,จาก <http://www.truelookpanya.com>.

นำกระแส (innovators) (มีกลุ่มก็เพียงกลุ่มธรรมดา) เพื่อให้เกิดการกำหนดจากล่างขึ้นบน (bottom-up approach) มากที่สุดเน้นรูปแบบ “การชี้แนะ” เริ่มจากโครงสร้างที่เปลี่ยนไปคือ กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้กระทำ (กำหนดปัญหา ความต้องการ ความพึงพอใจ การมีคุณค่าขึ้นเอง เพราะมนุษย์ทุกคนมีศักยภาพเมื่อได้รับโอกาส) เจ้าหน้าที่มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุน (ตามแนวทางช่วยให้ช่วยตนเองได้) ตามกรอบของบทบาทที่สำคัญพื้นฐานสี่ประการ (การกระตุ้น การเร่งปฏิบัติการ การช่วยสร้างองค์กร การชี้แหล่งข้อมูลสารสนเทศ) และเน้นการพัฒนาการพึ่งตนเองเป็นพื้นฐาน ด้วยกระบวนการกลุ่มที่เสริมแรงการมีพลังร่วม (synergy) ที่เกิดผลทวีคูณ

2. แนวทางการพบกันครึ่งทาง (interparticipatory approach: among top-down & bottom-up approach) จากรากฐานของแนวคิดกลุ่มคนที่เป็นชนชั้นนำในแต่ละสังคมความทำตนเป็น “ศูนย์รวมทางจิตใจ” เป็นกัลยาณมิตรที่ดี คอยช่วยชี้แนะไม่ชี้นำ หรือ “คุมอำนาจสั่งการ” ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนวิพากษ์วิจารณ์ตรวจสอบได้ ไม่เป็นการติดตัวบุคคลมากกว่าแนวคิด ทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่ามนุษย์มากขึ้นกว่าเดิม

การไม่ใช่คิดแบบคนล้าหลัง ในปัจจุบันบางกลุ่มที่เป็นชนชั้นปกครองแบบล้าหลัง ยังมีหลงเหลือมากมาย ที่ต้องการครอบงำประชาชนให้มีวิถีชีวิตดั้งเดิม ตามขนบธรรมเนียมประเพณีตามแนวทางกำหนดโดยสรวงสวรรค์ และคิดว่าคนในท้องถิ่นชนบทมีคุณค่าความเป็นคนที่แตกต่างจากคนเมืองใหญ่เช่นกรุงเทพมหานคร ไม่สามารถถือเป็นตัวแทนประเทศได้ เพราะต้องการศึกษาและยากจน” หรือคิดว่า “เสียงส่วนมากจากการเลือกตั้ง (majority vote) เป็นเสียงพวกมากลากไปเมื่อมีเสียงทาง

รัฐสภามากก็เป็นเผด็จการทางรัฐสภา การพบกันครึ่งทางนี้หมายความว่า เรื่องใดที่เป็นนวัตกรรมใหม่ ก็มีการชี้แนะจากข้างบนลงมาด้วยจุดประสงค์การพัฒนาการช่วยกลุ่มเป้าหมายให้พัฒนาการพึ่งตนเองได้ และไม่ได้หมายความว่า ต้องพบกันครึ่งทาง (๕๐:๕๐) เสมอ อาจจะเป็น ๘๐:๒๐ ๖๐:๔๐ ๑๕:๘๕ ๕:๙๕ ฯลฯ ขึ้นอยู่กับความสมดุลของสภาวะที่กำหนดการตัดสินใจบนพื้นฐานจากกลุ่มเป้าหมายในชุมชนแนวทางนี้เกิดในการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ด้วยงบประมาณที่ไม่รวบอำนาจที่ส่วนกลางมากเหมือนเดิม เพื่อเป็นการถ่ายโอนอำนาจที่เป็นของประชาชน (ไม่ใช่ของชนชั้นสูงในสังคม) ไปกระทำโดยประชาชน และเพื่อประชาชนเป็นสำคัญ ในการยกระดับคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้เท่าเทียมกันมากขึ้น สนองความคาดหวังของประชาชนในเรื่องการมีเสรีภาพในการเป็น การอยู่ การทำ ในฐานะที่ความเป็นคนเท่าเทียมกันกับมนุษย์ประเทศที่เจริญแล้ว เพราะการพัฒนาอาจมีอัตราเร่งที่สูงกว่าได้ในการแข่งขันเพื่อกำหนดอนาคตสังคมของตนเอง

3. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต (quality of life approach) แนวทางนี้เน้นการมี และเพิ่มคุณค่าของมนุษย์ที่เท่าเทียมกันอย่างน้อยต้องบรรลุความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Minimum: BMN) ตามแนวทางของธนาคารโลกและของสหประชาชาติ

4. แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน(sustainable development approach) การพัฒนาที่ยั่งยืน การให้ความหมายในเรื่องนี้มีความแตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะเน้นสิ่งแวดล้อมที่เป็นเพียงเสี้ยวเดียวของผลการพัฒนาที่มักเน้นแนวทางการร่วมรับผิดชอบต่อสังคม

5. แนวทางการร่วมรับผิดชอบต่อสังคม (corporate social responsibility approach :CSR)

6. แนวทางการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่องจะเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางที่ได้รับการมอบอำนาจในการตั้งศักยภาพของตน เพื่อสร้างพลังในการสังสรรค์ทรัพยากรทุนทุกด้านต่างๆ การบูรณาการของเครือข่ายที่จะรองรับการสนับสนุนเชิงบูรณาการ แนวทางนี้ถือว่าแตกต่างมาจากแนวคิดที่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

๒.๒.๔ ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๔.๑ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนได้มีกำเนิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับกันมานานแล้ว และจากการที่การพัฒนาชุมชนได้ถูกนำมาใช้และรับการยอมรับอย่างแพร่หลายจึงได้มีองค์การ หน่วยงานและนักวิชาการได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน ดังนี้ที่ประชุมสัมมนาของผู้เชี่ยวชาญเรื่อง การบริหารและการปกครองประเทศในทวีปแอฟริกาณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนเป็นครั้งแรกเมื่อปีค.ศ.๑๙๔๘ไว้ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นโดยอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชน ถ้าหากประชาชนไม่เกิดความคิดริเริ่มก็ใช้เทคนิควิธีการกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นเพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างแท้จริง^{๑๖}

องค์การสหประชาชาติ (๑๙๕๕) ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

กรมการพัฒนาชุมชน (๒๕๒๗) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือการพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้านและชุมชนให้มี

^{๑๖} สัณญา สัณญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย). ๒๕๔๙.

มาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการของรัฐบาลผนวกเข้ากับความต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

พัฒนา บุญรัตนพันธุ์^{๑๗} ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่าเป็น ขบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ย้ำและส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๘} อธิบายว่า การพัฒนาชุมชน คือการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการวางแผน (Planned Community Change)

สนธยา พลศรี^{๑๙} กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชน ให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

โกวิท พวงงาม^{๒๐} ได้ทำการสรุปประมวลความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่าการพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือมีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐและภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และการธำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนาและภาษา อีกด้วย

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนและชุมชนให้ดีขึ้น โดยใช้พลังและความร่วมมือจากคนในชุมชนและหน่วยงานของรัฐ

^{๑๗}พัฒนา บุญรัตนพันธุ์. การสร้างพลังโดยขบวนการพัฒนาชุมชน. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช). ๒๕๑๗.

^{๑๘}สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (อ้างแล้ว).

^{๑๙}สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์). ๒๕๔๗.

^{๒๐}โกวิท พวงงาม. การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการและมิติใหม่ในอนาคต. พิมพ์ครั้งที่ ๗,

(กรุงเทพฯ : วิญญูชน). ๒๕๕๒.

และองค์กรในชุมชน เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความก้าวหน้าทั้งในด้านคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง โดยมุ่งยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

๒.๒.๔.๒ แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่นได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่สมาชิกในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของกลุ่มหรือชุมชนมีมากขึ้น เกิดมีผู้นำ ผู้ตาม ผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครองเพิ่มมากขึ้น มีกลุ่มที่เจริญกว่าและกลุ่มผู้ด้อยกว่า ดังนั้นเมื่อเกิดมีกลุ่มในลักษณะที่สัมพันธ์กันมากขึ้น จึงทำให้ต้องมีการจัดระบบการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ร่วมกันของแต่ละฝ่ายจึงทำให้เกิดมีแนวความคิดในการจัดระบบการดำเนินชีวิตร่วมกันในชุมชน ซึ่งจิรพรรณ กาญจนจิตรา^{๒๑} กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดมูลฐานอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๒.๒.๔.๒.๑ การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองในรูปแบบของแรงงาน วัสดุและทรัพย์สินเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง หากเกินความสามารถรัฐบาลจึงจะให้การสนับสนุนตามสมควร เช่น ความช่วยเหลือด้านวิชาการงบประมาณ เป็นต้น ความช่วยเหลือจากภายนอกจึงมีความจำเป็นที่จะเข้ามาแก้สถานการณ์โดยมีวัตถุประสงค์ว่า จะช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองไปได้ตลอดรอดฝั่ง

๒.๒.๔.๒.๒ การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ ปัญหาของชุมชนหรือประเทศไม่อาจแก้ไขได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่ต้องเป็นการประสานการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการประสานวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน หากเราศึกษาปัญหาของชุมชนอย่างละเอียดจะพบว่า ปัญหาของชุมชนนั้นมีสาเหตุหลายประการ ฉะนั้นจึงต้องดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ พร้อมกันไป เช่น การยกระดับการครองชีพของประชาชน จะต้องพัฒนาทางด้านทักษะการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม การวางแผนครอบครัว เป็นต้น การกำหนดวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนจึงต้องหยิบยกปัญหาของชุมชนนั้นมาพิจารณาอย่างละเอียด และต้องระลึกว่าปัญหาหนึ่งจะเกี่ยวกันหรือกระทบไปยังอีกปัญหาหนึ่งหรือหลายปัญหาเสมอ ดังนั้นโครงการหรือกิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาจะต้องเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้หลายปัญหา

๒.๒.๔.๒.๓ การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ (มิได้หมายความว่า นโยบายชาติเป็นตัวกำหนดนโยบายท้องถิ่น แต่หมายถึง กิจกรรมในท้องถิ่นจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญใน

^{๒๑}จิรพรรณ กาญจนจิตรา. การพัฒนาชุมชน. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง). ๒๕๒๓.

การคำนวณนโยบายชาติ) การสนับสนุนจากรัฐบาลในที่นี้คือด้านวัสดุ กำลังคน ฉะนั้นการดำเนินงานของท้องถิ่นใดเป็นเอกเทศ ปราศจากเป้าหมายที่สอดคล้องกับนโยบายของชาติ ย่อมจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควรจะเห็นได้ว่าแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ นักพัฒนาสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพ ผู้ที่ทำงานจะต้องมีความเข้าใจในแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน ดังนี้

๑) คนมีความสำคัญมากที่สุด (Man is a Most Important) การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือการเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วย การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน ร่วมกันสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) การพัฒนาชุมชนเป็นการให้คนในชุมชนได้เข้ามาศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนนั่นเอง

๓) การพึ่งตนเองของชุมชน (Self-Reliance) จากแนวความคิดที่เชื่อในศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่า การเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

๔) การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองให้มากขึ้นและให้ได้มากที่สุด โดยมีรัฐเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

๕) การใช้ทรัพยากรในชุมชนให้คุ้มค่า (Community Natural Resources Utiliz) ผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นจึงต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ทุนทางสังคมและทรัพยากรต่าง ๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่น ๆ ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากร เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน

๖) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน (Initiative) แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริง

ของประชาชนในชุมชนโดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่น ๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่คนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

๗) ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) จากความเชื่อข้อที่ว่า คนมีศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ตามความต้องการของชุมชนเอง

๘) ขีดความสามารถของชุมชนและของรัฐบาล (Community and Government) การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่องความพร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองให้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐบาลก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๙) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (Co-Operation Between) การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีข้อจำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวนำแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

๑๐) การพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development) การพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน หลาย ๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณและเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับคน หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ และงบประมาณจึงจะประสบผลสำเร็จ

๑๑) ความสมดุลในการพัฒนา (Development as Equality) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรม

มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนากับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็รูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการด้านพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาด้านจิตใจคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เป็นต้น

๑๒) การศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) คือ มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่เน้นให้รู้จักตัวเอง รู้จักโลกและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญหาเพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล การศึกษาภาคชีวิตเป็นเครื่องมือที่สำคัญซึ่งจะทำให้มีความสามารถปรับตัวเองอยู่ในชุมชนและสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ การนำเสนอแนวคิดการศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) เป็นผลจากการนำเสนอรายงานขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า มนุษย์แต่ละคนจะต้องอยู่ในภาวะแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเขา ฉะนั้นแนวความคิดของการศึกษาภาคชีวิตจึงเปรียบเหมือนกุญแจดอกสำคัญของสังคมแห่งการเรียนรู้ดังนั้นการพัฒนาชุมชนที่เป็นกระบวนการเรียนรู้บนฐานของการทำความเข้าใจชีวิต จึงนับได้ว่าเป็นการศึกษาภาคชีวิตและเป็นการศึกษาที่มีความต่อเนื่องกันไปตราบเท่าอายุขัยของแต่ละบุคคลนั้นแสดงว่าการพัฒนาชุมชนนั้นไม่มีที่สิ้นสุดแต่จะหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามความต้องการและสถานการณ์ของชุมชน

๑๓) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นกระบวนการทางสังคม โดยที่

๑๓.๑ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือมีการดำเนินงานสัมพันธ์อย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นลำดับและจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

๑๓.๒ การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) เพื่อพัฒนาคน กลุ่มและองค์กรด้วยการให้การศึกษาชุมชนและการจัดระเบียบสังคม จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินการให้ชัดเจน

๑๓.๓ การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) คือมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าโดยเน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมศักยภาพของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นต้น

๑๓.๔ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม (Movement) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์อันก่อให้เกิดพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นเร้าให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

ไม่เฉื่อยชาหรือท้อถอย แต่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ

๒.๓.๑ ความหมายของศักยภาพ

ศักยภาพ (Potential) หมายถึง ภาวะแฝง อำนาจหรือคุณสมบัติแฝงที่มีอยู่ในเรื่องต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือให้ปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้^{๒๒} และหมายถึงขีดความสามารถในการพัฒนา เช่น ระดับบุคคล ศักยภาพของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกัน สามารถดึงเอาพลังคุณลักษณะอันซ่อนเร้นดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนของตนได้ จึงสามารถสรุปได้ว่าเป็น ความสามารถในด้านต่าง ๆ ของแต่ละบุคคลที่ได้แสดงออกมาตามความเป็นจริง ศักยภาพสามารถปลูกฝังพัฒนาให้เกิดขึ้นตามขีดความสามารถของแต่ละบุคคลได้ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ^{๒๓} นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของศักยภาพว่า คือ ความสามารถหรือพลังอำนาจที่มีอยู่ ซึ่งมีผลต่อการกำหนดวิธีการหรือแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ^{๒๔} ซึ่งสามารถนำออกมาใช้เพื่อการกระทำใด ๆ ก็ตามเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยนำมาใช้กำหนดวิธีการ วางแผน สร้างแนวทางในการปรับปรุง แก้ไข เปลี่ยนแปลงที่ยืดการพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังมีการจำแนกศักยภาพออกเป็นระดับต่างๆ โดยมีทั้งศักยภาพระดับบุคคล ระดับองค์กร และศักยภาพในการบริหาร ในงานวิจัยนี้จะเน้นการพัฒนาศักยภาพระดับบุคคล โดยมีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านสรุปได้ว่า ศักยภาพระดับบุคคล หมายถึง พลังหรืออำนาจที่มีอยู่ในตัวบุคคลซึ่งสามารถดึงออกมาใช้ หรือแสดงออกมาหากได้รับการกระตุ้นจากสิ่งภายนอก ศักยภาพระดับบุคคลยังมีความหมายครอบคลุมถึง สภาวะความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และอารมณ์ของบุคคลที่พร้อมจะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ด้วยวิธีการหนึ่งเพื่อให้เกิดการกระทำที่มีแนวโน้มจะทำให้เกิดความประสบความสำเร็จความพร้อมจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับ วุฒิภาวะ ประสบการณ์ทางสังคม ความรู้เดิม ความสนใจ หรือแรงจูงใจ^{๒๕ ๒๖ ๒๗}

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์). ๒๕๒๕.

^{๒๓} สมนึก ปัญญาสิงห์. การพัฒนาชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงชุมชน. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต, ๑๑ (๒) : ๑๑-๒๒, ๒๕๓๖.

^{๒๔} จินตนา แยกแก้ว. การพัฒนาศักยภาพของผู้ปกครองด้านการสนับสนุนการศึกษาโดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่). ๒๕๔๕.

^{๒๕} กมลรัตน์ หล้าสุขษ์. จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร). ๒๕๔๔.

ในมิติของการเรียนรู้ได้มองความหมายของศักยภาพที่ผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและคุณลักษณะที่แฝงอยู่ในตัวผู้เรียนจนเกิดเป็นความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะที่ตกตะกอนติดตัวนอกเหนือจากความรู้ในเนื้อหาวิชา หรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยมุ่งเน้นทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญของศักยภาพบุคคลไว้ ๓ ด้านคือ (๑) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในอนาคตได้แก่ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิดและทักษะการสื่อสาร (๒) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงาน ได้แก่ ทักษะการจัดการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ขยันอดทน อดออม ประหยัด (๓) ลักษณะที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ได้แก่ การควบคุมตนเองได้ มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง ช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นพัฒนาสำหรับศักยภาพระดับองค์การ หมายถึง พลังความสามารถของบุคคลหรือหน่วยงานที่มีอยู่ในตัว ซึ่งสามารถจะนำออกมาใช้เพื่อดำเนินการหรือประกอบกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งภายในขอบเขตได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งจะมีลักษณะที่ไม่ตายตัว แต่อาจจะทำให้มีมากขึ้นหรือแข็งแรงขึ้นจากการพัฒนา^{๒๘}

จากความหมายของ “ศักยภาพ” ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ศักยภาพ คือ ความสามารถสูงสุดในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคล หรือองค์การ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่ โดยศักยภาพเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๓.๒ การประเมินศักยภาพ

การประเมินผล เป็นการเปรียบเทียบผลการปฏิบัติกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะช่วงปฏิบัติงานและหลังจากงานเสร็จสิ้นแล้ว การประเมินผลโครงการมีวัตถุประสงค์หลัก คือ การแสวงหาแนวทางตัดสินใจต่อการดำเนินงานโครงการว่าควรจะดำเนินโครงการหรือไม่ และศึกษาว่าระหว่างดำเนินการมีปัญหาอุปสรรคซึ่งควรปรับปรุงอย่างไร เมื่อสิ้นสุดโครงการแล้วเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการมากน้อยเพียงใด ผู้เกี่ยวข้องได้เรียนรู้สิ่งใดบ้างและเกิดผลกระทบต่อผู้เกี่ยวข้องหรือสิ่งแวดล้อมหรือไม่อย่างไร ดังนั้นการประเมินโครงการจำเป็นต้องมีขั้นตอนและวิธีการที่

^{๒๖} วิชุกร กุหลาบศรี. การรวมตัวขององค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานภาคใต้ในปี การท่องเที่ยว ๒๕๔๑-๒๕๔๒. วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๑.

^{๒๗} ทวีศักดิ์ วัฒนประทีป และคณะ. พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐. (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช). ๒๕๓๔.

^{๒๘} เยาวลักษณ์ ศิริสุวรรณ. ศักยภาพของเทศบาลเมืองนครปฐมในการจัดการศึกษาระดับอาชีวศึกษา. (กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์). ๒๕๓๙.

ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ อาศัยเกณฑ์การตัดสินทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพ แนวคิดการประเมินโครงการ^{๒๙}

ในการประเมินผลการพัฒนาได้มีการแบ่งประเภทของการประเมินผลโครงการไว้ ๖ ประเภท ได้แก่ ๑) การแบ่งตามระยะเวลาการประเมินก่อนและหลังการปฏิบัติ (Formative and summative evaluation) ประกอบด้วย (๑) การประเมินคุณภาพและลักษณะต่างๆ (Intrinsic evaluation) ศึกษาความเป็นไปได้ของแผนหรือโครงการ (Feasibility study) (๒) การประเมินเมื่อมีการปฏิบัติแล้ว (Pay-off evaluation) ๒) การแบ่งตามตัวแบบของการประเมิน (Models) ประกอบด้วย (๑) การประเมินความสำเร็จในจุดมุ่งหมายที่กำหนดที่กำหนดไว้ (Goal attainment model) (๒) การประเมินในลักษณะที่เป็นระบบ (System model) ๓) การแบ่งรูปแบบการประเมินตามวิธีของ Suchman ประกอบด้วย (๑) การประเมินความสามารถ (Effect evaluation) (๒) การประเมินผลผลิต (Performance evaluation) (๓) การประเมินผลสัมฤทธิ์ (Adequacy of performance) (๔) การประเมินประสิทธิภาพ (Efficiency evaluation) (๕) การประเมินกระบวนการ (Process evaluation) ๔) การแบ่งตามรูปแบบการประเมินตามวิธีของ Emil J. & Raymond G. Carry ประกอบด้วย (๑) การประเมินความต้องการ (๒) การประเมินกระบวนการ (๓) การประเมินผลที่ตามมา (๔) การประเมินประสิทธิภาพ ๕) การแบ่งประเภทการประเมินผลตามวิธีของ Cook & R. Reichhardt ประกอบด้วย (๑) การประเมินเชิงปริมาณ (๒) การประเมินเชิงคุณภาพ ๖) การแบ่งประเภทการประเมินตามวิธีของ William N. Dunn ประกอบด้วย (๑) การประเมินผลแบบเทียบ (๒) การประเมินผลแบบแท้ (๓) การประเมินผลเชิงตัดสินใจ^{๓๐}

ในด้านวิธีการประเมินโครงการ จากการศึกษาพบว่า โดยส่วนใหญ่นิยมแบ่งวิธีประเมินผลตามวงจรของแผนงานและโครงการโดยจำแนกตามวงจรแผนงานของโครงการออกเป็น ๔ ช่วง คือ ๑) การประเมินโครงการก่อนดำเนินการ (Preliminary evaluation) เป็นการศึกษความเป็นไปได้ (Feasibility study) ๒) การประเมินผลระหว่างดำเนินโครงการ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นช่วงเริ่มต้นโครงการ ระหว่างดำเนินโครงการ ผลที่ได้จากการประเมินสามารถนำไปปรับปรุงและพัฒนาให้เป็นที่ตามความเหมาะสมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ๓) การประเมินผลสรุปรวม (Summative evaluation) เป็นการประเมินหลังสิ้นสุดโครงการใหม่ ๆ เพื่อค้นหาประสิทธิผลของการดำเนินโครงการว่าบรรลุตามเป้าหมายหรือไม่อย่างไร ๔) การประเมินผลกระทบของโครงการ เป็นการตรวจสอบผลกระทบที่เกิดขึ้น

^{๒๙} ปารีชาติ วลัยเสถียร, และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.(กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข). ๒๕๔๖.

^{๓๐} ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (อ้างแล้ว).

จากการดำเนินงานในแต่ละโครงการและภาพรวมของผลกระทบหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจด้านสังคม เป็นต้น^{๓๑}

จากการวิเคราะห์เอกสารการประเมินโครงการ ทำให้ค้นพบว่า หลักการประเมินโครงการสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประเมินงานต่าง ๆ ได้ สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำหลักการประเมินโครงการมาใช้ในการประเมินศักยภาพของผู้นำชุมชน โดยจะเน้นการประเมินแบบมีส่วนร่วมทั้งก่อนดำเนินการพัฒนา ระหว่างการพัฒนา และหลังดำเนินการพัฒนา

๒.๔ แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment)

แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ ริเริ่มโดย Paulo Friere นักมานุษยวิทยาชาวบราซิล ได้เสนอข้อคิดในการปลดปล่อยประชาชนโลกที่เป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสด้วยวิธีการทางการศึกษา โดยเสนอข้อคิดที่สำคัญว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ที่สำคัญของวิธีการต่างๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาจิตสังคมในกลุ่มประชาชนระดับรากหญ้า เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในการริเริ่มการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในชุมชนนั้น ๆ แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อเพิ่มพลังของ Friere เป็นรูปแบบการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจ การแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง เกิดความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนอย่างเต็มที่ และเน้นความเท่าเทียมระหว่างผู้เรียนและผู้สอน ต่อมามีการนำแนวคิด “การเสริมสร้างพลังอำนาจ” ไปใช้อย่างกว้างขวางในทางสังคมศาสตร์และขยายผลไปในศาสตร์อื่นๆ อีกมากมายตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๗๐ เป็นต้นมา^{๓๒}

ในปัจจุบัน ทุกสาขาอาชีพต่างให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังอำนาจ ซึ่งอาจเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ปัญหาต่างๆ และอยู่ภายใต้ภาวะความกดดันจากสภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายซับซ้อนและตึงเครียด ส่งผลให้ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ เกิดความหดหู่และอ่อนล้ามากขึ้น การเสริมสร้างพลังอำนาจจึงเป็นทางออกที่ทุกฝ่ายเห็นใจว่าจะทำให้พวกเขาสามารถฝ่าวิกฤตการณ์ดังกล่าวออกไปได้ Gibson มีแนวคิดว่าการเสริมพลังอำนาจเป็นกระบวนการเพิ่มอำนาจและเพิ่มความสามารถของบุคคลให้สามารถควบคุมและจัดการใช้ความรู้ ความสามารถของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นใน

^{๓๑} อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ :บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม. (กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข), ๒๕๔๘.

^{๓๒} วิภา เทียงธรรม และคณะ. การพัฒนาศักยภาพชุมชน : แนวคิดและการประยุกต์ใช้. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขคณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๔.

ตนเองและสามารถควบคุมความเป็นอยู่ และชีวิตของตนเองได้^{๓๓} ขณะที่ Rappaport มองว่าการเสริมสร้างพลังอำนาจว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้ทั้งบุคคล กลุ่ม และชุมชน สามารถควบคุมชีวิตของตนเองได้ ซึ่งเป็นความเชื่อของบุคคลที่มีต่อความสามารถ ศักยภาพของตนเองและต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะการเข้าไปควบคุมจัดการสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมในชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจจึงเป็นการมองหรือการดำรงชีวิตเชิงรุก เพราะความรู้สึกเชื่อมั่นในความสามารถ และการควบคุมตนเองสอดคล้องกับ Minkler ที่ให้ความเห็นว่าการเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลและชุมชนสามารถควบคุมและร่วมมือกันเพื่อเปลี่ยนแปลงชีวิตและสิ่งแวดล้อมได้ตามที่ตนเองต้องการ^{๓๔}

การเสริมสร้างพลังอำนาจ แบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับ คือ ๑) การเสริมสร้างพลังอำนาจในระดับบุคคล คือ ความสามารถของบุคคลที่จะตัดสินใจและควบคุมชีวิตส่วนบุคคลด้วยตนเอง ซึ่งในความหมายของคำนี้จะประกอบด้วยคำอื่นอีกหลายคำ ซึ่งรวมถึง สมรรถภาพของบุคคล ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเคารพตนเอง ความรู้สึกในความรับผิดชอบ ทักษะการเผชิญสถานการณ์ และการควบคุมตนเอง ๒) การเสริมสร้างพลังอำนาจในระดับกลุ่ม องค์กร ซึ่งมีรากฐานมาจากทฤษฎีการจัดการแบบประชาธิปไตย (Democratic management theory) มีแนวคิดว่า องค์กรที่ได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจจะมีรูปแบบการจัดการองค์กรแบบประชาธิปไตย โดยใช้กระบวนการคิด การออกแบบ การปฏิบัติ การตัดสินใจแบบร่วมมือกัน และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างสมาชิกในองค์กร รวมทั้งร่วมมือกันในการผลักดันให้เกิดการปฏิบัติที่ทำให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรที่ได้กำหนดร่วมกัน ๓) การเสริมสร้างพลังอำนาจในระดับชุมชน เป็นการเสริมสร้างพลังชุมชนที่เชื่อมโยงของการเสริมพลังบุคคล และการเสริมพลังองค์กร/กลุ่ม ชุมชนที่ได้รับการเสริมพลังจะพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจและเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่ใหญ่ขึ้น^{๓๕}

จากการให้ความหมายของนักวิชาการข้างต้นต่อแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจพบว่าการเสริมสร้างพลังอำนาจอยู่ ๓ ระดับ ด้วยกันคือ ระดับปัจเจกบุคคลระดับกลุ่มองค์กรและระดับชุมชน อย่างไรก็ตามเป้าหมายของทั้งสามระดับนั้นเหมือนกัน คือ เพื่อการปลดปล่อย (Release) ให้บุคคลหรือชุมชนหลุดพ้นจากสภาวะการถูกกดทับ (Oppressed) ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงทางด้านจิตใจ เกิดความสงบสุขและรู้สึกถึงพลังและอำนาจที่ตนเองมีอยู่ภายในซึ่งจะส่งผลให้เกิดความรู้สึก

^{๓๓} คงกฤษ ถูกแผน. การเสริมสร้างพลังในการเป็นหมู่บ้านสุขภาพดีของบ้านม่วงสามปี อำเภอสีจั้งหวัดลาพูน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ. บัณฑิตวิทยาลัย; มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๘.

^{๓๔} คงกฤษ ถูกแผน. (อ้างแล้ว).

^{๓๕} วิมา เที่ยงธรรม และคณะ. การพัฒนาศักยภาพชุมชน :แนวคิดและการประยุกต์ใช้. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขคณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๔.

ตระหนักรู้ถึงคุณค่าความสามารถและศักยภาพที่มีอยู่ภายในตนเองและพร้อมที่จะนำออกมาใช้เพื่อควบคุมและจัดการกับชีวิตของตนเอง ตลอดจนนำไปจัดการกับสิ่งแวดล้อมที่จะมากระทบต่อตนเองและชุมชนได้ แต่การที่บุคคลจะสามารถมีพลังเพียงพอในการจัดการปัญหาในระดับชุมชนนั้น บุคคลมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเกิดพลังจากภายในของตนเองเสียก่อนจึงจะสามารถยกระดับมาสู่ระดับที่ใหญ่ขึ้นซึ่งหมายถึงกลุ่ม องค์กรและชุมชนกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจนั้นแม้จะทำให้บุคคลสามารถควบคุมและจัดการชีวิตของตนเองได้แต่กลับพบว่า ไม่ใช่ทุกคนที่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้อย่างเท่ากัน เพราะเรามักจะเห็นว่า มีบางคนสามารถบรรลุผลสำเร็จมากในขณะที่บางคนก็ประสบผลสำเร็จค่อนข้างน้อย ซึ่งจากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ Gibson ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจของบุคคล สรุปได้ดังนี้ ๑) ปัจจัยภายในบุคคล ได้แก่ (๑) ความเชื่อ (beliefs) ถือได้ว่าเป็นปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลและสำคัญอย่างยิ่งเพราะความเชื่อเป็นตัวกำหนด ความเป็นตัวตนของบุคคล อยู่เหนือเหตุผลซึ่งความเชื่อในที่นี้หมายรวมถึงความเชื่อทางศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย ดังนั้น การที่จะช่วยให้บุคคลสามารถจัดการกับปัญหา อุปสรรคและความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับตนเองนั้น เพราะคนที่มีพื้นฐานความเชื่อและมีการมองโลกในแง่ดีจะทำให้เกิดพลังในการแสวงหาวิธีการต่างๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่าผู้ที่มีความเชื่อในแง่ลบ (๒) ค่านิยม (Values) เป็นสิ่งที่ฝังลึกในตัวบุคคลเช่นเดียวกับความเชื่อ จึงนับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลมีความรับผิดชอบในการดูแลตนเองมากขึ้น (๓) ประสบการณ์ส่วนบุคคล (Experience) ประสบการณ์ที่ผ่านมาที่มีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจเพราะหากบุคคลได้เรียนรู้มาก่อนจากการศึกษา การอ่านตำราหนังสือหรือวารสารวิชาการ ก็จะช่วยบุคคลมีแนวทางสำหรับจัดการควบคุมสถานการณ์นั้น ๆ ได้ดี (๔) เป้าหมายในชีวิต (Determination) ทำให้บุคคลมีความเข้มแข็งและแรงจูงใจ (Strong and motivation) ที่จะกระทำทุกอย่างเพื่อให้ตนเองได้รับสิ่งที่ดีที่สุด แม้ว่าจะพบกับอุปสรรค หรือปัญหาใดๆก็ตาม (๒) ปัจจัยภายนอกบุคคล ได้แก่ การสนับสนุนทางสังคม (Social support) ที่มาจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ คู่สมรส ครอบครัว ญาติ พี่น้อง และบุคคลที่สำคัญในชีวิตล้วนจะเป็นกลุ่มบุคคลที่เข้ามามีส่วนสนับสนุน ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ ให้การประคับประคองและให้ความมั่นใจแก่บุคคล เพราะแหล่งสนับสนุนเหล่านี้จะช่วยให้บุคคลมีการเสริมสร้างพลังอำนาจได้ดียิ่งขึ้น^{๓๖}

จากการศึกษาแนวคิดของ Gibson ทำให้ค้นพบว่า กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจจะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่นั้นจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เป็นตัวแปรที่สำคัญ เนื่องจากแต่ละคนก็จะมี ความแตกต่างกันในด้านความเชื่อ ค่านิยม ประสบการณ์และเป้าหมายในชีวิต อย่างไรก็ตามหากต้องการให้กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจเกิดผลสำเร็จ การปรับเปลี่ยนทัศนคติให้มองโลกในแง่บวกแม้กำลังเผชิญกับสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ พลังจาก

^{๓๖} คงกฤษ อุทกแมน. (อ้างแล้ว).

ครอบครัวและญาติมิตรก็เป็นส่วนสำคัญที่จะมาช่วยเติมและเพิ่มพลังอำนาจแก่บุคคลด้วย นอกจากนี้ Gibson ได้เสนอกระบวนการการเสริมสร้างพลังอำนาจสำหรับบุคคลไว้เป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑) ขั้นตอนที่ ๑ การค้นพบสภาพความเป็นจริง (Discovering reality) เป็นขั้นตอนของกระบวนการสร้างเสริมพลังอำนาจที่ทำให้บุคคลค้นพบและยอมรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับตนเองโดยการทำความเข้าใจความจริงใน ๓ ด้าน คือ ด้านอารมณ์ (Emotional responses) ด้านสติปัญญาการรับรู้ (Cognitive responses) และด้านพฤติกรรม (Behavioral responses)

๒) ขั้นตอนที่ ๒ การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical reflection) เมื่อบุคคลเผชิญกับปัญหาแล้วเป็นทุกข์ ก็จะเกิดการพัฒนามากขึ้น เพราะจะช่วยให้บุคคลกลับมาทบทวน มองย้อนและการทำความเข้าใจกับปัญหา เพื่อประเมินและวิเคราะห์ปัญหาในแง่มุมต่างๆ ให้มีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดมากขึ้น เพื่อสามารถแก้ไขปัญหาและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในขั้นนี้ จะทำให้บุคคลเกิดการพัฒนาด้านพลังอำนาจในการควบคุมตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเริ่มต้นของกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ ซึ่งจะนำไปสู่การเลือกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมและทำให้บุคคลรับรู้ถึงพลังอำนาจในตนเอง

๓) ขั้นตอนที่ ๓ การตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสม เป็นขั้นตอนที่มีการพบปะและเผชิญหน้าเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้อื่นเพื่อช่วยในการตัดสินใจหลังจากผ่านขั้นตอนที่ ๑ และ ๒ แล้ว โดยบุคคลจะตัดสินใจเลือกปฏิบัติสิ่งที่ตนเองคิดว่าดีและเหมาะสมที่สุดโดยจะอยู่ภายใต้เงื่อนไข คือ เป็นวิธีการที่แก้ไขปัญหาให้แก่ตนเองได้มีความสอดคล้องกับปัญหาของตน สามารถตอบสนองความต้องการของตนได้ ผ่านการปรึกษาจากผู้รู้และมีประสบการณ์และได้รับการยอมรับและเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการยอมรับและเปิดใจกว้าง

๔) ขั้นตอนที่ ๔ การคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ เพราะเมื่อนำวิธีการที่เลือกใช้ไปปฏิบัติแล้วเกิดผลสำเร็จ บุคคลก็จะมีความรู้สึกเชื่อมั่น รู้สึกมีพลัง มีความสามารถและคงไว้ซึ่งพฤติกรรมการแก้ปัญหาเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาในคราวต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการทางสังคมที่ช่วยทำให้บุคคลมีความเข้มแข็งมากขึ้น เป็นการช่วยปลูกและดึงพลังที่ซ่อนอยู่ในตัวของแต่ละบุคคลให้กลับขึ้นมาเข้มแข็งอีกครั้ง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง นอกจากนี้ การเสริมสร้างพลังอำนาจ ทำให้บุคคลรู้สึกถึงคุณค่า ความสามารถ และความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าเผชิญกับปัญหาและสถานการณ์ต่างๆ อย่างเข้มแข็ง เพราะมีความเชื่อมั่นว่าตนเองจะสามารถจัดการและคลี่คลายปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลค้นพบว่าตนเองมีพลังอำนาจที่จะสามารถควบคุม และจัดการสิ่งต่าง ๆ รอบกายได้อย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง ผู้วิจัย จึงมองว่าแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจดังที่ได้

ทำการศึกษาเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเมืองขอนแก่นสู่การเป็นเมืองอัจฉริยะ เพราะจะช่วยให้สามารถออกแบบกระบวนการการพัฒนาศักยภาพให้กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม

๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

๒.๕.๑ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation) มีบทบาทและเป็นปัจจัยสำคัญ ในการขับเคลื่อนงานของชุมชนท้องถิ่นที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นองค์กรและเป็นเครือข่าย นำไปสู่การพัฒนาสังคมได้อย่างมีคุณภาพ สร้างความเป็นธรรมในการแบ่งปันผลประโยชน์และลดช่องว่างของความแตกแยก สร้างความสมัครสมานสามัคคีได้อย่างเข้มแข็งยั่งยืนได้ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่๑๑ ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และมุ่งให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ตรงตามวิสัยทัศน์และพันธกิจ ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่๑๑ วิสัยทัศน์ สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง พันธกิจ สร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ทุกคนมีความมั่นคงในชีวิต ได้รับการคุ้มครองทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคทุกภาคส่วน ได้รับการเสริมพลังให้สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใส เป็นธรรม พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีคุณธรรม เรียนรู้ตลอดชีวิต มีทักษะและการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมในแต่ละช่วงวัย สถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง พัฒนารฐานการผลิตและบริการให้เข้มแข็งและมีคุณภาพบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา สร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน ปรับโครงสร้างการผลิตและการบริโภคให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ^{๓๓๗}

ในสภาวะปัจจุบันนี้เป็นสภาวะที่องค์กรต่างๆทั้งหลายทั้งปวงจะต้องแข่งขันกันด้วยความรู้ ซึ่งเรียกว่า “สังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Based and Society and Economy)” องค์กรต่างๆ จึงต้องหันกลับมาทบทวนและให้ความสำคัญต่อการพัฒนา “คน” เพื่อให้

^{๓๓๗} คณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๔, จาก www.nesdb.go.th.

ได้เปรียบในเชิงการแข่งขันกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีความสลับซับซ้อนยากที่จะเข้าใจ เราลองสังเกตปรากฏการณ์ที่อยู่รอบตัว จะเห็นว่าโลกทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สังคมเกษตรเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรม ชนบทเปลี่ยนเป็นชุมชนเมือง การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบและปัญหาตามมามากมาย อาทิเช่น ปัญหาความยากจนและช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ปัญหาความรุนแรงที่ภาคใต้ ปัญหาราคาพืชผลการเกษตร ปัญหาวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาเรื่องมลพิษภาวะ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสื่อลามก ฯลฯ ซึ่งในความจริงปัญหาเหล่านี้มิได้แยกออกจากกัน แต่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และในขณะเดียวกันสังคมต่างพยายามที่จะแสวงหา ทางออกใหม่ ๆ มีการนำเสนอแนวคิดใหม่ เช่น เศรษฐกิจพอเพียงทดแทนเศรษฐกิจทุนนิยม การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร กระแสท้องถิ่น กระแสนวัตกรรมปัญญา การปฏิรูปการเมือง การปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปการเรียนรู้ การกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ความทับซ้อนของปัญหาและปรากฏการณ์ จนอาจกล่าวได้ว่าโลกปัจจุบันเป็นโลกของความขัดแย้ง (World of Paradox)

นอกจากนั้นในยุคปัจจุบันยังเป็นโลกของข้อมูลข่าวสาร ได้เกิดมีข้อมูลข่าวสารมากมายและเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว แนวคิด ทฤษฎีองค์ความรู้ที่ร่ำเรียนมาอาจกลายเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่สามารถใช้ได้จริง ในช่วงเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้น จึงไม่มีใครหรือหน่วยงานใดที่มีความรู้เป็นพหูสูต ที่มีความรู้มากพอที่จะแก้ปัญหาหรือนำพาสังคมให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤติ และปัญหาที่สลับซับซ้อนอย่างเช่นที่เป็นอยู่ได้ และจากการที่ปัญหา มีความสลับซับซ้อน การแก้ปัญหา หรือการกำหนดแนวทางการทำงาน ไม่สามารถที่จะทำแบบเฉพาะที่หรือทำงานแบบต่างคนต่างทำได้อีกต่อไป เพราะจะเปรียบเหมือนทำงานแบบตาบอดคลำช้าง มองไม่เห็นภาพรวมปัญหา หรือมีความรู้มากพอที่จะแก้ปัญหานั้นได้ ดังนั้น การทำงานจะต้องพิจารณาปัญหาแบบ องค์กรรวม โดยอาศัยข้อมูล ประสบการณ์ และองค์ความรู้ของบุคคลหลายกลุ่ม หลายองค์กรมาระดมความคิดแก้ปัญหาร่วมกัน

๒.๕.๑.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำให้ทุกฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง และทุกคนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในลักษณะของกิจกรรมและการดำเนินชีวิตในวิถีชุมชน อย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกันในสิทธิอำนาจตามแนวทางประชาธิปไตย และรวมถึงเป็นการลดการพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งความหมายของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ๔ ประการคือ (๑) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า จะทำอะไร และทำอย่างไร (๒) มีส่วนในการดำเนินโครงการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ (๓) มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ

(๔) มีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของผู้คนที่อยู่อาศัยร่วมกันในสังคมนั้นเป็นโอกาสและช่องทางที่สำคัญยิ่งในการก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนถึงการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เนื่องจากเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำ ความเข้าใจกันบนความแตกต่างหลากหลาย ตั้งแต่ความแตกต่างของกลุ่มคน ในเรื่อง วัย เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา ฐานะ อาชีพ จนถึงความด้อยโอกาสในลักษณะต่าง ๆ กัน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันผ่านความแตกต่างของพื้นที่ดำเนินชีวิต ตั้งแต่ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และสภาพปัญหา รวมทั้งเกิดความเข้าใจ ความเชื่อมโยง และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพื้นที่ดำเนินชีวิตแต่ละระดับด้วย กระบวนการเหล่านี้ จะทำให้คนในสังคมมีสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) ขึ้น นั่นคือเกิดการมองเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งที่จะเกิดขึ้นร่วมกัน ตระหนักถึงชะตากรรมร่วมเห็นคุณค่าของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน เกิดเป้าหมายร่วมกัน จนเกิดสำนึกที่จะร่วมกันรับผิดชอบและแสวงหาหนทางแก้ไขร่วมกัน โดยพึ่งตนเอง^{๓๘} เป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วม คือการทำให้คนที่ถูกละเลยหรือถูกกีดกันให้ออกไป อยู่วงนอกของการพัฒนา ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพัฒนา หรือการให้คนที่อยู่วงนอกของการพัฒนา เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่วงใน เพื่อกระจายผลการพัฒนาให้ครอบคลุมถ้วนทั่ว ให้ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะมีส่วนร่วมในการบริโภคผลผลิตทางสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นกิจกรรม โครงการ หรือการดำเนินงานของรัฐ รวมทั้งกิจกรรม โครงการและการดำเนินชีวิตของประชาชนหรือชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ร่วมกัน ดำเนินการอย่างมีศักดิ์ศรี และมีสถานภาพเท่าเทียมกัน และเน้นที่การตัดสินใจในการเริ่มดำเนินการ ร่วมดำเนินการ การร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ และการร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนา^{๓๙}

๒.๕.๑.๒ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น ๑๘ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
๒. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินงาน
๓. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
๔. มีส่วนร่วมในการออกความเห็นและข้อเสนอแนะ
๕. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
๖. มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีในการแก้ปัญหา

^{๓๘} ยุทธดนัย สีดากกล้า. โครงการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับตำบล. รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา). ๒๕๔๒.

^{๓๙} ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. ปริญญา นิพนธ์ดุขุภักดิ์ สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ. (๒๕๔๒).

๗. มีส่วนร่วมในการวางแผน
๘. มีส่วนร่วมในการประชุม
๙. มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
๑๐. มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
๑๑. มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
๑๒. มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
๑๓. มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
๑๔. มีส่วนร่วมในการดำเนินตามกิจกรรมที่วางไว้
๑๕. มีส่วนร่วมในการลงทุนหรือบริจาคเงินหรือทรัพย์สิน
๑๖. มีส่วนร่วมในการออกแรง หรือสละแรงงาน
๑๗. มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
๑๘. มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตามหรือประเมินผล

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามการพัฒนาชนบทในประเทศไทยแท้จริงนั้นน่าจะมี ๔ ขั้นตอน^{๕๐} คือ

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาชาวชนบท ขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวบ้านยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวของเขาเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น เนื่องจากชาวชนบทเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์จะมองปัญหาของเขาได้เด่นชัดขึ้นเมื่อมีคนมาช่วยเขาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้น เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนานี้เองที่จะทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นกระจกเงาที่คอยสะท้อนภาพหรือเป็นจิตแพทย์ผู้คอยชักนำให้ชาวชนบทมองเห็นภาพของปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาด้วยตัวของเขาเอง

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไว ก็จะดำเนินการวางแผนเสียด้วยตนเอง ผลที่ตามมาก็คือ เมื่อขาดเจ้าหน้าที่ ชาวชนบทก็จะไม่สามารถดำเนินการวางแผนได้ด้วยตนเอง สิ่งนี้อาจเป็นความยากลำบากที่ผลักดันให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นแต่เพียงเพื่อนของชาวชนบทในการช่วยกันวางแผน เพราะชาวชนบทจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนและดำเนินงานเอง เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องทำ

^{๕๐} เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท. (กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). ๒๕๒๕.

ใจให้ได้ว่า การศึกษาใดก็ตามต้องเริ่มความยาก ง่าย เร็ว ช้า จากระดับของผู้เข้ารับการศึกษา มิใช่จากระดับความสามารถของผู้ให้การศึกษา

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ถึงแม้ว่าชาวชนบทจะยากจนและขาดแคลนทรัพยากร แต่ชาวชนบทก็มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์ทำงานในชนบท อย่างน้อยชาวบ้านก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้ และในหลาย ๆ แห่ง ชาวชนบทสามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลาย ๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทคิดค้นทุนให้กับตนเองในการดำเนินงาน และจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้น เพราะเขามีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดจากปัจจัยภายนอก จะมีอะไรเสียหายก็ไม่เดือดร้อนมากนัก และการบำรุงรักษาก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหน นอกจากนั้น การร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองจะทำให้ได้รับการเรียนรู้ การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งอีกเหมือนกัน เพราะถ้าการติดตามประเมินผลจากการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินตนเองด้วยว่างานที่ทำไปนั้น ได้รับผลดีได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่ การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไปถึงอาจประสบความยากลำบากเพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่อย่างไร ถึงแม้จะมีผู้โต้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดมุ่งหมาย การพัฒนาที่จะมุ่งพัฒนาคน การคำนึงถึงแต่ความเที่ยงธรรมในแนวความคิดของบุคคลภายนอกย่อมไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชาวชนบทน่าจะเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากส่วนประกอบของคนนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมจะเป็นชาวชนบทในหมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมประเมินด้วย ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ไม่น้อย เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่กิจกรรมออกไปแล้วชาวชนบทจะเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกับชาวชนบทด้วยตนเอง

การมีส่วนร่วมของชุมชน นับว่าเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้ เติบโตและก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน หากสามารถขยายผลถึงทอเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่น ๆ อันจะส่งผลให้ชุมชนได้มีโอกาสได้คิด วางแผน นำทรัพยากร เงินทุน และความรู้ของตนไปแลกเปลี่ยนกับองค์กรชาวบ้านและชุมชนอื่น ๆ ก็จะก่อให้เกิดการร่วมมือและเกิดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเหล่านี้บนพื้นฐานของการเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัยและการมีส่วนร่วมระหว่างกัน เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์ การเรียนรู้ และประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้มาให้เกิดเป็นพลังสังคมของภาคประชาชนอย่างแท้จริง

๒.๕.๑.๓ การทำงานแบบมีส่วนร่วม

จากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยในปี ๒๕๔๐ ประชาชนทั้งหลายในสังคมไทยพยายามที่จะค้นหาคำตอบว่า ทำไมประเทศไทยจึงเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและพยายามที่จะแสวงหาคำตอบว่าทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดขึ้นอีก จากการศึกษา พบว่า วิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้เกิดจากการพัฒนาประเทศที่ใช้เงินเป็นเป้าหมาย และให้ความสำคัญกับธุรกิจเอกชน โดยละเลย เศรษฐกิจชุมชน รัฐให้ความสำคัญกับการส่งเสริมธุรกิจการลงทุนขนาดใหญ่ ซึ่งบางกิจการบริหารโดยขาดความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ไม่โปร่งใส พอธุรกิจขนาดใหญ่ล้ม เช่นธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ สถาบันการเงิน ก็ล้มตามและกลายเป็นปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่ลุกลามไปทั่วและคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือคนจนในเมือง คนงานในโรงงานต่าง ๆ ที่ต้องตกงาน ถูกเลิกจ้าง และกลับสู่อ้อมกอดของบ้านเกิดคือชุมชนชนบทที่เคยจากมา แต่ถึงแม้ว่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จะดูเหมือนรุนแรงอย่างยิ่งจนบางคนกล่าวว่า ประเทศไทยเสียกรุงครั้งที่ ๓ ต้องกลายเป็นเมืองขึ้นของ IMF ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๒ จึงเป็นช่วงแห่งความทุกข์ระทมของคนไทย เป็นยุคข้าวยากหมากแพง ที่เราเรียกว่ายุค IMF แต่หลังจากนั้น เศรษฐกิจประเทศไทยกลับฟื้นคืนได้ก็ด้วยเหตุสำคัญที่ทำให้สังคมไทยไม่เลวร้ายอย่างที่คิด ก็คือฐานความเข้มแข็งของชุมชน

การเป็นชุมชนเกษตรที่สามารถผลิตอาหารได้เองและวัฒนธรรมความเอื้ออาทรของสังคมไทยที่ถึงแม้จะถูกบ่อนเซาะโดยเศรษฐกิจทุนนิยม แต่ก็ยังไม่ล่มสลายไปทั้งหมด จากผลดังกล่าวทำให้เกิดนโยบายการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ และถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของชาติและทำให้ประเทศไทยไม่เลวร้าย อย่างประเทศเม็กซิโกหรืออาร์เจนตินา เพราะสถาบันชุมชนในชนบทยังไม่ล่มสลายและเป็นฐานในการผลิตปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตคืออาหารแรงงานที่ตกงานกลับบ้านได้กลับไปอาศัยความอบอุ่นและเอื้ออาทรที่ยังคงเหลืออยู่ พุ่มพริกและหล่อเลี้ยง จนสามารถลุกขึ้นมายืนหยัดทำมาหาเลี้ยงชีพได้ และรัฐบาลต่อๆ มาได้หันมาให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจชุมชนอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ชาติไทย จนมีนโยบายหลายประการในการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนคนรากหญ้า เพราะเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า เศรษฐกิจของชุมชนคือฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ

ผลจากการศึกษาชุมชนที่เข้มแข็งของไทยได้ข้อค้นพบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการตัดสินใจเรื่องส่วนรวมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะถ้าคนในชุมชน ได้ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเรื่อง และนำไปสู่การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบ ทำให้การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นไปได้จริง โดยที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการ เป็นเจ้าของกิจกรรมที่คิดร่วมกันเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ชาวบ้านจะรู้สึกภาคภูมิใจและเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาและเกิดความตระหนักในการที่จะร่วมพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น ดังนั้น การเรียนรู้ร่วมกัน จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะดำเนินกิจกรรมการพัฒนาให้สำเร็จ ซึ่งปัจจุบัน

นี่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มเศรษฐกิจ สหกรณ์ และเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายประสานการทำงานร่วมกันเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพราะว่า การพัฒนาทั้งหลายจะเกิดขึ้นต้องอาศัยพลังของความสามัคคี ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมไม้ร่วมมือของคนในสังคม ร่วมกัน ตั้งแต่กลุ่มเล็กๆ จนกระทั่งถึงสังคมใหญ่ ก็คือการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือ ทำกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของเขา เมื่อกลุ่มเข้มแข็งก็จะสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาอื่นๆ ให้เกิดขึ้นได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจหรือสังคม ที่ผ่านมา การส่งเสริมของหน่วยงานราชการ ต่าง ๆ พยายามที่จะส่งเสริมกลุ่ม จัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในชุมชนให้เกิดขึ้น เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ ก็จัดตั้งสหกรณ์ รวมทั้งกลุ่มสตรีสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตรก็จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร กรมการพัฒนาชุมชน ก็จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพต่างๆ มากมาย จนมีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นมากมายมหาศาล

๒.๕.๑.๔ กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระโดยความสมัครใจ ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือการปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา มิได้หมายถึงการให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของรัฐ ตามที่รัฐกำหนดแต่หมายถึง การให้ประชาชน กลุ่ม ชุมชน เกิดการร่วมกันคิดและตัดสินใจกำหนดทิศทาง การพัฒนาการดำรงชีวิต ร่วมปฏิบัติตามแผนของกลุ่มหรือของชุมชน และรับประโยชน์ร่วมกันโดยรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน

๒.๕.๑.๕ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

การรวมกลุ่มกันของประชาชนเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือองค์กรในด้านต่างๆตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ต้องมีส่วนร่วมของประชาชนในกลุ่มหรือในองค์กร ซึ่งการจะได้มาซึ่งการมีส่วนร่วม ก็มีปัจจัยหรือตัวแปรสนับสนุนประกอบทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ดังนี้

ประยูร ศรีประสาธน์^{๔๑} ได้นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม มีด้วยกัน ๓ ปัจจัย ได้แก่ ๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ๒) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็น สมาชิกกลุ่ม ๓) ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล

^{๔๑} ประยูร ศรีประสาธน์. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมใน การดำเนินงานของคณะกรรมการการศึกษา ประจำโรงเรียนประถมศึกษา. รายงานการวิจัย. (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช). ๒๕๔๒.

สมบัติ อารงษ์วงศ์^{๕๒} ได้อธิบายเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมว่า ประชาชนอาจมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งรูปแบบวิธีการที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยทั่วไปการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั่วไป และจะทำให้เข้าใจถึงแนวโน้มของการพัฒนาการมีส่วนร่วมในระดับปัจเจกบุคคลไปสู่ระดับองค์การได้ดียิ่งขึ้น

๒.๕.๑.๖ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน กลุ่มชุมชน

อภิัญญา กังสนารักษ์^{๕๓} ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน ๔ ขั้นตอน ได้แก่

- ๑.) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ
- ๒.) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยาการที่จะใช้ในโครงการ
- ๓.) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน
- ๔.) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะ ต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวกันได้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ^{๕๔} ได้สรุปและนำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมใน ๒ ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ ๑ มีขั้นตอน ดังนี้ การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ

ลักษณะที่ ๒ มีขั้นตอน ดังนี้ การกำหนดปัญหา การวางแผน การดำเนินงาน การประเมินผล การบำรุงรักษาและพัฒนาให้คงไว้

อคิน รพีพัฒน์^{๕๕} ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ๑.) การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข ๒.) การตัดสินใจเลือกแนวทางและ

^{๕๒} สมบัติ อารงษ์วงศ์. นโยบายสาธารณะ : แนวความคิด การวิเคราะห์และกระบวนการ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. (กรุงเทพฯ : เสมาธรรม). ๒๕๔๙.

^{๕๓} อภิัญญา กังสนารักษ์. รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิภาพระดับคณะของสถาบันอุดมศึกษา. (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย). ๒๕๔๔.

^{๕๔} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การมีส่วนร่วม. ออนไลน์. สืบค้นจาก www.research.doae.go.th เมื่อ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๔.

วางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา ๓.) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน ๔.) การประเมินผล งานกิจกรรมการพัฒนา

๒.๕.๑.๗ รูปแบบการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน

ไพรัตน์ เดชะรินทร์^{๕๖} ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น ๘ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ร่วมทำการศึกษา เพื่อหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ๒) ร่วมคิด เพื่อหารูปแบบ และ วิธีการพัฒนาสำหรับแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือสร้างสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์หรือ ตอบสนองความต้องการของชุมชน ๓) ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงานโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อแก้ไข ปัญหาและความต้องการของชุมชน ๔) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ๕) ร่วมจัดหรือร่วมพัฒนาปรับปรุงระบบการบริหารพัฒนาให้มี ประสิทธิภาพและประสิทธิผล ๖) ร่วมลงทุนในกิจกรรมหรือโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถ ของตน ๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย ๘) ร่วม ควบคุม ติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษาโครงการ/กิจกรรมที่รัฐและเอกชน ได้ทำไว้ให้ใช้ ประโยชน์ได้ตลอดไป

บัญญัติ แก้วส่อง^{๕๗} ได้อธิบายถึงวิธีการหรือรูปแบบของการมีส่วนร่วม มีลักษณะ ๒ ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมทางตรงโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในลักษณะของการร่วมปฏิบัติงาน รับผิดชอบเพราะเป็นหน้าที่โดยตรง และ การมีส่วนร่วมทางอ้อม คือ เป็นลักษณะกรรมการหรือผู้แทน ซึ่งไม่ว่าจะร่วมทางตรงหรือร่วมทางอ้อมก็จะมีภาระหน้าที่เหมือนกัน คือ ร่วมเสนอความคิดเห็น ร่วม ในการตัดสินใจ

สุรัตน์ ก้อนนาค^{๕๘} จากผลวิจัยที่ได้สรุปแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การบริหารสถานศึกษาทั้ง ๕ ด้าน พบว่า ๑) ด้านการมีส่วนร่วมกำหนดแผน นโยบายและยุทธศาสตร์ ได้แก่ การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงาน จัดอบรม

^{๕๕} อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. (กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษา นโยบาย สาธารณสุข). ๒๕๔๗.

^{๕๖} ไพรัตน์ เดชะรินทร์. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชน. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศักดิ์โสภณ). ๒๕๒๗.

^{๕๗} บัญญัติ แก้วส่อง. รูปแบบทางสังคม-จิตวิทยาสำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนใน กระบวนการพัฒนา. ปรินญาณิพนธ์การศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ. ๒๕๓๑.

^{๕๘} สุรัตน์ ก้อนนาค. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดชัยนาท. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา การบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. ๒๕๕๔.

ให้ความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ พร้อมทั้งจัดให้มีกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่และภารกิจอย่างต่อเนื่อง ๒) ด้านการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับหลักสูตรสถานศึกษา ได้แก่ การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่มีความรู้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ประชาสัมพันธ์และสร้างความรู้ ความเข้าใจให้คณะกรรมการเรื่องหลักสูตรสถานศึกษา จัดโครงการทัศนศึกษาให้กับคณะกรรมการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาดูงานสถานศึกษาที่ประสบผลสำเร็จ เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ๓) ด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้ ความเข้าใจให้ชุมชนได้ทราบและเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา เปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความพร้อมในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางและวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา พร้อมทั้งยกย่องบุคคลในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา ๔) ด้านการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ได้แก่ การจัดงบประมาณสนับสนุนในการประชาสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายประชาสัมพันธ์ในชุมชน บุคลากรของสถานศึกษาต้องร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่งตั้งผู้รับผิดชอบโดยตรงในการประสานงาน ๕) ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ได้แก่ การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาในชุมชนร่วมเป็นคณะกรรมการนิเทศ อบรม ให้ความรู้กับคณะกรรมการนิเทศเพื่อทำความเข้าใจและร่วมกันวางแผนการนิเทศ มีเครื่องมือในการนิเทศติดตามประเมินผล จัดทำเว็บไซต์ของสถานศึกษาให้ชุมชนได้ติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานของสถานศึกษา

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนองค์กร ก่อเกิดการขับเคลื่อนงานที่เป็นระบบมีเอกภาพ เกิดการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อเกิดการเรียนรู้ร่วมกันแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนนำไปสู่การขับเคลื่อนงานขององค์กรชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง

๒.๕.๑.๘ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์หลักของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐรูปแบบใหม่ ในการส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ซึ่งกำหนดให้หลักการสำคัญหรือหัวใจของการขับเคลื่อนงานองค์กรชุมชนท้องถิ่น จะต้องให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ ซึ่งสภาพปัจจุบันของสังคมไทยที่มีความแตกแยกแบ่งพรรคแบ่งพวก และนำสู่การเรียกร้องประท้วงวุ่นวายอยู่ในปัจจุบันนี้ก็ล้วนเกิดมาจากการขาดความการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายและขั้นตอนต่างๆตามควรที่น่าจะเป็นนั่นเอง ทำให้สภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอ่อนแอเสื่อมลง มีปัญหาตามมาอย่างมากมายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และนับวันยิ่งจะเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นที่ต้องสร้าง

กระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆในปัจจุบัน เพื่อให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการแก้ไขปัญหาและทำให้ผู้มีอำนาจตระหนักถึงเรื่องนี้อย่างจริงจัง ผู้ศึกษาวิจัยจึงรวบรวมและนำเสนอแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของนักวิชาการหลายท่านที่ได้ศึกษาไว้เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

ติน ปรีชญพฤทธิ^{๔๙} ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมหรือภาวะผู้ตามนี้ ได้รับความสนใจจากนักวิชาการส่วนใหญ่อย่างมาก เนื่องจากนักวิชาการคิดว่าหากองค์การมีภาวะผู้นำที่ดีก็พลอยมีผู้ตามที่ดีไปด้วย เป็นการมองค่อนข้างแคบ เพราะนอกจากจะมองปรากฏการณ์เพียงด้านเดียว การที่นักวิชาการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมหรือภาวะผู้ตามน้อยนั้น พอสรุปได้ดังนี้ ๑.) นักวิชาการบางคนอาจไม่แน่ใจว่าองค์กรมีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด ที่จะต้องให้ผู้ตามเข้ามาร่วมในการตัดสินใจ ๒.) ผู้คนยังไม่แน่ใจว่าวัตถุประสงค์ของการยอมให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมคืออะไร ๓.) หากผู้นำยอมให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วม แล้วผู้ตามควรเข้ามามีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด และลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมเช่นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ และผู้ตามอย่างไร

โกวิทย์ พวงงาม^{๕๐} ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมพอจะสรุปได้ ดังนี้

๑) โครงการที่จัดทำขึ้นจะต้องแสดงให้กลุ่มเป้าหมายสนใจว่า จะสนองตอบความต้องการของบุคคลอย่างแท้จริง

๒) กลุ่มเป้าหมายนั้นต้องได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆให้มากที่สุด

๓) การตัดสินใจต้องมาจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้งต่อความเชื่อต่างๆในชุมชนนั้น ๆ

โดยสรุป การมีส่วนร่วม (Participation) และการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น จึงเป็นกระบวนการที่คน ครอบครัว หรือองค์กรชุมชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การวางแผน ดำเนินการ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบ ภายใต้จิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้สู่การบรรลุตามเป้าหมายของตนเอง โดยหลักการที่แท้จริงของการมีส่วนร่วมคือการมีส่วนร่วมในลักษณะของความรู้สึกเป็นเจ้าของ ร่วมคิด ร่วมทำร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินตรวจสอบและร่วมรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิด ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น ไปเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม และสนับสนุนประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์ต่อไป

^{๔๙} ติน ปรีชญพฤทธิ. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาพฤติกรรมในองค์กร. (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช). ๒๕๓๙.

^{๕๐} โกวิทย์ พวงงาม. (อ้างแล้ว).

๒.๕.๑.๙ เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation-Influence-Control A-I-C)^{๕๑}

ความสำคัญของกระบวนการ A-I-C

กระบวนการ A-I-C เป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ที่การระดมสมองทำให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหา/ขีดจำกัด ความต้องการ/และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่างๆ งานที่ได้จากการประชุมมาจากความคิดของทุกคน โครงสร้างกระบวนการ A-I-C จะคล้ายกับ F.S.C. เพียงแต่กระบวนการ A-I-C มีลำดับขั้นตอนไม่ซับซ้อนเท่ากับ F.S.C.

ความหมาย

A-Appreciation คือ การยอมรับชื่นชม (Appreciate) ความคิดเห็นความรู้สึกของเพื่อนสมาชิกในกลุ่มด้วยความเข้าใจในประสบการณ์ สภาพ และขีดจำกัดของเพื่อนสมาชิกแต่ละคน จึงไม่รู้สึกต่อต้านหรือวิจารณ์เชิงลบในความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิก ทุกคนในกลุ่มมีโอกาที่จะให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความรู้สึก และการแสดงออกตามที่เป็นจริง เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกที่ดีมีเมตตาต่อกัน เกิดพลังร่วมกันและความรู้สึกเป็นเครือข่าย เป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

I-Influence คือ การใช้ประสบการณ์ /ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของแต่ละคนที่มีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการ / ยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์/อุดมการณ์ร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีการถกเถียงด้วยเหตุผลทั้งในประเด็นที่เห็นด้วยและขัดแย้งจนได้วิธีการที่กลุ่มเห็นร่วมกัน

C-Control คือ การนำยุทธศาสตร์/วิธีสำคัญ มากำหนดแผนปฏิบัติการโดยละเอียด สมาชิกจะเลือกว่าตนเองสามารถรับผิดชอบในเรื่องใดด้วยความสมัครใจ ทำให้เกิดพันธะสัญญาข้อผูกพัน (Commitment) แก่ตนเองเพื่อควบคุมตน (Control) ให้ปฏิบัติจนบรรลุผลตามเป้าหมายร่วมของกลุ่ม

เทคนิค / วิธีการ

กระบวนการ A-I-C จะใช้การวาดภาพเพื่อเป็นการสะท้อนประสบการณ์ในอดีต / สภาพปัจจุบันกับจินตนาการถึงความมุ่งหวังในอนาคตของสมาชิกทุกคน โดยให้แต่ละคนวาดภาพของ

^{๕๑} ธีระพงษ์ แก้วหาญชัย, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เครือข่ายประชาคมสุขภาพในท้องถิ่น). ๒๕๔๓.

ตนก่อน นำภาพของทุกคนมาวางรวมกันบนกระดาษแผ่นใหญ่ แล้วจึงต่อเติมรวมภาพของแต่ละคนให้กลมกลืนเป็นภาพใหญ่ของกลุ่มเพียงภาพเดียว การวาดภาพเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกสะท้อนสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจออกมาอย่างแท้จริง บางเรื่องราวที่ไม่สะดวกใจที่จะพูดโดยเปิดเผยก็สามารถสะท้อนออกมาเป็นรูปภาพหรือสัญลักษณ์รูปทรง/สี แทนการพูด/เขียนหนังสือ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นสามารถซักถามข้อมูลความหมายจากภาพได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ใช้เป็นสื่อกระตุ้นให้สมาชิกที่ไม่ค่อยกล้าพูดได้ร่วมอธิบายความคิด/ประสบการณ์ของตน การวาดภาพช่วยสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง

การรวมภาพความคิดของแต่ละคนเป็นภาพรวมของกลุ่ม ทำได้ง่ายและเป็นรูปธรรมกว่าการพยายามรวมแนวคิดของแต่ละคนโดยการอภิปรายหรือการเขียน และเป็นสื่อถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของภาพร่วมกันและการมีส่วนร่วมในการสร้างกรอบความคิดตามภาพของกลุ่ม

โดยทั่วไป ผู้ใหญ่มักกังวลว่าไม่มีความสามารถในการวาดภาพ จึงควรชี้แจงว่า การวาดภาพไม่เน้นความสวยงาม หากแต่เน้นถึงความหมายที่ปรากฏออกมาเป็นภาพ ผู้วาดอาจใช้สีเป็นสัญลักษณ์แทนภาพเหมือนก็ได้ การพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการเปิดโอกาสให้บุคคล และผู้แทนของกลุ่มองค์กร ต่างๆ ที่อยู่ใน ชุมชน ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชน ร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น กระบวนการ A - I - C จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการวางแผนและการตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ ความรับผิดชอบในฐานะ สมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชน จึงเกิดความต่อเนื่อง และก่อให้เกิดความสำเร็จสูง

จากประสบการณ์ในการพัฒนาที่มีข้อสรุปที่ได้จากการนำเอากระบวนการ ประชุมนี้มาใช้ ซึ่งพบว่า

๑) กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม มีความ กระตือรือร้น ในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

๒) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่างๆ ประชาชน โดยเฉพาะผู้รู้ กลุ่มคนจน ผู้ด้อย โอกาส ผู้หญิง และเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากร การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์

๓) ประชาชน กลุ่มองค์กรต่างๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทั้งกิจกรรม โครงการ ผลของการพัฒนา และความเป็น เจ้าของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดความมีพลัง รู้ถึงศักยภาพในการพึ่งตนเอง

๔) องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้อง

นับได้ว่ากระบวนการ A-I-C ช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์ มีส่วนร่วม และเสริมพลังของชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนา

กระบวนการ A-I-C เป็นการประชุมที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันเพื่อจัดทำแผน โดยเป็นวิธีการที่เปิดโอกาส ให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน ความรู้ประสบการณ์ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่จะทำให้เกิดความเข้าใจ ถึงสภาพปัญหา ความต้องการข้อจำกัด และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มีการระดมพลัง สมองในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนาทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา เกิดการตัดสินใจร่วมกัน เกิดพลังของการสร้างสรรค์ และรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น เพราะกระบวนการ A-I-C มีขั้นตอนสำคัญ คือ

การระดมพลัง สมองในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนาทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา เกิดการตัดสินใจร่วมกัน เกิดพลังของการสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น เพราะกระบวนการ A-I-C มีขั้นตอนสำคัญ คือ

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation : A)

คือขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน แสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็นประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดของเพื่อนสมาชิก โดยใช้การ วาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น และแบ่งเป็น ๒ ส่วน

A๑ : การวิเคราะห์สภาพการของหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ในปัจจุบัน

A๒ : การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่า ต้องการอย่างไร โดยการวาดภาพมีความสำคัญคือ

(๑) การวาดภาพจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถสร้างจินตนาการ คิด วิเคราะห์ จนสรุปมาเป็นภาพ และช่วยให้ผู้ไม่ถนัด ในการเขียนสามารถสื่อสารได้

(๒) ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม อื่นๆ ได้ซักถามข้อมูลจากภาพ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยน และกระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยกล้าพูด ให้มีโอกาสนำเสนอ

(๓) การรวมภาพของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นภาพรวมของกลุ่ม จะช่วยให้มีความง่ายต่อการรวบรวมแนวคิดของผู้เข้าร่วม ประชุม และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของภาพ(ความคิด) และส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม

(๔) จะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการประชุมให้มีความสุข และเป็นกันเอง ในบางครั้งผู้เข้าร่วมประชุม มักมองว่าการ วาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้นวิทยากร กระบวนการ

จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจ และนำเกมต่างๆ เกี่ยวกับการ วางแผน การละลายพฤติกรรมกลุ่ม หรือ การวาดภาพเพื่อการแนะนำตนเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบ ไม่ชอบ มาใช้อุ่นเครื่องเพื่อเป็นการ เตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมประชุม

๒ ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence : I)

คือขั้นตอนการหาวิธีการและเสนอทางเลือกในการพัฒนา ตามที่ได้สร้างภาพฟังประสงค์ หรือที่ได้ช่วยกันกำหนด วิสัยทัศน์ (A๒) เป็นขั้นตอนที่จะต้องช่วยกันหามาตรการ วิธีการ และค้นหา เหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนา กำหนดเป้าหมาย กำหนดกิจกรรม และจัดลำดับความสำคัญ ของกิจกรรม โครงการโดยแบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ

๑ : การคิดเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามภาพฟังประสงค์

๒ : การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดย

(๑) กิจกรรม หรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้เลย

(๒) กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือ หรือการสนับสนุนจาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่

(๓) กิจกรรมที่หมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ เช่น ดำเนินการจากแหล่งอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชน

๓. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control : C)

คือยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่มผู้ดำเนินการ ซึ่งจะรับผิดชอบโครงการ โดยขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

C๑ : การแบ่งความรับผิดชอบ

C๒ : การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติ

นอกจากนี้ผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุมคือ

(๑) รายชื่อกิจกรรม หรือโครงการที่กลุ่ม องค์กรชุมชนดำเนินการได้เอง ภายใต้ความ รับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการ ของหมู่บ้าน ชุมชน

(๒) กิจกรรม โครงการที่ชุมชน หรือองค์กรชุมชน เสนอขอรับการส่งเสริม สนับสนุน จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงาน หรือสนับสนุนชุมชน

(๓) รายชื่อกิจกรรม โครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากร และประสานงาน ความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่างๆ ทั้งจากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

ปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้การประชุม A-I-C ประสบความสำเร็จได้

๑) การจัดประชุมกระบวนการ A-I-C นี้ "เน้นความเป็นกระบวนการ" จะดำเนินการข้ามขั้นตอนหรือสลับขั้นตอน ไม่ได้ เน้นการระดมความคิด และสร้างการยอมรับซึ่งกันและกัน ให้มีความสำคัญกับการตัดสินใจ การกำหนดอนาคตร่วมกัน และเน้นการสร้างพลังความคิด วิเคราะห์ และเสนอทางเลือก ในการพัฒนาและพลังความรัก ความเอื้ออาทร การสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร อันเป็นพลังเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนา

๒) การศึกษาและเตรียมชุมชน

๒.๑ การศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจสภาพของหมู่บ้าน ชุมชน หรือตำบล ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ การทราบความสามารถ ศักยภาพของกลุ่ม สภาพการพึ่งตนเอง เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอ เป็นข้อเท็จจริง ในการกำหนดอนาคตทางเลือก รวมทั้งกลวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา และการประสานความร่วมมือ

๒.๒ การเตรียมชุมชนเพื่อให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชน ประชาชนเข้าใจ และส่งผู้แทนที่มีอำนาจในการตัดสินใจของ กลุ่ม เข้าร่วมประชุม รวมทั้งมีการพิจารณาเพื่อกระจายโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม เช่น กลุ่มสตรี เด็ก คนจน ผู้ประสบปัญหาต่างๆ เป็นต้น

๓) วิทยาการกระบวนการที่เข้าใจขั้นตอนของกระบวนการ A-I-C มีประสบการณ์ ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องในการ ประชุม มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ เฉพาะหน้า สามารถไกล่เกลี่ย หรือมีวิธีการในการจัดการกับความขัดแย้ง ที่เหมาะสมในกรณีที่จะเกิดขึ้น โดยสามารถทำหน้าที่

๓.๑ เตรียมชุมชน เตรียมการประชุม ดำเนินการประชุม และสรุปผล

๓.๒ สร้างบรรยากาศในการประชุม เพื่อคลายความตึงเครียดของผู้เข้าร่วมประชุม

๓.๓ ความคุมขั้นตอนและเวลาในการดำเนินการประชุมให้เป็นไปตามกระบวนการ

๓.๔ สรุปความเห็นที่แท้จริงของผู้เข้าร่วมประชุม โดยไม่สอดแทรกความเห็นหรือทัศนคติของตนเองลงไป

๓.๕ ในกรณีที่มีข้อถกเถียงระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม ซึ่งเกิดความต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ผู้ดำเนินการประชุมต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และหาข้อยุติให้ได้

๓.๖ วิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศในการประชุม สำหรับจำนวนผู้จัดการประชุมอาจมีเพียงคนเดียวก็ได้เป็นผู้นำ การประชุม ซึ่งจะมีข้อดี คือ กระบวนการประชุมเป็นเอกภาพมากกว่า แต่หากไม่มั่นใจในการดูแลบรรยากาศการประชุม น่าจะจัดคณะมาช่วยโดยแบ่งหน้าที่เป็น

๑. ผู้จัดการประชุม ดูแลอำนวยความสะดวกทั่วไป ได้แก่ การลงทะเบียนอาหาร เครื่องดื่ม
๒. ผู้นำการประชุม
๓. ผู้จัดการกิจกรรม เกมส์ สร้างบรรยากาศ เพื่อการละลายพฤติกรรม คลายเครียด และการนำเข้าสู่ขั้นตอนแต่ละ ขั้นตอน
๔. ผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้คณะฯ จะต้องทำความเข้าใจ ในขั้นตอนและวิธีการให้ตรงกัน สอดรับกัน

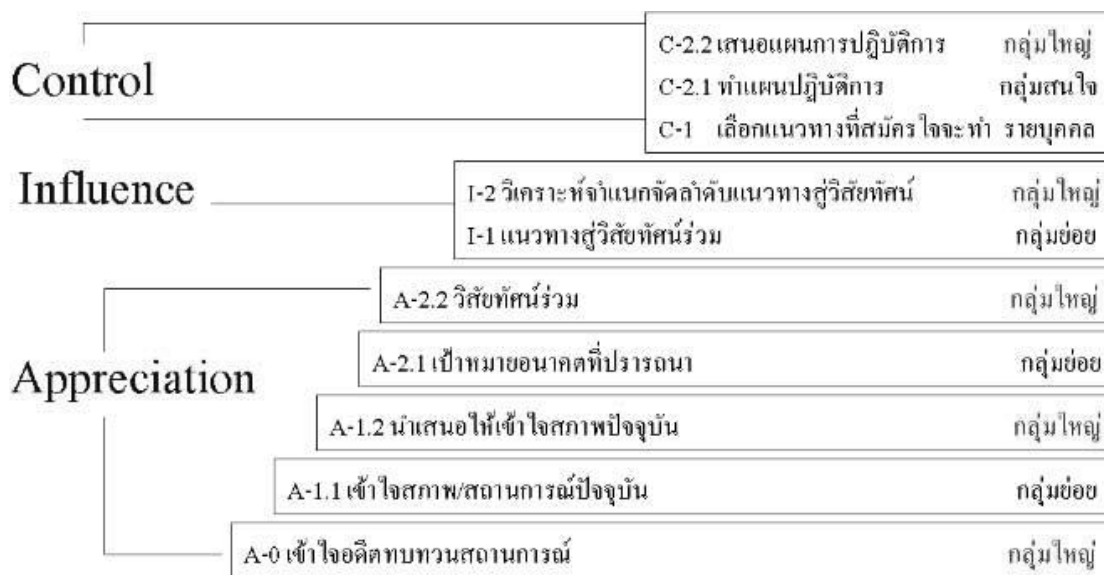
รายละเอียดขั้นตอน กระบวนการ A-I-C กับประสบการณ์ที่นำไปใช้

ขั้นเตรียมการ ได้แก่

๑. การศึกษาชุมชน เพื่อให้ทราบประวัติการพัฒนา โครงสร้างทางสังคม ปัจจัยพื้นฐาน แหล่งทรัพยากรของหมู่บ้าน โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่แล้วในรายงานการสำรวจของราชการ การพูดคุยกับชุมชน การสำรวจ
๒. การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ตัวแทนของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ประมาณ ๓๐-๕๐ คน โดยการสอบถามกลุ่มต่างๆ และผู้นำของหมู่บ้าน
๓. การชี้แจงวัตถุประสงค์ต่อผู้นำและกรรมการหมู่บ้าน และขอความเห็นในการจัดการประชุม ให้สะดวกราบรื่นทุกฝ่าย (แจก Mind Map® ให้กับทุกคน เพื่อเป็นข้อมูลนำเข้า)
๔. การเตรียมตัวของผู้นำการประชุม เพื่อดำเนินการประชุมให้ราบรื่น (เตรียมด้วย Mind Map® เพื่อมองเห็นภาพรวมของงาน)
๕. การเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการประชุม ได้แก่สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องเขียน การจดบันทึกต่างๆ

ขั้นตอนการจัดประชุมและปฏิบัติการตามกระบวนการ A-I-C

การจัดประชุมในระยะเวลา ๒ วัน

ภาพประกอบที่ ๒.๑ แสดงขั้นตอนการจัดประชุมและปฏิบัติการตามกระบวนการ A-I-C
 ที่มา: อีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, เครือข่ายประชาคมสุขภาพในท้องถิ่น

Appreciatio (วันที่ ๑ ของการประชุม)

A-๐ ความเป็นมาจากอดีต เพื่อให้เข้าใจสภาพปัจจุบัน การทบทวนสถานการณ์ ที่ผ่านมาจะช่วยให้สมาชิก มองเห็นภาพ ปัจจุบัน และอนาคตชัดเจนขึ้น วิทยากร ผู้รู้ร่วมให้ประสบการณ์เพิ่มเติม ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็นกิจกรรมอุ่นเครื่อง ก่อนเข้าสู่กระบวนการ A-๑

A-๑.๑ สภาพ สถานการณ์ ปัจจุบัน (๖๐ นาที)

๑. สมาชิกทุกคนในกลุ่มย่อย วาดภาพลงบนแผ่นกระดาษ จากมุมมองของตนเอง กลุ่มย่อยอาจใช้กล่อมเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้หญิงล้วน กลุ่มผู้ชายล้วน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มข้าราชการ ให้เวลาวาดภาพประมาณ ๑๐-๑๕ นาที

๒. สมาชิกแต่ละคนเล่าภาพของตน สมาชิกคนอื่นตั้งใจฟัง และสอบถามได้ แต่ไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อเปิดโอกาส ให้รับฟังรับรู้ จดจำ ข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้สึกของผู้อื่นอย่างเต็มที่

๓. ทุกคน นำภาพของตัวเองมารวม บนกระดาษแผ่นใหญ่ และช่วยกันเติมให้เป็นภาพรวมเพียงภาพเดียวของกลุ่ม เป็นการสร้างการมีส่วนร่วม และยอมรับความคิดซึ่งกันและกัน วิทยากรพยายามกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันวาดภาพ

A-๑.๒ นำเสนอความเข้าใจสภาพปัจจุบัน (๓๐ นาที)

ผู้แทนกลุ่มนำเสนอ อภิปรายความหมายภาพรวมของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มอื่นจะซักถาม หรือให้ข้อมูลเพิ่มเติม วิทยากรควรช่วยตั้งคำถาม เพื่อให้การอธิบายชัดเจนขึ้น

A-๒.๑ เป้าหมาย อนาคตที่ปรารถนา (๖๐ นาที)

๑. สมาชิกทุกคนในกลุ่มย่อยวาดภาพจินตนาการถึงภาพชุมชน สภาพที่ตนเองอยากเห็นในอนาคต ให้เวลาวาดภาพ ๑๐-๑๕ นาที (เขียนแผนที่ความคิด - Mind Map®)
๒. แต่ละคนเล่าถึงภาพของตน แล้วจึงนำภาพของทุกคนมารวมกัน เป็นภาพเดียว โดย โดยช่วยกันต่อเติมให้เป็นภาพ เดียวของกลุ่มที่สมบูรณ์
๓. นำเสนอภาพรวมของแต่ละกลุ่ม โดยให้มีผู้แทนกลุ่มคนใหม่นำเสนอ

A-๒.๒ วิสัยทัศน์รวม (๗๕ นาที)

๑. วิทยากรนำภาพของทุกกลุ่มมาให้กลุ่มพิจารณาเลือกภาพใดภาพหนึ่ง เพื่อต่อเติมให้เป็นภาพตัวแทนของอนาคต ที่ต้องการของกลุ่มทุกๆ กลุ่ม
๒. คัดเลือกอาสาสมัครช่วยกันเพิ่มเติมภาพ สมาชิกชวนกันบอกความต้องการเพิ่มเติม การรวมภาพของทุกกลุ่มให้เป็นภาพ เดียวกัน เป็นขั้นตอนสำคัญที่จำเป็น เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้สร้างทิศทางไปสู่อนาคต ร่วมกันเป็นภาพเดียวกัน รู้สึกเป็นเจ้าของความคิดร่วมกัน วิทยากรกระตุ้นให้แต่ละคนตั้งใจไว้ว่า ถ้าจะให้เป็นอย่างจริงตามภาพจะอย่างไรบ้าง

Influence (วันที่ ๒ ของการประชุม)

๑ แนวทางการพัฒนาวิสัยทัศน์ร่วม (๙๐ นาที)

๑. วิทยากรทบทวนวิสัยทัศน์ร่วม (Vision) และให้โอกาสสมาชิกปรับปรุงเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ (เสนอด้วย Mind Map® แยกแขนงเพิ่มเติมได้)
๒. สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มย่อยเขียนแนวทาง กิจกรรม ลักษณะโครงการบนแผ่นกระดาษ เพื่อให้เสนอให้กลุ่มย่อยพิจารณา ให้เวลาคิดส่วนตัว ๑๐-๑๕ นาที

๓. แต่ละคนนำเสนอแนวทาง โดยชี้แจงเหตุผล ความจำเป็น ประโยชน์ (แต่ละคนเสนอ Mental Model ด้วย Mind Map®)

๔. รวบรวมข้อเสนอแต่ละคนจัดเป็นหมวดหมู่ โดยต้องเป็นแนวทางที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นข้อเสนอของกลุ่ม

๕. ผู้แทนกลุ่มนำเสนอสมาชิกถามกันซักถามให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

๒ วิเคราะห์ จำแนก และจัดลำดับพัฒนาสู่วิสัยทัศน์ร่วม (๗๕ นาที)

๑. พิจารณาแนวทาง กิจกรรมแต่ละข้อ โดยจัดลำดับความสำคัญ ความต้องการ การเกี่ยวพันจากคน องค์กรใด ที่เห็นว่าสำคัญ และควรคำนึงถึงความสำเร็จในการปฏิบัติ

๒. ผู้แทนกลุ่มคัดเลือก จัดกิจกรรมไว้เป็นประเภท โดยรวมกิจกรรมที่เหมือนกันไว้ด้วยกัน และจัดประเภทกิจกรรม ที่สมาชิกทำได้อีก กิจกรรมที่ร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรในท้องถิ่น กิจกรรมที่ขอความร่วมมือจากองค์กรนอกท้องถิ่น

๓. เมื่อแยกประเภทแล้ว แต่ละคนพิจารณาว่าหากมีทรัพยากร จำกัด จะเลือกโครงการใดที่คิดว่าสำคัญที่สุด ๓-๕ กิจกรรม โดยเขียนลำดับบนกระดาษแล้ว รวมคะแนนกิจกรรมที่ได้คะแนนมากที่สุดให้เป็นลำดับหนึ่ง

Control

C-๑ เลือกแนวทาง/กิจกรรมที่จะทำ (๓๐ นาที)

๑. กิจกรรมที่สามารถทำได้เอง สมาชิกตัดสินใจเลือกที่จะทำโดยลงชื่อในกระดาษของแต่ละกิจกรรม แบ่งกลุ่มย่อย ตามกิจกรรมที่สมาชิกลงชื่อไว้

๒. กิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับองค์กรอื่นๆ สมาชิกร่วมกันเสนอมอบหมายให้บุคคลหรือกลุ่มดำเนินการประสาน ติดตาม หรือยื่นข้อเสนอ

C-๒.๑ ทำแผนปฏิบัติการ (๑๒๐ นาที)

๑. จัดทำแผนปฏิบัติการที่ทำได้อีก โดยนำแนวทาง กิจกรรมต่างๆ ที่จำแนกกลุ่มไว้แล้วมาทำแผนปฏิบัติการ โดยตอบ คำถาม ดังนี้

Q ทำอะไร (ชื่อโครงการ)

Q ทำแล้วได้อะไร (ผลที่คาดว่าจะได้รับ เกิดขึ้น)

Q ทำอย่างไร (กิจกรรม วิธีดำเนินการ)

Q ต้องใช้ทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณเท่าใด

Q ทำที่ไหน (สถานที่ที่จะดำเนินโครงการ)

Q ทำเมื่อไร (วันเวลาที่จะดำเนินโครงการ)

Q ใครบ้างจะช่วยทำ

Q ใครรับผิดชอบ (ผู้ดูแล ประสานงาน)

๒. กิจกรรมที่ต้องขอความร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรอื่น นำมาทำแผนโดยตอบคำถามดังนี้

๑. ทำอะไร (ชื่อโครงการ)

๒. ทำแล้วได้อะไร (ผลที่คาดว่าจะได้รับ / เกิดขึ้น)

๓. ประสานงานกับหน่วยงานอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร

๔. ใครเป็นผู้ประสานงาน ติดตามความก้าวหน้า

ตัวอย่าง หัวข้อเขียนแผนปฏิบัติ

๑. ชื่อโครงการ (ทำอะไร)

๒. หลักการและเหตุผล (ทำไมต้องทำ)

C-๒.๒ เสนอแผนปฏิบัติการ (๓๐ นาที)

๑. นำเสนอรายละเอียดของกิจกรรม

๒. อภิปรายเพิ่มเติมและตกลงดำเนินงาน มอบหมายงาน กำหนดวันเวลา สถานที่

ขั้นสุดท้าย คือ การเตรียมการเพื่อเสนอแผนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อประสานขอรับการสนับสนุน หรือส่งเสริมและเข้าร่วมพัฒนา

การประยุกต์ใช้ Mind Map® ในกระบวนการ AIC สามารถปรับประยุกต์ใช้ได้กับทุกขั้นตอน ทั้งในส่วนของผู้ที่เป็นวิทยากรกระบวนการและ สำหรับการระดมความคิดเห็น และการนำเสนอภาพฝัน หรือจินตนาการของแต่ละคนที่เข้าร่วมเวที Mind Map® จะช่วยลดความขัดแย้งในระหว่างการประชุม เนื่องจาก Mind Map® ทุกคนจะสนใจ การเขียนแผนที่ความคิดร่วมกัน รวมทั้งจะช่วยกันระดมข้อมูลให้ได้มากที่สุด

๒.๕.๒ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social network concept)

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social network concept) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange theory) โดยมีนักคิดคนสำคัญ คือ Richard Emerson ซึ่งต่อยอดความคิดมาจาก George C. Homans โดยมีฐานคติ (Assumption) คือ ในเครือข่ายสังคม จะประกอบไปด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคมหรือตามบรรทัดฐานที่

ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุประสงค์และทางจิตใจ^{๕๒}

เครือข่ายทางสังคม (Social network) หมายถึง ปรัชญาการทางสังคมในรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการจัดเรียงความสัมพันธ์ (Patterned arrays of relationship) ระหว่างปัจเจกชน (Individual) ที่ร่วมกระทำการในสังคม (Encyclopedia of sociology) เช่นเดียวกับ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร^{๕๓} ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคมว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย ขณะที่ นฤมล นิราทร^{๕๔} กล่าวว่า เครือข่าย (Network) คือ รูปแบบทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตที่แน่นอนหรือไม่ก็ได้ และองค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน ส่วน Jeremy Boissevain^{๕๕} ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

เครือข่ายทางสังคมสามารถจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม ตามมิติ ๔ มิติ ดังนี้ ๑) จำแนกมิติตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ ๒) จำแนกมิติตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ๓) จำแนกมิติตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสารวัตกรนักเรียน ๔) จำแนกมิติตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน ๒ ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ (๑) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ (๒) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน^{๕๖} นอกจากนี้ยังมีการแบ่งประเภทของเครือข่ายตามระดับของการศึกษาวิเคราะห์เครือข่าย (Network analysis) แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ

^{๕๒} สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (อ้างแล้ว).

^{๕๓} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอู่่น). เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. (กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข). ๒๕๔๗.

^{๕๔} นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). (๒๕๔๓).

^{๕๕} Jeremy Boissevain. Friends of Friends: Networks, Manipulators and Coalitions. Pp. ๒๘๕. Oxford, [England: Basil Blackwell], ๑๙๗๔.

^{๕๖} นฤมล นิราทร.(อ้างแล้ว).

(๑) เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual level network) (๒) เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business unit level network) (๓) เครือข่ายระดับองค์กร (Organization level network) และ (๔) เครือข่ายระดับอื่นๆ (Other level network) หรือระดับระหว่างองค์กร^{๕๗}

การสร้างเครือข่ายทางสังคม คือ กิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กร หรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิตระหว่างองค์กรสมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย เหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคม มีหลายประการ ได้แก่ (๑) บุคคลต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่มีพวก (๒) บุคคลต้องการทรัพยากรในการทำงาน (๓) บุคคลต้องการรับภาระความเสี่ยง ในกิจกรรมร่วมกัน (๔) บุคคลต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา (๕) บุคคลต้องการประหยัด และ (๖) บุคคลต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงมีปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ คือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย^{๕๘ ๕๙}

ส่วนประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ประกอบด้วย (๑) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก (๒) จุดมุ่งหมาย (๓) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก (๔) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน และ (๕) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร^{๖๐} นอกจากนี้ มีการใช้ตัวอักษรย่อภาษาอังกฤษ คือ LINK เพื่ออธิบายส่วนประกอบของเครือข่าย ประกอบด้วย ๔ ส่วน คือ (๑) การเรียนรู้ (Learning) (๒) การลงทุน (Investing) (๓) การดูแล (Nursing) และ (๔) การรักษา (Keeping)^{๖๑}

สรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม (Social network) หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Pattern of social relationship) ของปัจเจกบุคคล (Individual) กลุ่ม (Group) และองค์กร (Organization) ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction) ในรูปแบบต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย ตลอดจนมีเป้าหมายร่วมกัน องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย (๑) สมาชิกของเครือข่าย (๒) มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (๓) การปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (๔) การสื่อสารภายในเครือข่าย (๕) การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปอภิปรายเครือข่ายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนเขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

^{๕๗} Kilduff, Martin; and Tsai, Wenpin. **Social Networks and Organizations**. [London : SAGE. Publication Ltd. Ritzer, George. (๑๙๙๒)]. (๒๐๐๓).

^{๕๘} นฤมล นิราทร. (อ้างแล้ว).

^{๕๙} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน). (อ้างแล้ว).

^{๖๐} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน). (อ้างแล้ว).

^{๖๑} ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. **สื่อสารกับสังคมเครือข่าย**. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา). ๒๕๔๖.

๒.๔.๖ แนวคิดทุนทางสังคม (Social capital)

แนวคิดทุนทางสังคม เป็นแนวคิดที่พูดถึงความสัมพันธ์ทางสังคมหรือเครือข่ายความ
ความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้จะนำไปสู่การสร้างประโยชน์ให้แก่คนที่เข้าไปในระบบ
ความสัมพันธ์นั้น ๆ คำว่า “ทุนทางสังคม” (Social capital) มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้แตกต่าง
กันไปดังนี้

ในกลุ่มนักวิชาการต่างประเทศ Pierre Bourdieu นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส อธิบายทุนทาง
สังคมว่า เป็นทรัพยากรที่มีอยู่จริงและมีศักยภาพที่เชื่อมโยงกับการมีเครือข่ายที่ถาวรซึ่งเกิดจาก
ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งทุนทางสังคมเป็นพลังทาง
สังคมที่เชื่อมโยงกับสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งทำให้สมาชิกแต่ละคนมีการสะสมทุนที่มาจากลักษณะร่วมของ
การเป็นหมู่คณะ การได้รับประโยชน์ทางสังคมมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและ
สถานภาพสังคมในเครือข่าย โดยคนที่สถานภาพทางสังคมสูงย่อมได้ประโยชน์สูงกว่า^{๖๒} ในส่วนของ
Robert D. Putnam ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่าประกอบไปด้วยความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน
(Norm) และเครือข่าย (Network) การที่จะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อความร่วมมือเหล่านั้นมีการ
สัมพันธ์เกี่ยวโยงและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทุนทางสังคมยังมีลักษณะเป็นประโยชน์สาธารณะ
อีกด้วย^{๖๓} James Coleman อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดทรัพยากรที่ฝังตัวอยู่ในความสัมพันธ์
ระหว่างครอบครัวกับชุมชน ซึ่งเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน และก่อให้เกิด
ประโยชน์ต่อการพัฒนาทุนที่เป็นมนุษย์ นอกจากนี้ยังหมายถึง บรรทัดฐาน เครือข่ายทางสังคมและ
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และเด็กซึ่งมีคุณค่าต่อการเติบโตของเด็ก^{๖๔} สอดคล้องกับความคิดเห็นของ
Fukuyama ที่อธิบายว่า ครอบครัวเป็นแหล่งทุนทางสังคมที่สำคัญและทุนทางสังคมในระดับครอบครัว
สามารถสร้างได้ง่ายกว่าในระดับสังคม ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายจะมีความไว้วางใจและ
ตอบแทนกันมากกว่าที่ไม่ใช่ญาติ^{๖๕}

ในกลุ่มนักวิชาการในประเทศไทย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้พูดถึงทุนทางสังคมโดยเน้นไปที่องค์กร
ชุมชนว่า ทุนทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่สร้างขึ้นโดยใช้มาตรฐานของตะวันตกหากแต่ต้องคำนึงและพิจารณาถึง
ทุนทางสังคมดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว เช่นทุนของระบบเครือญาติ เป็นต้น^{๖๖} ในส่วนของอานันท์ กาญจนพันธุ์^{๖๗}

^{๖๒} จามะรี เชียงทอง. สังคมวิทยาการพัฒนา. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์). ๒๕๔๙.

^{๖๓} ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. วาทกรรมทุนทางสังคม : กระบวนการสร้างแนวคิดและปฏิบัติการในบริบทการ
พัฒนาของไทย (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๖). วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
๒๕๔๗.

^{๖๔} จามะรี เชียงทอง. (อ้างแล้ว).

^{๖๕} วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. ทุนทางสังคม. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา). ๒๕๔๘.

^{๖๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์. ทุนทางสังคม. หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ ๓. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อ
สังคม). ๒๕๔๓.

ให้ความหมายทุนทางสังคมที่เป็นวิถีคิด ระบบความรู้ในการจัดการวิถีชีวิตของความเป็นชุมชน โดยมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อนเกี่ยวข้องกับระบบความรู้ ภูมิปัญญาหรือระบบกฎเกณฑ์ทางสังคมมากำกับการใช้ความรู้ต่างๆ ในส่วนแนวคิดของประเวศ วะสีและไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม มีมุมมองทุนทางสังคมที่สอดคล้องกับความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งประเวศ วะสี^{๖๘} มองว่า ทุนทางสังคมเป็นความเป็นกลุ่มเป็นก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน และการมีการเมืองที่ดี ในส่วนไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม มองว่าทุนทางสังคมหมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคีปรองดอง การมีองค์กรที่เป็นหน่วยจัดการระบบต่าง ๆ ในชุมชน การมีศิลปวัฒนธรรม การมีศีลธรรมจรรยา การมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะสร้างให้ท้องถิ่นและชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งจริงจังและยั่งยืน^{๖๙}

จากการศึกษาจะพบว่า ทุนทางสังคมจะมีลักษณะแตกต่างจากทุนในรูปแบบอื่น โดยมีความแตกต่างอย่างน้อย ๓ ประการคือ ๑) ทุนทางสังคมไม่ได้เสื่อมค่าจากการใช้ แต่จะเสื่อมค่าถ้าไม่ถูกนำมาใช้ ๒) ทุนทางสังคมยากที่จะสังเกตเห็นและวัดปริมาณยากกว่าทุนทากายภาพ ๓) สถาบันของรัฐในระดับชาติและระดับท้องถิ่นจะมีผลอย่างมากต่อรูปแบบของทุนทางสังคม^{๗๐} รูปแบบทุนทางสังคมที่มีอยู่ในประเทศไทย ได้มีการแบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบจิตวิญญาณ ระบบคุณค่าและสำนึกท้องถิ่น ๒) รูปแบบที่เป็นภูมิปัญญา ๓) รูปแบบที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ๔) รูปแบบที่เป็นทุนทรัพยากรธรรมชาติ และ ๕) รูปแบบการจัดการกองทุนสาธารณะ เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น^{๗๑}

จากการศึกษาแนวคิดทุนทางสังคม ทำให้ผู้วิจัยรู้ถึงความหมาย ลักษณะและรูปแบบของทุนทางสังคม โดยผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์คุณลักษณะทุนทางสังคมของตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ในการมีส่วนร่วมพัฒนาตำบลยั่งยืน

^{๖๗} อานันท์ กาญจนพันธ์. ทุนทางสังคมกับสิทธิชุมชนในมิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิอำนาจและการจัดการทรัพยากร. (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย). ๒๕๔๔.

^{๖๘} ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง: ความเข้มแข็งจากฐานล่าง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน). ๒๕๔๐.

^{๖๙} ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. ชุมชนเข้มแข็งทุนทางสังคมของไทย. หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ ๑. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมธนาคารออมสิน). ๒๕๔๒.

^{๗๐} บัวพันธ์ พรหมพักพิง. การก่อเกิด การผลิตซ้ำ และการขยายตัวทุนทางสังคม ในชนบทอีสาน. รายงานการวิจัย. ภาควิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น-ขอนแก่น. ๒๕๔๗.

^{๗๑} อเนก นาคะบุตร. ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย. (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม). ๒๕๔๕.

๒.๖ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากแนวคิดการพัฒนาที่ปรารถนาเปลี่ยนแปลงสังคมให้เจริญก้าวหน้าและมีความทันสมัย (Modernization) ทำให้สังคมทั่วโลกได้นำรูปแบบการพัฒนาของชาติตะวันตกที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ทำให้สังคมโลกมีการขยายตัวทางการผลิตอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และบริการโดยการนำทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย ดิน น้ำ ป่า รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ ตลอดจนเทคโนโลยี เช่น เครื่องจักร รถยนต์ รถไฟฟ้า ดาวเทียม โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น เข้ามาช่วยในการผลิต ซึ่งปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้มนุษย์ในสังคมโลกพยายามแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ เครื่องมือที่ทันสมัย และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยปราศจากการวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างรอบคอบ ส่งผลให้ความเจริญก้าวหน้าได้จุดสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เลวลงไม่ว่าเรื่องความสัมพันธ์ด้านคุณธรรม จริยธรรมของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย อากาศเสีย ควันพิษ น้ำเน่า ขยะล้นโลก ป่าไม้ถูกทำลาย อันก่อให้เกิดการเสียดุลของธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติอื่น ๆ ตามมา เช่น ฝนแล้ง ฝนกรด น้ำท่วม ตลอดจนปัญหาสังคมเรื่องความยากจน ความอดอยากหิวโหย ความเจ็บป่วย การไม่รู้หนังสือ ยาเสพติด โสเภณี การข่มขืน และความรุนแรงที่กำลังคุกคามเสถียรภาพของสังคม และเป็นตัวบ่อนทำลายสุขภาพจิตของคนในสังคมให้เสื่อมโทรมลง ทำให้สังคมโลกต้องตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน

จากปรากฏการณ์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้มีความเห็นพ้องกันว่าความเจริญทางเศรษฐกิจและความทันสมัยที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนาไม่มีคุณภาพและไม่ยั่งยืน จึงทำให้ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกแสวงหาแนวทางการพัฒนาแบบใหม่ที่คำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุก ๆ ด้านอย่างสมดุล เพื่อก่อให้เกิดเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ สังคมที่ดี มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี ความยุติกันดี และความสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพเดิมหรือดีขึ้นควบคู่ไปพร้อมกัน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) และในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ จึงได้มีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ของสหประชาชาติ (United Nations Conference on the Human Environment) ที่กรุงสต็อกโฮล์ม (Stockholm) ประเทศสวีเดน โดยมีสมาชิกประเทศต่าง ๆ เข้าร่วมประชุมจำนวน ๑๑๓ ประเทศ^{๗๒} ซึ่งถือว่าการเริ่มยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้มีการประชุมสุดยอดในเรื่องของโลก (Earth summit) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร (Rio de Janeiro) ประเทศบราซิล เป็นการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกัน

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก). ๒๕๕๒.

โดยทั่วไปว่า Brundtland Commission เพื่อเรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตให้ปลอดภัย และสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติ ในการประชุมครั้งนี้มีหัวหน้ารัฐบาลมาเข้าร่วมประชุม ๑๑๘ ประเทศ และเมื่อสิ้นสุดการประชุม ๑๕๓ ประเทศ ได้ลงนามในสนธิสัญญา ๒ ฉบับว่าด้วยการป้องกันการแก้ไขปัญหาอุณหภูมิโลกสูงขึ้น (Global warming) และว่าด้วยการอนุรักษ์สภาพหลากหลายทางชีวภาพของโลก (Biological diversity) และได้มีมติเห็นชอบออกประกาศหลักการสิ่งแวดล้อม และร่างแผนปฏิบัติการสำหรับทศวรรษ ๑๙๙๑-๑๙๙๙ และทศวรรษที่ ๒๑ เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ที่เรียกว่า Agenda ๒๑ ที่เป็นแนวทางให้ประเทศต่าง ๆ ในโลกนำไปปรับใช้เพื่อบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน จากการประชุมครั้งนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้มีการพัฒนาแบบใหม่ที่เรียกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ต่อมาสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development-WSSD) ขึ้นอีกครั้งหนึ่งที่นครฮันโนเฟอร์ ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ระหว่างวันที่ ๒๖ สิงหาคม - ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งได้นำไปสู่พันธกรณีของประเทศสมาชิกประมาณ ๑๘๐ ประเทศรวมทั้งประเทศไทยที่จะต้องสานต่อแผนการปฏิบัติ ๒๑ (Agenda ๒๑)^{๗๓}

แผนปฏิบัติการ ๒๑ เป็นเอกสารที่สำคัญฉบับหนึ่งของสหประชาชาติ เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศต่าง ๆ นำไปปรับใช้ตามลำดับความสำคัญก่อนหลังเพื่อที่จะบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนจะทำให้สังคมทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคตมีทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียงที่จะตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตเพื่อความกินดีอยู่ดี โดยกำหนดองค์ประกอบที่สำคัญอันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ ๔ ส่วน คือ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social and economic dimensions) ด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (Conservation and management of resources) ด้านการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มที่สำคัญ ๆ (Strengthening the role of major group) และด้านวิธีการในการดำเนินงาน (Means of implementation)

จากองค์ประกอบการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๔ ส่วนสามารถประมวลแนวทางที่สำคัญ^{๗๔} ได้ดังต่อไปนี้

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องผสมผสาน และควบคู่ไปกับการพัฒนา และความห่วงใยในสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมไม่อาจจะเป็นสิ่งสุดท้ายที่จะพิจารณาอีกต่อไป

^{๗๓} นิตยา กมลวาทินนิศา. บริบทไทยว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๔๐ (๒) : ๙-๒๔. ๒๕๔๖.

^{๗๔} จรัสเรือง ศิริวัฒนรักษ์. การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธ: กรณีศึกษาชุมชนศรีษะอโคก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๔๒.

๒. การที่จะเพิ่มรายได้และจัดหางานให้ประชาชนควรจะทำไปพร้อมกับการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อม

๓. การใช้พลังงานอย่างฟุ่มเฟือย การสูญเสียพันธุ์ของพืชและสัตว์ การปล่อยของเสียและมลพิษต่าง ๆ เป็นสาเหตุที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมไม่ยั่งยืน ซึ่งไม่อาจปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป จึงต้องมีการแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีผลกระทบต่อสุขภาพ และความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และเกิดผลกระทบต่อประชากรรุ่นลูกหลานในอนาคต และ

๔. มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนก็มีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะดำรงชีวิตความเป็นอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้ดื่มน้ำสะอาด หายใจในอากาศที่บริสุทธิ์ และสามารถที่จะควบคุมการใช้ทรัพยากรของตนเองได้

๒.๖.๑ ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Sustainable Development เป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม เป้าหมายในการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาแบบใหม่ที่ได้รับ ความสนใจอย่างมากซึ่งปัจจุบันได้มีนักวิชาการให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนมากมายดังต่อไปนี้

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission Environment and Development) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ว่า เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองสิ่งจำเป็นพื้นฐานของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ไปขัดขวางความสามารถของคนรุ่นต่อไปที่จะได้รับการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของเขา สอดคล้องกับกองทุนเพื่อกิจกรรมประชากรแห่งสหประชาชาติ^{๗๕} ที่ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่าสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน โดยสามารถรองรับความต้องการ และความจำเป็นที่จะเกิดแก่ชนรุ่นหลัง ด้วย ใช้นี้มาตรฐานการครองชีพที่เลยขีดความจำเป็นพื้นฐานต่ำสุดจะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Long-term sustainability)

๒. การพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอ ๆ กับชนรุ่นปัจจุบันได้รับมา

^{๗๕} United Nations Population Fund. The state of world population ๑๙๙๒. New York:

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลกโดยรวมเพื่อชนรุ่นหลังและเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การทำให้คุณภาพชีวิตมนุษย์ดีขึ้นภายในระบบนิเวศที่สามารถจะรองรับการดำเนินชีวิตได้ต่อไป ในลักษณะเศรษฐกิจแบบยั่งยืน โดยเศรษฐกิจแบบนี้ยังคงสามารถพัฒนาควบคู่ไปกับการรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการปรับตัวและอาศัยการยกระดับความรู้ ปรับปรุงองค์กร ตลอดจนปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคนิค และ เขาว์ปัญญา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๗๖} กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) และมีดุลยภาพ (Balanced) ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นการผูกสิ่งแวดล้อมธรรมชาติกับการพัฒนาเข้าด้วยกัน โดยการนำภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับภารกิจในการแก้ไขปัญหาความยากจน ถ้าสองอย่างมาบูรณาการกันได้ก็ถือว่าเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) สอดคล้องกับวราพร ศรีสุพรรณ^{๗๗} ได้อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็น รูปแบบการพัฒนาที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างต่อเนื่องยาวนานโดยไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ความขาดแคลน หรือเกิดภาวะมลพิษ ทั้งนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่าง ๆ อีกด้วย

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในรูปขององค์รวมที่มีการบูรณาการทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม มนุษย์ และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันเพื่อทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถตอบสนองความต้องการของรุ่นปัจจุบันได้อย่างเพียงพอและเป็นธรรม โดยไม่ทำให้ความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนรุ่นหลังลดลง

ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวทางการพัฒนา ที่มีการนำบริบทของสังคมมาเป็นองค์ประกอบของการพัฒนาโดยนำมิติสิ่งแวดล้อม มิติสังคม มิติมนุษย์ และมิติเศรษฐกิจมาบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างสมดุล อันก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีสังคมไม่มีปัญหา โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (อ้างแล้ว).

^{๗๗} วราพร ศรีสุพรรณ. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. เอกสารวิชาการ การพัฒนาที่ยั่งยืน: ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม. (กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล). ๒๕๓๔.

๑. ด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ เพราะถ้าประเทศชาติที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพย่อมสามารถที่จะพัฒนาประเทศชาติของตนให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง แต่หากประเทศนั้นมีการดำเนินการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่มีความระมัดระวังถึงความเสี่ยงหรือไม่มีความสนใจในการอนุรักษ์ไว้สำหรับอนาคตทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศนั้นย่อมเสื่อมโทรมลงไปในที่สุด ส่วนประเทศที่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างฉลาด และมีประสิทธิภาพตามหลักวิชาการแล้วย่อมจะมีความเจริญยิ่งขึ้น^{๗๘} ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่มีดุลยภาพระหว่าง Growth and Green ที่มีการเจริญเติบโตจากส่วนล่างไปสู่ส่วนบนเหมือนต้นไม้อย่างมีสมดุลกับธรรมชาติ^{๗๙} กล่าวคือ มนุษย์จะต้องไม่จ้องทำลายหรือพยายามเอาชนะอยู่เหนือธรรมชาติ แต่ควรจะมีการดัดแปลงแก้ไขธรรมชาติบางส่วนเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพเท่านั้น โดยการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง รอบคอบและอย่างฉลาด มีการฟื้นฟู สงวน รักษา และเบียดเบียนธรรมชาติให้น้อยที่สุด เพื่อสามารถรักษามรดกทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติสำหรับชนรุ่นหลังต่อไป^{๘๐}

๒. ด้านสังคม ระบบการต่าง ๆ ทางสังคมนั้นโดยพื้นฐานเป็นการจัดตั้งวางรูปแบบเพื่อให้เป็นเครื่องมือ และเป็นสื่อที่ช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในการทำงานหรือดำเนินงานได้สะดวก มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ ดังนั้นจุดสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติด้านสังคมก็คือ การสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ให้เบียดเบียน ช่มเหง และไม่เอาเปรียบกันและเอาโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนายิ่งขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากร-มนุษย์ เมื่อคนไม่เอาเปรียบกัน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ รู้จักให้ และเผื่อแผ่ผู้อื่นเหมือนพี่น้อง ย่อมก่อให้เกิดความสงบสันติ^{๘๑}

๓. ด้านทรัพยากรมนุษย์ มนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ที่จะช่วยขับเคลื่อนให้การพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผล ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเสียก่อน เริ่มตั้งแต่การมีสุขภาพที่แข็งแรง ชยัน อดทน รับผิดชอบ มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรเกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๘๒}

^{๗๘} สาคกร กือเจริญ. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. (มหาสารคาม : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม). ๒๕๒๓.

^{๗๙} สมคิด จาตุศรีพิทักษ์. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจไทยไปสู่ความยั่งยืน. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๔๐ (๒) : ๘-๑๐. ๒๕๔๖.

^{๘๐} กมลภา ภาสิน. การพัฒนาที่ยั่งยืน. (กรุงเทพมหานคร: เจนเดอร์เพรส). ๒๕๓๕.

^{๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (อ้างแล้ว).

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (อ้างแล้ว).

๔. ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อ การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นสามารถสร้างผลประโยชน์และความรู้บนรากฐานของการพึ่งพาตนเองซึ่งยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยและสามารถพึ่งตนเองได้^{๘๓} และเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน กล่าวคือ มุ่งบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน มีกระบวนการผลิต และการบริโภคที่เหมาะสมไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม กระจายความ-มั่นคง และโอกาส การพัฒนาเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ เพื่อให้ทุกคนของสังคมสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและบริการโครงสร้างพื้นฐานของรัฐได้อย่างเท่าเทียมกัน^{๘๔}

๒.๖.๒ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ เป็นต้นมา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปอย่างสมดุล เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดี มีเสถียรภาพและการปรับตัวได้ดี การกระจายการพัฒนาอย่างเป็นธรรม และการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งแนวทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีพื้นฐานมาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีคุณภาพทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการพัฒนาทั้งสามมิติจะต้องเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งกัน โดยมิติทางสังคมเป็นการพัฒนาที่มุ่งให้คนและสังคมมีคุณภาพ สามารถที่จะปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึก พฤติกรรม และวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีการนำทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรม มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยอยู่ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีที่มุ่งให้คนและสังคมเข้มแข็ง อยู่ดีมีสุข และพัฒนาได้อย่างยั่งยืน มิติทางเศรษฐกิจเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องมีคุณภาพและเสถียรภาพ เป็นการเติบโตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและยั่งยืนในระยะยาว และมีการกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึงอำนวยความสะดวกต่อคนส่วนใหญ่ มิติทางสภาพแวดล้อมเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง

^{๘๓} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (๒๕๔๕). การพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารจดหมายข่าว สป.มท., ๑๕(๑๓๘), ๒๕-๒๖.

^{๘๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี ๒๕๔๖ การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ). ๒๕๔๖.

มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ตลอดจนการคงไว้ซึ่งคุณภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งกระจายโอกาสและมีส่วนร่วมในเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๑ ได้ตระหนักถึงสถานการณ์และความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้านเศรษฐกิจ พลังงาน และภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทย ทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้น การกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๑ จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน และสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชนสามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจทั้งทุนกายภาพ และทุนทางการเงิน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่างๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตร มุ่งสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มบทบาทไทยในเวทีประชาคมโลก ขณะเดียวกันจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการประเทศเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบราชการและข้าราชการโดยยึดหลักธรรมาภิบาล เพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พัฒนาระบบและกลไกการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบอย่างมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมและสร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ควบคู่ไปกับการปลูกจิตสำนึก ค่านิยมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลแก่ประชาชนทุกกลุ่ม^{๘๕}

^{๘๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สรุปสาระสำคัญ รายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ปีแรก ของแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๑. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ). ๒๕๕๖.

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เป็นการรักษาสสมดุลของระบบสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลสนับสนุนกัน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตและคุณภาพสังคมที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ แต่ละช่วงเวลา ซึ่งมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยกระบวนการพัฒนานั้นจะเน้นทั้งแนวดิ่ง (Vertical) ที่มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ และแนวนราบ (Horizontal) ที่มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยประชาชน หรือควบคู่กันไปก็สามารถทำได้ แต่ที่สำคัญการพัฒนานั้น ๆ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการ การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้น ๆ พึงปรารถนา ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม จึงเป็นการศึกษาในส่วนของพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นกระบวนการพัฒนาทั้งแนวดิ่ง (Vertical) ที่มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ และแนวนราบ (Horizontal) ที่มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยประชาชน หรือควบคู่กันไป โดยเน้นศึกษาประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและดำเนินการ

๒.๗ บริบทเรื่องที่จะวิจัย

ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ของจังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร อยู่ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ๔๐ กิโลเมตรอยู่ห่างจากอำเภอเชียงยืน ๗ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๒๑,๐๒๑ ไร่ หรือ ๓๓.๖๓ ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศตำบลหนองซอนเป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีภูเขา มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ และมีคลองส่งน้ำไหลผ่านตำบลแนวทางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร สามารถใช้เพาะปลูกทำการเกษตร และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนาปลูกข้าว ซึ่งจะทำการเพาะปลูกได้ปีละ ๒ ครั้ง ในบริเวณที่มีคลองชลประทานไหลผ่าน อาชีพรองคือ ค้าขาย เช่น ขายพันธุ์ปลาน้ำจืด ลูกเป็ด ลูกไก่ ไช้เป็ด ไช้ไก่ หอมกระเทียม ฯลฯ และทำการเกษตรแบบผสมผสาน

ปัญหาของตำบลหนองซอนประการหนึ่งคือ ผลผลิตหลักเหล่านั้นไม่เป็นที่รู้จักในวงกว้างและมีลักษณะบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ค่อยดึงดูดใจ ดังนั้นความต้องการที่พบคือการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเป็นธรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยและได้มาตรฐาน โครงการถ่ายทอดความรู้ตามกระบวนการโรงเรียนการเกษตรแบบอัตโนมัติ ต้องการสร้างงาน สร้างอาชีพในชุมชน การผลิตที่เพิ่ม

คุณค่าของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และวัฒนธรรม การส่งเสริมและพัฒนายกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการแข่งขันทางการตลาด และต้องการที่จะยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนดังต่อไปนี้

ณัฐพงษ์ เลี้ยงสมบูรณ์^{๘๖} ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขตอำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัย พบว่า ๑. ประชาชนในตำบลต่าง ๆ ของอำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชรมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ๔ ชั้น ได้แก่ชั้นริเริ่มและวางแผนการพัฒนา ชั้นดำเนินการพัฒนา ชั้นรับผลที่เกิดจากการพัฒนา ชั้นประเมินผลการพัฒนา สำหรับปัญหาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขต อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของตำบลพัฒนาดีเด่นในเขตอำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ในระดับปานกลาง ๓ ชั้น ได้แก่ชั้นริเริ่มและวางแผนการพัฒนา ชั้นดำเนินการพัฒนา ชั้นรับผลที่เกิดจากการพัฒนา และอยู่ในระดับน้อย ๑ชั้นได้แก่ ชั้นประเมินผลการพัฒนา ๒. ปัจจัยภายในที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขต อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร ได้แก่การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้ความสามารถนำเอาผลของกิจกรรมมาใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นจุดแข็ง การขาดความรู้ ความเข้าใจในการแสดงความคิดเห็นร่วมกันและขาดประสบการณ์ของประชาชนทำให้การวางแผนพัฒนาไม่ครบสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำหรับปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขต อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร ในสภาพที่เป็นโอกาส ได้แก่ การที่กฎหมายกำหนดให้ท้องถิ่นดำเนินการจัดทำแผนได้ตรงตามความต้องการของประชาชน และการที่ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอน ในสภาพที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การขาดความร่วมมือจากบุคลากรหลายหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพัฒนาชนบท และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ๓. การพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบล ในเขตอำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร ได้กำหนดแผนกลยุทธ์ที่สำคัญโดยมีวิสัยทัศน์ (Vision) ว่าเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และ

^{๘๖}ณัฐพงษ์ เลี้ยงสมบูรณ์. การพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขตอำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. ๒๕๔๘.

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มีพันธกิจ (Mission) ๕ ด้าน และเป้าประสงค์ (Goal) ๕ ประการ และมีกลยุทธ์ที่สำคัญ ๓ ลำดับ ได้แก่ วางแผนการส่งเสริมและการดำเนินการพัฒนาชุมชนที่ดีตามความต้องการของประชาชนและให้ประชาชนมีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผนดำเนินการเพื่อลดปัญหาสังคมโดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่นและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส กำหนดวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรวมกลุ่มกิจกรรมการประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย และดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์^{๘๗} ได้ศึกษาการออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่ และยั่งยืน : ทฤษฎีและประสบการณ์ พบว่า ทฤษฎี แนวคิด และกระบวนการที่กำลังได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในปัจจุบันคือ ‘เมืองกระชับ’ และ ‘ชุมชนเมืองยุคใหม่’ การศึกษากระบวนการออกแบบชุมชนเมืองเฉพาะมิติทางด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมของเมืองสำคัญในสหรัฐอเมริกา คือ ฟิลาเดลเฟียบัลติมอร์ และซานฟรานซิสโก ปรากฏการณ์พัฒนาเมืองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับ ‘เมืองกระชับ’ และ ‘ชุมชนเมืองยุคใหม่’ จากทฤษฎีและประสบการณ์เหล่านี้ นำไปสู่การสังเคราะห์ข้อเสนอแนะแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่และยั่งยืนสำหรับชุมชนในประเทศไทย

กุลทิพย์ ศาสตรระจิก และทัศนชานต์ ดวงรัตน์^{๘๘} ได้ศึกษาการสื่อสารรณรงค์พื้นที่สุขภาวะในชุมชนเมือง ในมิติของการสื่อสารเพื่อความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่า การสื่อสารด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) นั้นเป็นกระบวนการสื่อสารผ่าน มิติภายนอกขององค์กรการศึกษาคือ มหาวิทยาลัย ธุรกิจบัณฑิตยได้ดำเนินกิจกรรมในรูปแบบการทำโครงการสื่อสารรณรงค์ในการแก้ไขและพัฒนาสังคมผ่านสื่อกิจกรรมภายใต้โครงการ “สายน้ำจากสายธารสู่แม่” สะท้อนให้เห็นถึงว่าองค์กรการศึกษาได้แสดงบทบาทของการเป็นผู้นำทางการศึกษาต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งได้ใช้จุดแข็งของมหาวิทยาลัยที่มีคณะนิเทศศาสตร์จัดทำโครงการของคณะและมีการวางแผน ให้คณาจารย์นักศึกษามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารกับชุมชน ซึ่งจะนำมาสู่ภาพลักษณ์ที่ดี (Corporate Citizenship) อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความไว้วางใจและคุณค่าของมหาวิทยาลัยในมุมมองของผู้บริโภค ทั้งนี้ได้เน้นองค์ประกอบการสื่อสาร CSR ในด้านการพัฒนาชุมชน (Community Involvement and Development) กลยุทธ์การสื่อสาร CSR ผ่านสื่อกิจกรรมนี้ประกอบด้วย ๓องค์ประกอบ คือ ๑. องค์กรเป็นผู้นำทำหน้าที่ส่งข้อมูล ๒. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหมายถึง

^{๘๗}สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. **ทฤษฎีการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม**. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร). ๒๕๕๐.

^{๘๘}กุลทิพย์ ศาสตรระจิก และทัศนชานต์ ดวงรัตน์. **การสื่อสารรณรงค์พื้นที่สุขภาวะในชุมชนเมือง ในมิติของการสื่อสารเพื่อความรับผิดชอบต่อสังคม**. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร). ๒๕๕๗.

คนหรือกลุ่มคนที่รับสาร คือ คนในชุมชนและเครือข่ายที่ส่งสารไป และ ๓. ภาพลักษณ์หรือสารที่ส่งออก

ธัญพร วนิชอุทธา^{๘๙} ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบผสมผสาน ด้วยหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้เป็นทีม ของกลุ่มกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับท้องถิ่น พบว่า (๑) รูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบผสมผสานด้วยหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เป็นทีมของกลุ่มกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับท้องถิ่น ประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ คือ ๑) คน ๒) สื่อและเทคโนโลยี ๓) พื้นที่ ๔) ทรัพยากรปัจจัยสนับสนุน และ ๕) เรื่องที่จะเรียนรู้ และมีขั้นตอนกระบวนการ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) สื่อสารสัมพันธ์ สร้างแรงจูงใจ ๒) ตั้งเป้าหมายทีมเรียนรู้ คู่แนวคิด มีทิศทาง ๓) แลกเปลี่ยนแบ่งปันประสบการณ์ในทีม ๔) เติมเต็มข้อมูลหนุนเสริมการเรียนรู้ ๕) จัดเก็บและสร้างคลังความรู้ของทีม และ ๖) สะท้อนกลับ ปรับวิธี (๒) ผลการใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบผสมผสานด้วยหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เป็นทีมของกลุ่มกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับท้องถิ่น พบว่าผลการประเมินตนเองของกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบประเมินการเรียนรู้เป็นทีมหลังการใช้รูปแบบ มีการเรียนรู้เป็นทีมสูงขึ้นกว่าก่อนใช้รูปแบบทุกด้านผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยกับองค์ประกอบและขั้นตอนของรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบผสมผสานด้วยหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เป็นทีมของกลุ่มกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับท้องถิ่นในระดับมากที่สุด

สมรทิพย์ วิกาวนิช^{๙๐} ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสุขภาวะชุมชน ผลการวิจัย พบว่า ๑) การสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านสังคมในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านพฤติกรรมสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และจากการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพจำนวน ๒ ชุมชน พบว่า มีการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน ทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสังคมด้านพฤติกรรมสุขภาพ และด้านการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพ ๒) การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสุขภาวะชุมชนได้รูปแบบชื่อว่า “SMART Model” ซึ่งผ่านการรับรองแล้ว ๓) ผลการทดลองใช้รูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสุขภาวะชุมชนกับกลุ่มทดลอง พบว่า ผลการทดสอบความรู้ สอบถามเจตคติต่อการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจ

^{๘๙} ธัญพร วนิชอุทธา. การพัฒนารูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบผสมผสานด้วยหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้เป็นทีมของกลุ่มกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับท้องถิ่น. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๕๘. หน้า ๑๘๗-๑๘๙.

^{๙๐} สมรทิพย์ วิกาวนิช. การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสุขภาวะชุมชน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๕๙. หน้า ๑๒๐๗-๑๒๒๓.

พอเพียงหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑๔) ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีต่อรูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสุขภาพชุมชนในภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด และจากการถอดบทเรียน พบว่ามีความก้าวหน้าในการดำเนินงานการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งทางด้านพฤติกรรมสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

กรวรรณ รุ่งสว่าง^{๙๑} ได้ศึกษาแนวคิดและองค์ประกอบของชุมชนเมืองสร้างสรรค์ตามลักษณะท้องถิ่นในประเทศไทยพบว่าแนวคิดและองค์ประกอบของชุมชนเมืองสร้างสรรค์คือสภาพแวดล้อมของชุมชนเมืองที่น่าอยู่ สิ่งอำนวยความสะดวกต่อการคิดสร้างสรรค์พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ชุมชนเมืองสร้างสรรค์มีการเปิดกว้างทางความคิดและเสรีภาพในการอยู่อาศัย ไม่มีการจำกัดเพศ อายุ หรือชนชาติซึ่งประโยชน์จากการวิจัยคือแนวคิดและรายละเอียดขององค์ประกอบชุมชนเมืองสร้างสรรค์ในประเทศไทย

นันทนิษฐ์ สมคิด, พระสุธีรัตนบัณฑิต^{๙๒} ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ผลการศึกษาวิจัย พบว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์บ้านบางกะจะอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรีพบว่า ๑) สารานุกรมธรรม มีการบูรณาการหลักธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน เป็นไปเพื่อสงเคราะห์และความพร้อมเพรียงกัน ๒) การเรียนรู้ มีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมที่สร้างการรับรู้และความเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ๓) เทคโนโลยี มีการประสานการทำงานกับพหุภาคี โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาช่วยเหลือในการผลิต และการตลาด ๔) เศรษฐกิจ มีการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างงาน สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชน มากกว่าการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ๕) การมีส่วนร่วม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิด ร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน ๖) จิตอาสา มีการตระหนักรู้และคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ยึดมั่นในระบบคุณธรรม จริยธรรม และการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย รู้ถึงขอบเขต สิทธิ เสรีภาพ และมีการปลูกฝังเยาวชนให้มีความพอเพียง มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีจิตอาสา

ภิกค์กัณฑ์ กัลยาณมิตร^{๙๓} ได้ศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า แนวทางการพัฒนาของตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมี เงื่อนไขสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพา

^{๙๑}กรวรรณ รุ่งสว่าง. การวิเคราะห์สถานภาพการเป็นเมืองสร้างสรรค์ กรณีศึกษาชุมชนเมืองขอนแก่นราชบุรี และบางแสน.กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๖๐.

^{๙๒}นันทนิษฐ์ สมคิด, พระสุธีรัตนบัณฑิต. แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี.วารสารมหาจุฬาลงกรณ์.ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ. ๒๕๖๒. หน้า ๓๑๘-๓๓๓.

^{๙๓}ภิกค์กัณฑ์ กัลยาณมิตร. การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. รายงานการวิจัย. หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. ๒๕๕๙.

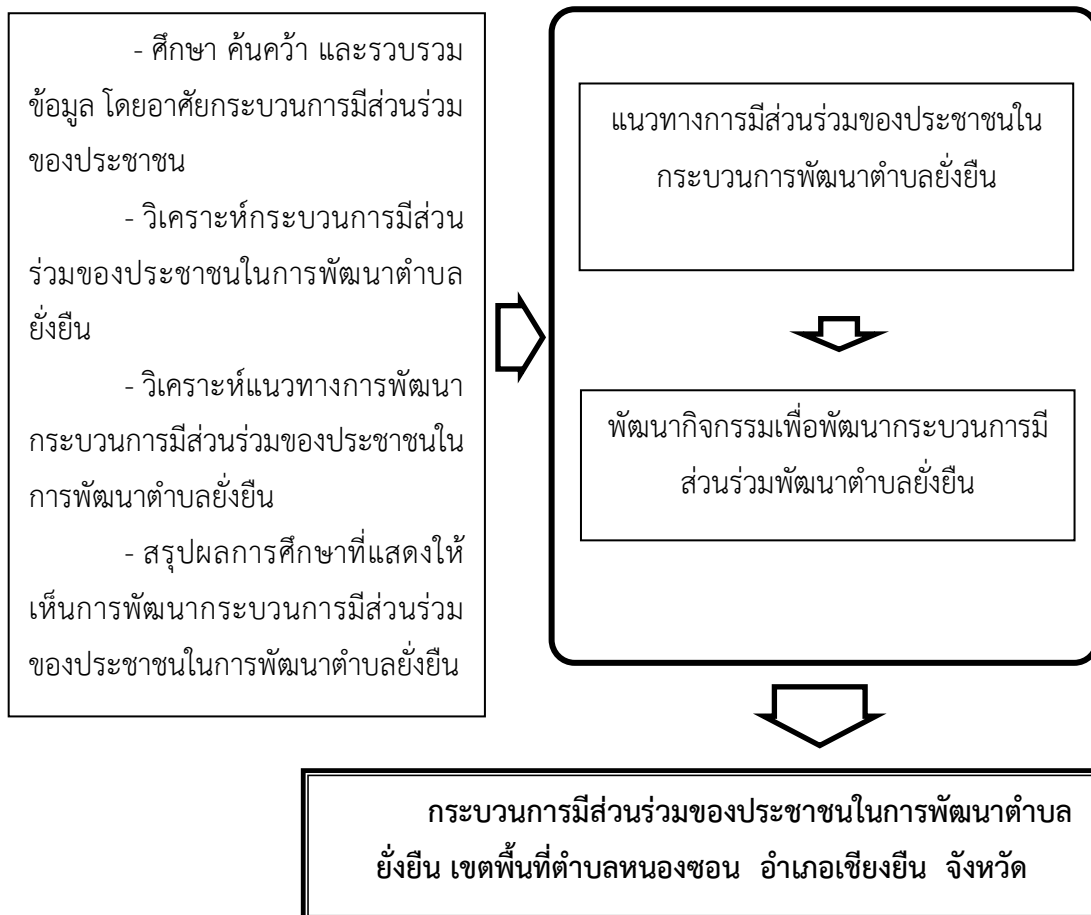
อาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกา ของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม ๒. การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ และความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนแบบประชาสังคมและเป็นชุมชนที่พัฒนา อย่างยั่งยืน ๓. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและ ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์^{๙๔} ได้วิจัยรูปแบบการวางแผนความร่วมมือของชุมชนในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ก่อนที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้น ต้องอาศัยเวทีชาวบ้าน ซึ่งประกอบในหลายขั้นตอน หลายเวทีขบวนการเริ่มต้นด้วยการออกสำรวจภูมิประเทศและความเข้าใจในทัศนคติของการมีส่วนร่วม ความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ โดยเริ่มจากการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน นำมาวิเคราะห์กระบวนการและแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน พร้อมทั้งสรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน นำไปสู่พัฒนากิจกรรมเพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาตำบลยั่งยืน ซึ่งสามารถเขียนเป็นภาพแสดงได้ดังต่อไปนี้

^{๙๔}สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. **ทฤษฎีการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม**. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัทยศิลปากร). ๒๕๕๐.

ภาพประกอบที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรายละเอียดขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มเป้าหมายการวิจัย
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล
- ๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๘ การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่งานวิจัยจึงได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามในภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการ การใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนมาเป็นแนวทางในการศึกษา

(๒) ทำการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน และการใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ

(๓) ศึกษาวิเคราะห์ กระบวนการและแนวทางการพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จ และความสัมพันธ์ของการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน

(๔) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบการประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการพัฒนา การใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ และแนวทางการจัดการตัวชี้วัดในเขตตำบลหนองซอน โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าดังนี้

(๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกเพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐาน คือ ตัวแทนจาก องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน วิสาหกิจชุมชน ส่วนงานละ ๕ คน และประชาชน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ คน

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหารส่วนราชการ กำนันผู้ใหญ่บ้าน วิสาหกิจชุมชน และประชาชน

(๓) ดำเนินการศึกษาวเคราะห์แนวคิด รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับตัวชี้วัดความสำเร็จในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

๓) ขั้นการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ผู้วิจัยจะได้กำหนดพื้นที่ภายในเขตตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน จำนวน ๒ กิจกรรม

๔) เกิดพื้นที่เพื่อรองรับการเรียนรู้ของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม

๕) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ แนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการสร้าง การใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้หน่วยงานภาครัฐบาล ภาคเอกชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบ

๖) ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน

๓.๒ ประชากรและกลุ่มเป้าหมายการวิจัย

ผู้วิจัยได้มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามไว้ ดังนี้

๓.๑.๑ กลุ่มเป้าหมายในศึกษาสภาพกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม จำนวน ๒๕ คน ประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๕ คน นักวิชาการท้องถิ่น จำนวน ๕ คน วิชากิจชุมชน จำนวน ๕ คน และประชาชน จำนวน ๑๐ คน ซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๓.๑.๑.๑ ตัวแทนผู้นำท้องถิ่น จำนวน ๕ คน ซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑) เป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีประสบการณ์การเป็นผู้นำในพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม มาแล้วอย่างน้อย ๒ ปีและ/หรือ

๒) เป็นผู้นำท้องถิ่นที่เคยมีส่วนร่วมในการระดมมวลชนเพื่อพัฒนาตำบลยั่งยืนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล หน่วยงานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ หรือหน่วยงานเอกชน อย่างน้อย ๒ ปี

๓.๑.๑.๒ ตัวแทนนักวิชาการท้องถิ่น จำนวน ๕ คน ซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑) สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท หรือปริญญาเอก และ/หรือ

๒) เป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือโรงเรียน เป็นต้น และมีประสบการณ์การทำงานพัฒนามาแล้วอย่างน้อย ๕ ปี

๓) เป็นนักวิชาการในท้องถิ่นที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน ในพื้นที่ตำบลเป้าหมาย

๓.๑.๑.๓ ตัวแทนวิชากิจชุมชน จำนวน ๕ คน ซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑) เป็นหัวหน้ากลุ่มวิชากิจชุมชน ในตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม มาแล้วอย่างน้อย ๒ ปีและ/หรือ

๒) มีความเป็นผู้นำ มีจิตอาสา กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก

๓.๑.๑.๔ ตัวแทนประชาชน จำนวน ๑๐ คน ซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑) เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม มาแล้วอย่างน้อย ๕ ปีและ/หรือ

๒) เป็นประชาชนที่เคยผ่านการร่วมกิจกรรมจิตอาสามาอย่างใดอย่างหนึ่งมาแล้วในช่วงระยะเวลา ๑ ปี ที่ผ่านมา

๓) ความเป็นผู้นำ มีจิตอาสา กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยครั้งนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ส่วนการวิเคราะห์ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญได้แก่

๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการสัมภาษณ์หรือสนทนาตัวต่อตัวหรือเป็นแบบเผชิญหน้า ซึ่งในการสัมภาษณ์นั้นได้เลือกสถานที่ที่จะสัมภาษณ์โดยเลือกสถานที่ที่เงียบสงบ ปราศจากสิ่งรบกวนใดๆ เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและได้ข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วนมากที่สุด โดยมีประเด็นสัมภาษณ์ที่สำคัญดังนี้

(๑) สภาพกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนในพื้นที่

(๒) กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั่งยืนสำหรับประชาชน

(๓) แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั่งยืนสำหรับประชาชน

๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (focus group) ร่วมกับผู้บริหารส่วนราชการ หัวหน้าการปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการ และหน่วยงานเอกชน

๓) ศึกษาและติดตามผลการปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๔) การสังเกต ผู้วิจัย ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยเข้าไปร่วมทำกิจกรรมและร่วมสังเกตการณ์จากกิจกรรมต่าง ๆ ทุกขั้นตอน ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำให้ควบคู่กับการสัมภาษณ์ และเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๓.๔ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๓.๔.๑ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่อธิบายกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน

๓.๔.๒ กำหนดขอบเขตของคำถามให้ครอบคลุมกรอบแนวคิด วัตถุประสงค์และองค์ประกอบที่ทำให้ทราบถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนในมุมมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แล้วนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๓.๔.๓ สร้างแบบสัมภาษณ์ฉบับร่าง

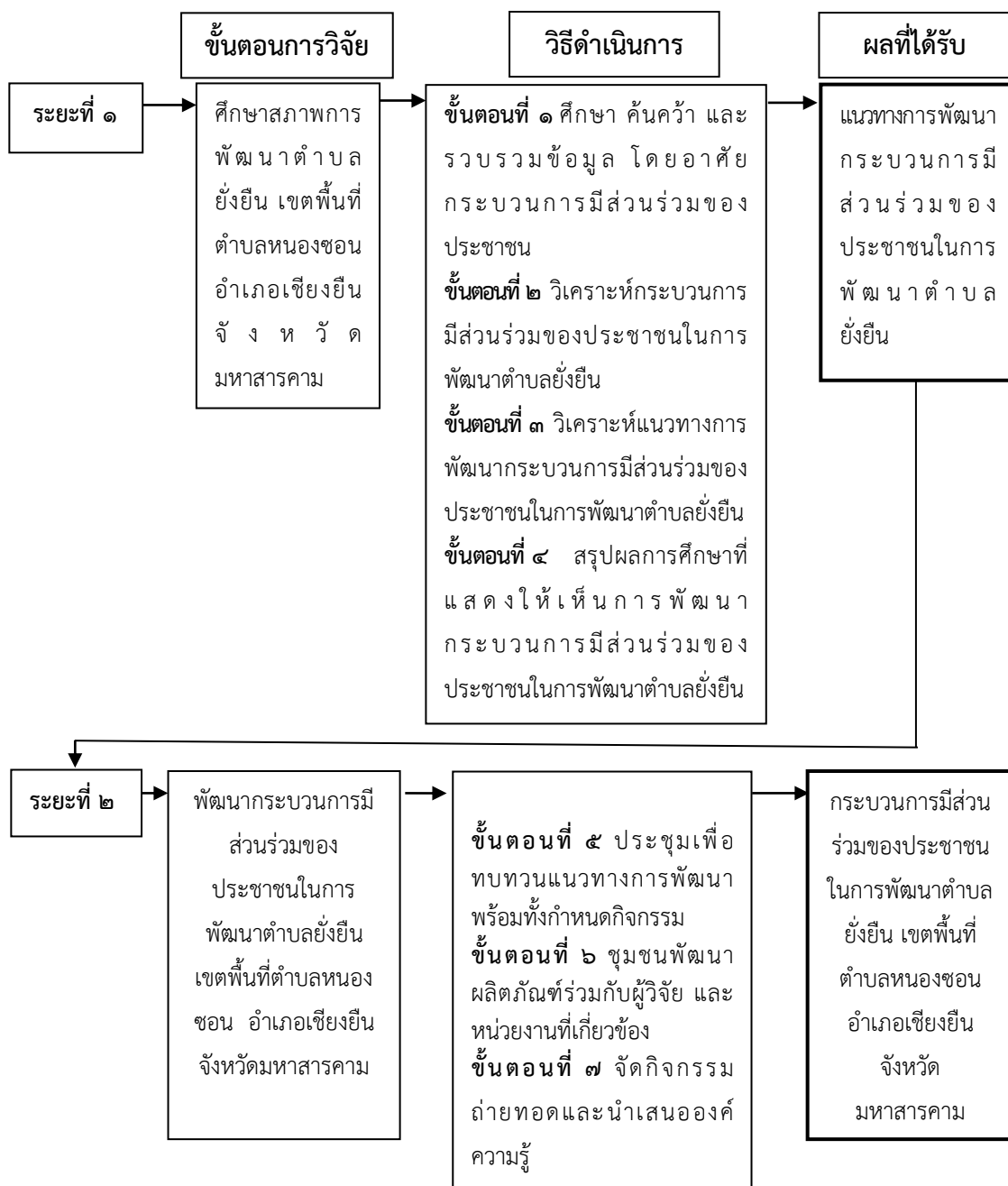
๓.๔.๔ นำร่างแบบสัมภาษณ์เสนอที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อตรวจสอบ แก้ไข และเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์

๓.๔.๕ ปรับปรุงให้เป็นเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลในการวิจัยต่อไป

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- ๑) การลงพื้นที่ ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยลงพื้นที่ด้วยตนเองตามเป้าหมาย ดังกล่าวข้างต้น
- ๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์
- ๓) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่น วิชากิจชุมชน และประชาชน
- ๔) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับการสร้างและการใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน
- ๕) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการสร้างและการใช้องค์ประกอบ ตัวชี้วัดความสำเร็จ และเพื่อให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน การประยุกต์ตัวชี้วัดความสำเร็จในการนำไปใช้ประโยชน์ทางสังคม และชุมชนต่อไป

ภาพประกอบที่ ๓.๑ แสดงขั้นตอนดำเนินการวิจัย

๓.๖ การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สังเกต พฤติกรรม สัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จึงเป็นข้อมูลที่ต้องอาศัยความเข้าใจและ

ดีความ เพื่อตรวจสอบความพอเพียงของข้อมูลที่ได้ว่าสามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ และข้อมูลมีความถูกต้อง มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ เพื่อเป็นการป้องกันความลำเอียงที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการตีความของข้อมูล ผู้วิจัยได้ประยุกต์การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)^๑ มีวิธีการตรวจสอบดังนี้

๓.๕.๑ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลที่ต่างกันจะเหมือนกันหรือไม่ โดยการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้เรื่องเดียวกันแต่มาจากต่างสถานที่ และต่างกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลจะเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร

๓.๕.๒ การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับด้วยวิธีการเก็บข้อมูลด้วยวิธีที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม เป็นต้น

๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) และการวิเคราะห์โดยอุปนัย (Inductive analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มาตีความแล้วสร้างข้อสรุป และเขียนนำเสนอรายงานในรูปแบบความเรียงเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

(๑) สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืนตามนโยบายภาครัฐ เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

(๒) การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านกิจกรรมการพัฒนาตำบลยั่งยืน

(๓) ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การพัฒนาตำบลยั่งยืน

(๔) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎี เพื่อให้เห็นชุดความรู้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านกิจกรรมการพัฒนาตำบลยั่งยืนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และปัจเจกบุคคล

๓.๘ การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมี

^๑สุภางค์ จันทวานิช, *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

ส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัด
มหาสารคาม เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย ชุมชน องค์กร และปัจเจกบุคคล

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๔.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

โดยมีรายละเอียดในแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

๔.๑ สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษา สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม สํารวจสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาตำบลยั่งยืนภายในตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน โดยได้รับความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ตัวแทนจากบัณฑิต และประชาชนทั่วไป โดยการแบ่งกลุ่มเข้าไปศึกษาในพื้นที่ ๑๖ หมู่บ้าน ๆ ละ ๔ คน แล้วนำข้อมูลมาประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสังเคราะห์ข้อมูล ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๑ กิจกรรมการร่วมกันศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

จำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือน ในเขตตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม รายละเอียด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

หมู่ที่	บ้าน	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
๑	บ้านหนองซอน	๑๓๘	๑๔๓	๒๘๑	๘๓
๒	บ้านหนองซอน	๒๐๙	๒๐๘	๔๑๗	๑๐๙
๓	บ้านหนองซอน	๓๔๙	๓๘๔	๗๓๓	๒๕๑
๔	บ้านหนองเม็ก	๑๘๗	๒๕๐	๔๓๗	๑๒๑
๕	บ้านหนองซอน	๒๗๔	๒๖๓	๕๓๗	๑๓๙
๖	บ้านชี	๒๔๔	๒๕๘	๕๐๒	๑๓๙
๗	บ้านกลางใหญ่	๑๑๓	๑๒๙	๒๔๒	๖๙
๘	บ้านหนองจิก	๒๒๓	๒๔๒	๔๖๕	๑๔๖
๙	บ้านมะโม	๑๘๗	๒๐๗	๓๙๔	๑๒๗
๑๐	บ้านมะโมเหนือ	๓๑๒	๓๒๕	๖๓๗	๑๗๓
๑๑	บ้านกลางน้อย	๑๑๓	๑๓๘	๒๕๑	๗๖
๑๒	บ้านราษฎร์พัฒนา	๑๖๐	๑๗๐	๓๓๐	๙๒
๑๓	บ้านหนองจิกพัฒนา	๑๑๕	๑๐๒	๒๑๗	๕๖
๑๔	บ้านมะโมใต้	๓๑๕	๓๐๙	๖๒๔	๒๑๒
๑๕	บ้านอุดมสุข	๑๔๑	๑๖๑	๓๐๒	๘๕
๑๖	บ้านหนองม่วงพัฒนา	๒๐๘	๑๙๕	๔๐๓	๑๒๕
รวมทั้งสิ้น		๓,๒๘๘	๓,๔๘๔	๖,๗๗๒	๒,๐๐๓

จากผลการศึกษา พบว่า ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ของจังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร อยู่ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ๔๐ กิโลเมตรอยู่ห่างจากอำเภอเชียงยืน ๗ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๒๑,๐๒๑ ไร่ หรือ ๓๓.๖๓ ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศตำบลหนองซอนเป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีภูเขา มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ และมีคลองส่งน้ำไหลผ่านตำบลแนวทางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร สามารถใช้เพาะปลูกทำการเกษตร และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนาปลูกข้าว ซึ่งทำการเพาะปลูกได้ปีละ ๒ ครั้ง ในบริเวณที่มีคลองชลประทานไหลผ่าน อาชีพรองคือ ค้าขาย เช่น ขายพันธุ์ปลาน้ำจืด ลูกเป็ด ลูกไก่ ไช้เป็ด ไช้ไก่ หอมกระเทียม ฯลฯ และทำการเกษตรแบบผสมผสาน

ปัญหาของตำบลหนองซอนประการหนึ่งคือ ผลิตภัณฑ์เหล่านั้นไม่เป็นที่รู้จักในวงกว้างและมีลักษณะบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ค่อยดึงดูดใจ ดังนั้นความต้องการที่พบคือการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเป็นธรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยและได้มาตรฐาน โครงการถ่ายทอดความรู้ตามกระบวนการโรงเรียนการเกษตรแบบอัตโนมัติ ต้องการสร้างงาน สร้างอาชีพในชุมชน การผลิตที่เพิ่มคุณค่าของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และวัฒนธรรม การส่งเสริมและพัฒนายกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการแข่งขันทางการตลาด และต้องการที่จะยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น

ความต้องการของประชาชนในตำบลหนองซอนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน พบว่า ประชาชนต้องการพัฒนาให้คุณภาพของคนในชุมชนดีขึ้น ไม่ว่าจะเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน รายได้ในระดับครัวเรือน^๑ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น^๒ ช่องทางรายได้ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น^๓ เกิดการพึ่งพาตนเองของคนภายในชุมชน^๔ เศรษฐกิจดี สุขภาวะดี สิ่งแวดล้อมดี^๕ และมีความสามัคคีของคนในชุมชน^๖ คนในชุมชน/ตำบลมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ออกแบบงานพัฒนาภายในหมู่บ้านตนเอง เริ่มตั้งแต่เริ่มคิด ลงมือทำ^๗ เป็นเจ้าของ ในการลงมือทำและร่วมรับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน^๘

โดยที่องค์ประกอบการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่นให้การสนับสนุน^๙ ของที่มีในชุมชน และคนในชุมชนที่มีใจอยากจัดการเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรภายในชุมชนให้มีการพัฒนา^{๑๐} ปรับเปลี่ยนให้สามารถเกิดผลิตภัณฑ์หรือสิ่งที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้^{๑๑} และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

^๑ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๒ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๙ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๓ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๔ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๔ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๕ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๕ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๖ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๖ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๗ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๗ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๘ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๘ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^๙ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

และเอกชน^{๑๒} คนในชุมชนมีความสามัคคีปรองดองกัน^{๑๓} ความเกื้อกูลของคนในชุมชน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^{๑๔} ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อสร้างสังคมให้ยั่งยืน^{๑๕} ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์^{๑๖}

ซึ่งแนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้โดยร่วมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน^{๑๗} มีการนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน^{๑๘} โดยการร่วมคิด^{๑๙} ร่วมวางแผน^{๒๐} ร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์^{๒๑} การสร้างความตระหนักรู้และการรับผิดชอบร่วมกัน^{๒๒} การประสานงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาตำบล^{๒๓} ตัวอย่างความสำเร็จในระดับพื้นที่เพื่อการขยายผลสู่ผู้ที่สนใจ การประสานเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อพัฒนาตำบล และประชาชนทุกคน สามารถส่งเสียง เสนอความคิดเห็นในการพัฒนาตำบล ซึ่งการพัฒนาตำบลยั่งยืนนี้จะสำเร็จได้โดยการร่วมมือกันระหว่างภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย ภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ภาควิชาการ ได้แก่ สถานศึกษาทั้งภายในและภายนอกชุมชน ภาคศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ภายในชุมชน ภาคประชาชน ได้แก่ ประชาชนทั้ง ๑๖ หมู่บ้าน และภาคประชาสังคม กลุ่มต่าง ๆ ในตำบลหนองซอน

เมื่อพิจารณาแนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนสามารถเขียนเป็นภาพประกอบต่อไปนี้

^{๑๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๖ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๘ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๔ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๖} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑ วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๗} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๑๘} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑ วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๕.

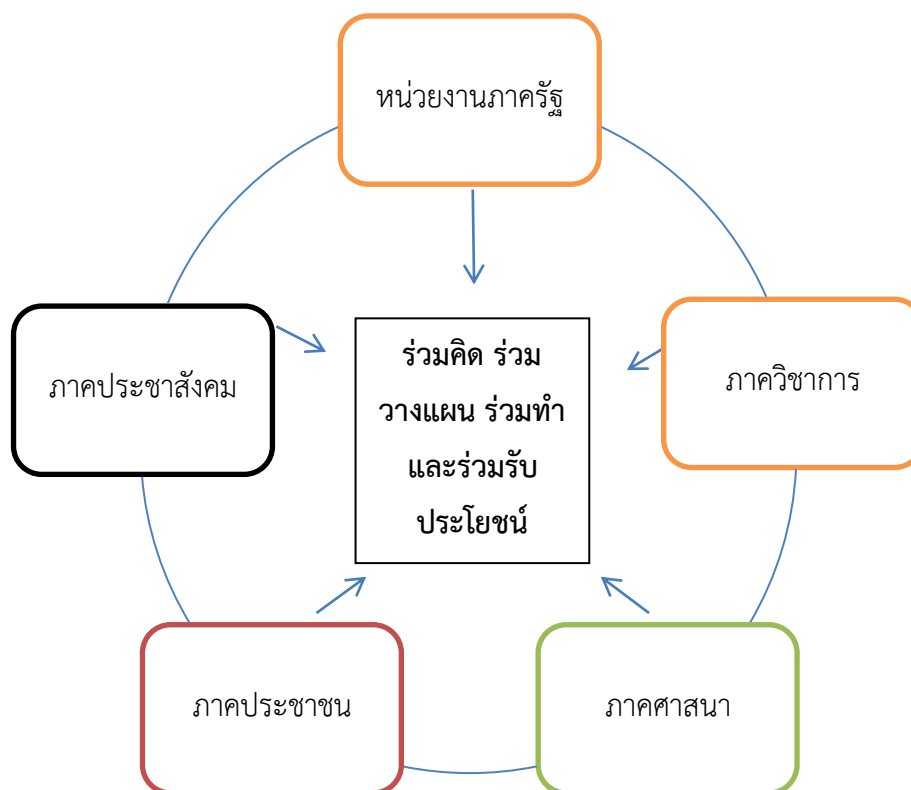
^{๑๙} ผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๕ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๒๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๙ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๒๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๖ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒ วันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๖๕.

ภาพประกอบที่ ๔.๒ แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามให้ประสบผลสำเร็จ

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ให้ประสบความสำเร็จ ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้อย่างแยกคลาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ ๔ ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อันเป็น ๔ ขั้นตอนที่ต้องเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง ๔ ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง^{๒๔} ประกอบด้วย

๑) **ฉันทะ** คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก ไม่ใช่ทำให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจ

^{๒๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑ วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๕.

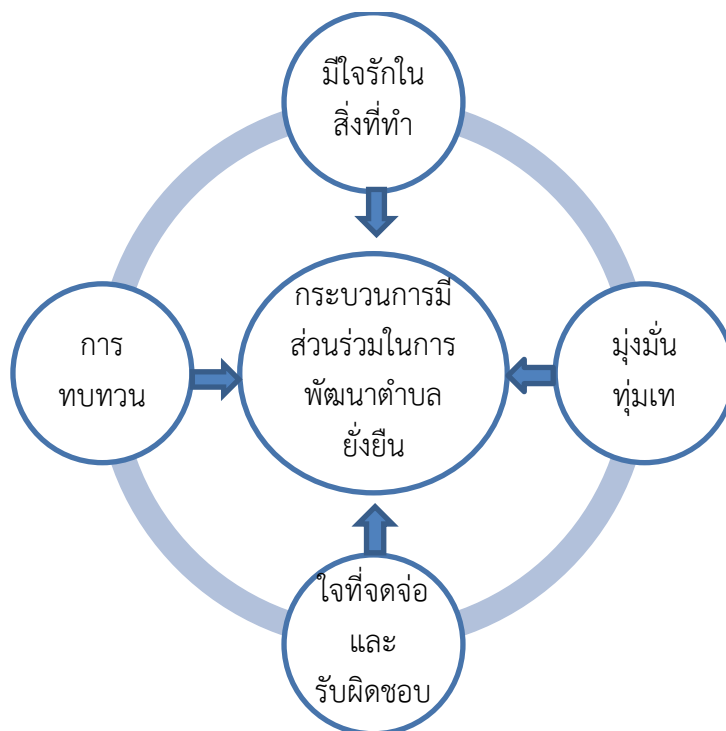
ไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอๆกัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความรักรักความศรัทธาของเราจริงๆ ขึ้นทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานแม้จะได้บางสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม สมดังสุภาษิตที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สำเร็จแล้วด้วยใจ

๒) วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้น วิริยะนี้มาคู่กับความอดทน อดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจ และเตือนใจความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่ใช่มุทะลุดูด้นรบเร้าและรุ่มร้อน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและทายท้าต่ออุปสรรคใดๆทั้งมวล

๓) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรักตามคำนี้ยิ่งใหญ่มากปัจจุบัน สังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมีภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิด เราทำ และรับผิดชอบแล้วไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการทำงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรักตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย

๔) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคามให้ประสบผลสำเร็จ ด้วยการประยุกต์เอาหลักอิทธิบาท ๔ เป็น ๔ ขั้นตอนต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งสามารถเขียนเป็นโมเดลการดำเนินการได้ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๓ แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ด้วยการประยุกต์เอาหลักอิทธิบาท ๔

๔.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีเป้าหมายชัดเจนเพื่อดำเนินการให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนคือ ๑) เข้าใจ ๒) เข้าถึง ๓) พัฒนา ๔) ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังภาพ

ภาพประกอบที่ ๔.๔ แสดงเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบล
ยั้งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอยั้งยืน จังหวัดมหาสารคาม

๔.๒.๑ เข้าใจ (Understand)

ในขั้นตอนของการสร้างความเข้าใจ (Understand) นั้น ผู้วิจัยได้เริ่มกระบวนการเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั้งยืน โดยการเข้าไปพบผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน อำเภอยั้งยืน จังหวัดมหาสารคาม เพื่อนำเสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเพื่อขอความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนการขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องในความต้องการของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั้งยืน

ภาพประกอบที่ ๔.๕ เข้าพบผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน

จากนั้นได้ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ความต้องการของประชาชน ในการพัฒนาตำบลยั่งยืน จากการวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจสภาพความต้องการของประชาชนใน ตำบลหนองซอนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ซึ่งพบว่า ประชาชนต้องการพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพ ชีวิตที่ดีขึ้น ในเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน รายได้ในระดับครัวเรือน ความเป็นอยู่ที่ ดีขึ้น ช่องทางรายได้ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เกิดการพึ่งพาตนเองของคนภายในชุมชน ทั้งนี้ ผลจากการ สัมภาษณ์พบว่า ประชาชนในตำบลหนองซอนมีการประกอบอาชีพ และมีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย แต่

มีอาชีพที่ประชาชนในทุกหมู่บ้านได้ยึดเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิตและก่อให้เกิดรายได้ให้แก่คนในตำบลคือ อาชีพการทำนา ซึ่งอาชีพทำนาคือเป็นอาชีพที่ทำเพื่อปากท้องความเป็นอยู่ มีบางส่วนที่จะเก็บผลผลิตไว้กินเอง ที่เหลือก็จะนำไปขายซึ่งราคาไม่คงที่ขึ้นอยู่กับกลไกทางตลาดในแต่ละปีเป็นตัวกำหนด บางรายเมื่อเหลือกินเหลือใช้แล้วจะนำมาสีเป็นข้าวสารและซังก็โยนขายภายในชุมชนซึ่งราคาก็จะดีกว่าขายข้าวเปลือก จึงเป็นความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ว่า หากมีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพื่อนำข้าวที่ปลูกได้ของคนในกลุ่มนำมาเพิ่มมูลค่าจะก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ภายในชุมชน

ภาพประกอบที่ ๔.๖ กิจกรรมระบุความต้องการของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบล
ยั้งยืน ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๔.๒.๒ เข้าถึง (Access)

เมื่อเข้าใจถึงความต้องการของประชาชนตำบลหนองซอนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั่งยืนแล้ว ผู้วิจัยและทีมงานได้ออกสำรวจกิจกรรมการประกอบอาชีพที่ดำเนินการภายในตำบลหนองซอน เพื่อเป็นการเข้าถึงข้อมูลและเข้าถึงตัวประชาชน

ภาพประกอบที่ ๔.๗ การเข้าถึงประชาชนผู้ประกอบอาชีพภายในตำบลหนองซอน เพื่อกำหนดกิจกรรมในการพัฒนาตำบลยั่งยืน

๔.๒.๓ พัฒนา (Development)

ในขั้นตอนการพัฒนา ผู้วิจัยได้ประชุมกลุ่มย่อยขณะทำงาน โดยได้มีการระบुकลุ่มเป้าหมายในแต่ละหมู่บ้านเพื่อจะได้เชิญกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมารับทราบข้อมูล และหาแนวทางในการพัฒนาผลผลิตต่อไป

ภาพประกอบที่ ๔.๘ กิจกรรมรับทราบข้อมูล และหาแนวทางในการพัฒนาผลผลิตของกลุ่มเกษตรกร

ผลการจัดกิจกรรมรับทราบข้อมูล และหาแนวทางในการพัฒนาผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า กลุ่มเกษตรกรมีความคาดหวังว่า จะมีการยกระดับข้าวของชาวหนองซอนให้สามารถเป็นสินค้าของตำบลต่อไป ซึ่งจากการพูดคุย ได้มีการเสนอกรณีตัวอย่างของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่ประสบผลสำเร็จ และสามารถนำมาวางขายภายในชุมชนตนเองและชุมชนอื่นได้ ซึ่งกลุ่มเกษตรกรมีความสนใจและอยากทำตามบ้าง

ดังนั้น ผู้วิจัยและทีมงานจึงได้ออกแบบกิจกรรมการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๓ กิจกรรม รายละเอียดดังต่อไปนี้

กิจกรรมที่ ๑ อบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการกับการผลิตของกลุ่ม

กำหนดการฝึกอบรม

กิจกรรมที่ ๑ อบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการกับการผลิตของกลุ่ม

วันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๐๘.๓๐ - ๐๙.๐๐ น.	ลงทะเบียน
๐๙.๐๐ - ๑๐.๐๐ น.	บรรยายเรื่อง “การปลูกข้าวพันธุ์ข้าวดอกมะลิ ๑๐๕” วิทยากร โดย นางสาวจุฑารัตน์ หีบแก้ว
๑๐.๔๕ - ๑๒.๐๐ น.	บรรยายเรื่อง “การทำข้าวกล้อง” วิทยากร โดย นางสาวจุฑารัตน์ หีบแก้ว
๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
๑๓.๐๐ - ๑๔.๐๐ น.	บรรยายเรื่อง “การบริหารผลผลิตที่เกิดขึ้นในแต่ละรอบ” วิทยากร โดย นางสาวจุฑารัตน์ หีบแก้ว
๑๔.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.	“การแปรรูปข้าวกล้องพันธุ์ ข้าวขาวดอกมะลิ ๑๐๕” วิทยากร โดย นางสาวจุฑารัตน์ หีบแก้ว

หมายเหตุ :

- พักรับประทานอาหารว่าง ช่วงเช้า เวลา ๑๐.๓๐ - ๑๐.๔๕ น. และช่วงบ่าย เวลา ๑๕.๓๐ - ๑๕.๔๕ น.
- กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

ภาพประกอบที่ ๔.๙ อบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการจัดการกับผลผลิตของกลุ่ม

ผลการจัดกิจกรรม สามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

๑. กลุ่มเกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจในอาชีพของตนเอง
๒. กลุ่มเกษตรกรเห็นช่องทางในการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรของตนเอง
๓. เกิดการรวมตัวของผู้ปลูกข้าวในตำบลหนองซอน โดยการนำของ บ้านไร่ปริญญา ภายใต้วีสัยทัศน์ ปลูกเอง สีเอง ขายเอง

กิจกรรมที่ ๒ กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการวางแผนการตลาดและการบริหารผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการตลาดสมัยใหม่

กำหนดการฝึกอบรม

กิจกรรมที่ ๒ การวางแผนการตลาดและการบริหารผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการตลาดสมัยใหม่
วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๕

ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๐๘.๓๐ - ๐๙.๐๐ น.	ลงทะเบียน
๐๙.๐๐ - ๑๐.๐๐ น.	พิธีเปิด
๐๙.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.	บรรยายเรื่อง “กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการวางแผนการตลาด” วิทยากร โดย อาจารย์สุทธิพงษ์ อุบลเกียรติ
๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.	กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการการบริหารผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการตลาดสมัยใหม่ วิทยากร โดย อาจารย์สุทธิพงษ์ อุบลเกียรติ

หมายเหตุ :

- พักรับประทานอาหารว่าง ช่วงเช้า เวลา ๑๐.๓๐ - ๑๐.๔๕ น. และช่วงบ่าย เวลา ๑๕.๓๐ - ๑๕.๔๕ น.
- กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

ภาพประกอบที่ ๔.๑๐ การวางแผนการตลาดและการบริหารผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการตลาดสมัยใหม่

ผลการจัดกิจกรรม สามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

๑. กลุ่มเกษตรกรมีความเข้าใจเกี่ยวกับการตลาดและการบริหารผลิตภัณฑ์ด้วยการตลาดสมัยใหม่
๒. กลุ่มเกษตรกรเห็นช่องทางตลาดของผลผลิตทางการเกษตรของตนเอง
๓. กลุ่มเกษตรกรอยากมีผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อเป็นสินค้าของชุมชน

กิจกรรมที่ ๓ อบรมเชิงปฏิบัติการออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ต้นแบบ

กำหนดการฝึกอบรม

กิจกรรมที่ ๓ การออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ต้นแบบ

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๕

ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๕

๐๘.๓๐ - ๐๙.๐๐ น.	ลงทะเบียน
๐๙.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.	อบรมเชิงปฏิบัติการออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ต้นแบบ โดย อาจารย์นิรันดร เลิศวีรพล นักวิชาการคอมพิวเตอร์ชำนาญการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.	กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ (ต่อ) วิทยากร โดย อาจารย์นิรันดร เลิศวีรพล นักวิชาการคอมพิวเตอร์ชำนาญการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

หมายเหตุ : พักรับประทานอาหารว่าง ช่วงเช้า เวลา ๑๐.๓๐ - ๑๐.๔๕ น. และช่วงบ่าย เวลา ๑๕.๓๐ - ๑๕.๔๕ น.

: กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

ภาพประกอบที่ ๔.๑๑ อบรมเชิงปฏิบัติการออกแบบและพัฒนารรจภัณฑ์ต้นแบบ

ผลการจัดกิจกรรม สามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

๑. กลุ่มเกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจในอาชีพของตนเอง
๒. เห็นควรให้มีการพัฒนารรจภัณฑ์ข้าว เพื่อให้เกิดความสนใจต่อผู้ซื้อ

๓. ผู้วิจัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ได้แนวทางการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มผู้ปลูกข้าวซึ่งเป็นแบรนด์ของตำบลหนองซอน

๔.๒.๔ ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Utilization)

ผลที่เกิดจากจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการทั้ง ๓ กิจกรรม ส่งผลให้มีการพัฒนาผลผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรโดยมีการร่วมตัวกันของกลุ่มเกษตรกร โดยได้นำข้าวของตนเองมารวมกันฝากขายที่ร้านค้าภายในชุมชน และการค้าออนไลน์ ซึ่งได้รับการรับรองจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอนให้เป็นสินค้าของตำบลภายใต้ชื่อ ของดีหนองซอน ซึ่งถือเป็นความภาคภูมิใจ และเป็นแนวทางในการพึ่งตนเองของคนภายในชุมชน ซึ่งถือเป็นผลิตภัณฑ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มเกษตรกร และ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน

ภาพประกอบที่ ๔.๑๒ บรรจุภัณฑ์กลุ่ม ข้าวบ้านไร่ปริญา ของดี หนองซอน

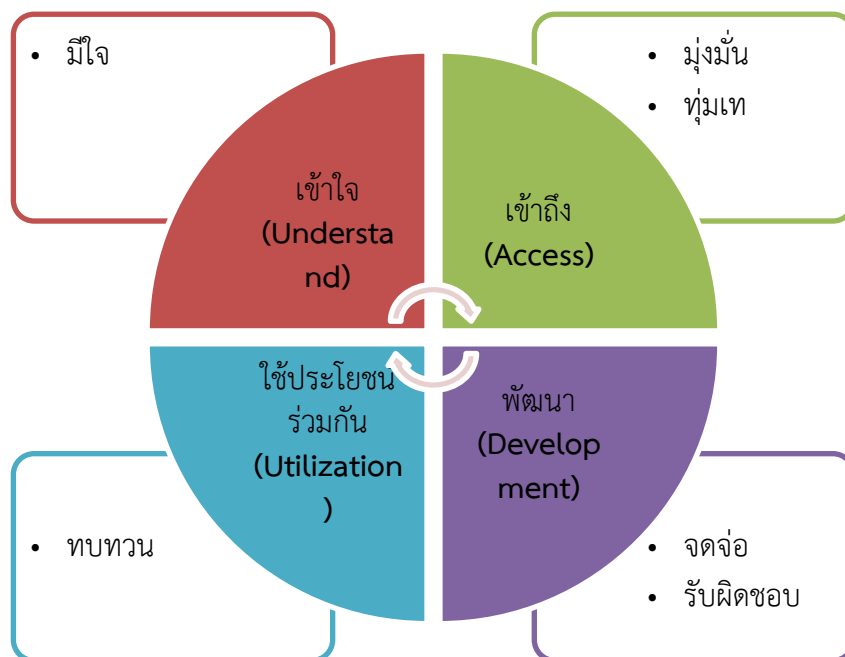

ภาพประกอบที่ ๔.๑๓ ส่งมอบผลิตภัณฑ์แก่ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน

๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม คือ UADU Model ประกอบด้วยขั้นตอนในการดำเนินงาน ๔ ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ ๑ เข้าใจ (Understand) เข้าใจความต้องการของประชาชน ขั้นตอนที่ ๒ เข้าถึง (Access) เข้าถึงกลุ่มอาชีพที่ต้องการพัฒนา ขั้นตอนที่ ๓ พัฒนา (Development) พัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์/สินค้าของกลุ่ม ขั้นตอนที่ ๔ ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

(Utilization) สิ่งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มสมาชิกได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งทั้ง ๔ ขั้นตอนนี้จะสำเร็จได้ด้วยการประยุกต์หลักอิทธิบาทธรรมมาเป็นแนวทางในการดำเนินการ ดังภาพประกอบ ที่ ๔.๑๔

ภาพประกอบที่ ๔.๑๔ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ด้วยการประยุกต์ใช้ตามหลักอิทธิบาทธรรม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ๒. เพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ ระยะที่ ๑ ศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม มี ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย **ขั้นตอนที่ ๑** ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน **ขั้นตอนที่ ๒** วิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน **ขั้นตอนที่ ๓** วิเคราะห์แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน **ขั้นตอนที่ ๔** สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนระยะที่ ๒ พัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน **ขั้นตอนที่ ๕** ประชุมเพื่อทบทวนแนวทางการพัฒนา พร้อมทั้งกำหนดกิจกรรม **ขั้นตอนที่ ๖** ชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับผู้วิจัย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง **ขั้นตอนที่ ๗** จัดกิจกรรมถ่ายทอดและนำเสนอองค์ความรู้ ได้ตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาสภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า

ปัญหาของตำบลหนองซอนประการหนึ่งคือ ผลิตภัณฑ์เหล่านั้นไม่เป็นที่รู้จักในวงกว้างและมีลักษณะบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ค่อยดึงดูดใจ ดังนั้นความต้องการที่พบคือการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ และการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยและได้มาตรฐาน โครงการถ่ายทอดความรู้ตามกระบวนการโรงเรียนการเกษตรแบบอัตโนมัติ ต้องการสร้างงาน สร้างอาชีพในชุมชน การผลิตที่เพิ่มคุณค่าของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และวัฒนธรรม การส่งเสริมและ

พัฒนาระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการแข่งขันทางการตลาด และต้องการที่จะยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น

ความต้องการของประชาชนในตำบลหนองซอนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน พบว่า ประชาชนต้องการพัฒนาให้คุณภาพของคนในชุมชนดีขึ้น ไม่ว่าจะเรื่องความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน รายได้ในระดับครัวเรือน ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ช่องทางรายได้ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เกิดการพึ่งพาตนเองของคนภายในชุมชน เศรษฐกิจดี สุขภาวะดี สิ่งแวดล้อมดี และมีความสามัคคีของคนในชุมชน คนในชุมชน/ตำบลมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ออกแบบงานพัฒนาภายในหมู่บ้านตนเอง เริ่มตั้งแต่เริ่มคิดลงมือทำ เป็นเจ้าของ ในการลงมือทำและร่วมรับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งการพัฒนาตำบลยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ด้วยการร่วมมือกันระหว่างภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย ภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ภาควิชาการ ได้แก่ สถานศึกษาทั้งภายในและภายนอกชุมชน ภาคศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ภายในชุมชน ภาคประชาชน ได้แก่ ประชาชนทั้ง ๑๖ หมู่บ้าน และภาคประชาสังคม กลุ่มต่าง ๆ ในตำบลหนองซอน

แนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคามให้ประสบผลสำเร็จ ด้วยการประยุกต์เอาหลักอิทธิบาท ๔ เป็น ๔ ขั้นตอนที่ต้องเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกัน

๕.๑.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย

๑. ขั้นเข้าใจ (Understand)

- เข้าไปพบผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน เพื่อนำเสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเพื่อขอความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ตลอดถึงการขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องในความต้องการของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั่งยืน

๒. ขั้นเข้าถึง (Access)

- ผู้วิจัยและทีมงานได้ออกสำรวจกิจกรรมการประกอบอาชีพที่ดำเนินการภายในตำบลหนองซอน เพื่อเป็นการเข้าถึงข้อมูลและเข้าถึงประชาชน

๓. ขั้นพัฒนา (Development)

- การพัฒนากระบวนการเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลยั่งยืนผู้วิจัยได้ดำเนินการผ่านกิจกรรม ๓ กิจกรรม ประกอบด้วย

กิจกรรมที่ ๑ อบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการกับผลผลิตของกลุ่ม วันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

กิจกรรมที่ ๒ การวางแผนการตลาดและการบริหารผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการตลาดสมัยใหม่ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๕

กิจกรรมที่ ๓ การออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ต้นแบบ วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๕

๔. ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Utilization)

- ผลที่เกิดจากจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการทั้ง ๓ กิจกรรม ส่งผลให้มีการพัฒนาผลผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรโดยมีการร่วมตัวกันของกลุ่มเกษตรกร ซึ่งได้รับการรับรองจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอนให้เป็นสินค้าของตำบลภายใต้ชื่อ ของดีหนองซอน ซึ่งถือเป็นผลิตภัณฑ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มเกษตรกร และ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซอน

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่ต้องนำมาอภิปรายผลดังนี้

๕.๒.๑ สภาพการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม จากผลการศึกษา พบว่า

ประชาชนในตำบลหนองซอนมีการประกอบอาชีพ และมีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย แต่มีอาชีพที่ประชาชนในทุกหมู่บ้านได้ยึดเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิตและก่อให้เกิดรายได้ให้แก่คนในตำบล คือ อาชีพการทำนา จึงต้องมีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพื่อนำข้าวที่ปลูกได้ของคนในกลุ่มนำมาเพิ่มมูลค่าจะก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ภายในชุมชน ด้วยการประยุกต์เอาหลักอิทธิบาท ๔ มาช่วยในการดำเนินกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จ อันเป็น ๔ ขั้นตอนต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยความเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกัน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรตามทฤษฎีไหนก็ตาม ต้องอาศัยใจรัก ความพอใจที่จะทำเป็นหลัก จากนั้นก็ตามด้วยความขยันหมั่นเพียรทั้งในส่วนของการขยันทำกิจกรรมในพื้นที่ และการขยันหาองค์ความรู้ใหม่ ๆ มาปรับใช้ในพื้นที่ของตนเอง นอกจากมีความขยันหมั่นเพียรแล้ว ต้องมีความตั้งใจมั่น ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรักใคร่ องค์ประกอบสุดท้ายคือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและ

รับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณ์ญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และ ทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมามีเกิดผลดีผลเสียอย่างไร สอดคล้องกับการศึกษาของ ศิลป์ชัย สีมาวงศ์อนันต์ และคณะ ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับ การพัฒนาตน ตามหลักอิทธิบาท ๔ สำหรับบุคลากรในยุคไทยแลนด์ ๔.๐ ผลวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาตน ๔ ข้อ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นหลักธรรมะที่นำมาใช้ประยุกต์ใช้และบูรณาการในการทำงานเพื่อให้เกิดความสำเร็จ บุคคลจำเป็นต้องอาศัยการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง วิธีการที่จะฝึกฝนบุคคล ให้เกิดอิทธิบาท ๔ คือ การสร้างแรงจูงใจในการทำงานสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตด้วยวิธีการฝึกอบรม สามารถทำให้บุคคลมีการเปลี่ยนแปลง ฝึกฝนตนเอง ให้ประสบความสำเร็จได้ และมีคุณลักษณะเก่ง ดี และมีความสุขสอดคล้องกับการขับเคลื่อนประเทศในยุคไทยแลนด์ ๔.๐ จำเป็นต้องมีหลักธรรม ควบคู่กับการพัฒนานวัตกรรมไปด้วย

๕.๒.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม จากผลการศึกษาพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม คือ UADU Model ประกอบด้วยขั้นตอนในการดำเนินงาน ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ ๑ เข้าใจความต้องการของประชาชน ขั้นตอนที่ ๒ เข้าถึงกลุ่มอาชีพที่ต้องการพัฒนา ขั้นตอนที่ ๓ พัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์/สินค้าของกลุ่ม ขั้นตอนที่ ๔ สิ่งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มสมาชิก ได้รับและใช้ผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งทั้ง ๔ ขั้นตอนนี้ ครอบคลุมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ทั้งนี้ในทุกขั้นตอนเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจึงส่งผลให้ประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับ ญฐพงษ์ เลียงสมบูรณ์^๑ ที่พบว่า การพัฒนากลยุทธ์ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบล ในเขตอำเภอรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร ได้กำหนดแผนกลยุทธ์ที่สำคัญโดยมีวิสัยทัศน์ (Vision) ว่าเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และมีกลยุทธ์ที่สำคัญ ๓ ลำดับ ได้แก่ วางแผนการส่งเสริมและการดำเนินการพัฒนาชนบทที่ดีตามความต้องการของประชาชนและให้ประชาชนมีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผนดำเนินการ เพื่อลดปัญหาสังคมโดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่นและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส กำหนดวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรวมกลุ่มกิจกรรมการประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย และดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จัดทำแผนปฏิบัติ

^๑ ญฐพงษ์ เลียงสมบูรณ์, การพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขตอำเภอรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร, วิทยานิพนธ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. ๒๕๕๘).

การร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับนั้น ทัศนีย์ สมคิด, พระสุธีรัตนบัณฑิต^๒ ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ผลการศึกษาวิจัย พบว่า การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างงาน สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชน มากกว่าการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ และการมีส่วนร่วม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิดร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน และสอดคล้องกับสิทธิพร ภิรมย์รัตน์^๓ ที่ได้วิจัยรูปแบบการวางแผนความร่วมมือของชุมชนในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ก่อนที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ต้องอาศัยเวทีชาวบ้าน ซึ่งประกอบในหลายขั้นตอน หลายเวที ขบวนการเริ่มต้นด้วยการออกสำรวจภูมิประเทศและความเข้าใจในทัศนคติของการมีส่วนร่วม ความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมของชุมชน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เกิดขึ้นจากกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และเครือข่าย ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น ผู้บริหารหรือผู้เกี่ยวข้องควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน บนพื้นฐานปัจจัยที่มีอยู่ภายในชุมชน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชนให้คนในชุมชนเกิดสำนึกรักบ้านเกิด และก่อให้เกิดพื้นที่ในการเรียนรู้ภายในชุมชนนั้น ๆ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม มีส่วนช่วยให้ชุมชนรักพื้นที่การเกษตรของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในอาชีพของตน ดังนั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำเอากระบวนการมีส่วนร่วม

^๒ ทัศนีย์ สมคิด, พระสุธีรัตนบัณฑิต, แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี, วารสารมหาจุฬาวชิการ, ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ, ๒๕๖๒, หน้า ๓๑๘-๓๓๓.

^๓ สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, ทฤษฎีการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

ร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนที่ค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ในกลุ่มอาชีพอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืนในกลุ่มอาชีพอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนแก่คนภายในชุมชน
- ๒) ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลทำให้ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน ในแต่ละแห่งประสบผลสำเร็จทั้งในด้านการบริหารและการจัดการบนฐานการร่วมมือกันของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

บรรณานุกรม

- กมลลา ภาสิน. (๒๕๓๕). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: เจเนเดอร์เพรส.
- กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์. **จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๔๔.
- กรวรรณ รุ่งสว่าง. **การวิเคราะห์สถานภาพการเป็นเมืองสร้างสรรค์ กรณีศึกษาชุมชนเมืองขอนแก่นราชบุรี และบางแสน**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๖๐.
- กุลทิพย์ ศาสตรระรุจิ และทัศนทกานต์ ดวงรัตน์. **การสื่อสารรณรงค์พื้นที่สุขภาวะในชุมชนเมือง ในมิติของการสื่อสารเพื่อความรับผิดชอบต่อสังคม**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๗.
- โกวิท พวงงาม. **การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการและมิติใหม่ในอนาคต**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพฯ : วิญญูชน. ๒๕๕๒.
- คงกฤษ ถูกแผน. **การเสริมสร้างพลังในการเป็นหมู่บ้านสุขภาพดีของบ้านม่วงสามปี อำเภอสีจันทน์ลำพูน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๘.**
- คณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ออนไลน์**. สืบค้นเมื่อ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๔, จาก www.nesdb.go.th.
- จรัสเรือง ศิริวัฒน์รักษ์. **การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธ: กรณีศึกษาชุมชนศรีชะอโศก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๕๒.**
- จามะรี เชียงทอง. **สังคมวิทยาการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๙.
- จินตนา แยกแก้ว. **การพัฒนาศักยภาพของผู้ปกครองด้านการสนับสนุนการศึกษาโดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๕.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. **ออนไลน์** : เข้าถึงได้จาก <http://www.thaiblogonline.com>.
ค้นเมื่อ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๔
- จีรพรรณ กาญจนจิตรา. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, **การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๒๕.

ณัฐพงษ์ เลี้ยงสมบูรณ์. การพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทของตำบลในเขตอำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. ๒๕๔๘.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาพฤติกรรมในองคการ. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๓๙.

ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำและคณะ. การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์. ๒๕๓๔.

ทวีศักดิ์ ฌาณประทีป และคณะ. พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช. ๒๕๓๔.

ฉันทพร วณิชชอุทธา. การพัฒนารูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบผสมผสานด้วยหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้เป็นทีมของกลุ่มกองทุนหลักประกันสุขภาพในระดับท้องถิ่น. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๕๘. หน้า ๑๘๗๕-๑๘๙๑.

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เครือข่ายประชาคมสุขภาพในท้องถิ่น. ๒๕๔๓.

นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๓.

นิตยา กมลวทันนิตา. บริบทไทยว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๔๐ (๒) : ๙-๒๔. ๒๕๔๖.

นิเทศ ดินณะกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟพรีนท์, ๒๕๔๖.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (๒๕๔๕). การพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารจดหมายข่าว สป.มท., ๑๕(๑๓๘), ๒๕-๒๖.

นันทนิษฐ์ สมคิด, พระสุธีรัตนบัณฑิต. แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี. วารสารมหาจุฬาริชาการ. ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ. ๒๕๖๒. หน้า ๓๑๘-๓๓๓.

นิตี เอี้ยวศรีวงศ์. ทูทางสังคม. หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. ๒๕๔๓.

บัญญัติ แก้วส่อง. รูปแบบทางสังคม-จิตวิทยาสำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา. ปรินญานิพนธ์การศึกษาดุฎบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๒๕๓๑.

- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. การก่อเกิด การผลิตซ้ำ และการขยายตัวทุนทางสังคม ในชนบทอีสาน. **รายงานการวิจัย**. ภาควิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น:ขอนแก่น. ๒๕๔๗.
- ประเวศ วะสี. **เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง:ความเข้มแข็งจากฐานล่าง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน. ๒๕๔๐.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. **สื่อสารกับสังคมเครือข่าย**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. ๒๕๔๖.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, และคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. ๒๕๔๖.
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. วาทกรรมทุนทางสังคม : กระบวนการสร้างแนวคิดและปฏิบัติการในบริบทการพัฒนาของไทย (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๖). **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. ๒๕๔๗.
- ประยูร ศรีประสารณ์. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมใน การดำเนินงานของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา. **รายงานการวิจัย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๒.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. **ชุมชนเข้มแข็งทุนทางสังคมของไทย**. หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมธนาคารออมสิน. ๒๕๔๒.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชน**. กรุงเทพฯ.โรงพิมพ์ศักดิ์โสภณ. ๒๕๒๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก. ๒๕๕๒.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (อบอุ้น). **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. ๒๕๔๗.
- พิสันดี ประทานชวโน. **การพัฒนาชุมชน**. ออนไลน์ : เข้าถึงได้จาก <http://www.mahasarakham.cdd.go.th/Ling%๒๐Center/development.pdf> ค้นเมื่อ ๑๑ เมษายน ๒๕๖๔.
- พัฒน์ บุญรัตพันธ์. **การสร้างพลังโดยขบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๑๗.
- พัทธา สายหู. **กลไกของสังคม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

- ภิกษุศักดิ์ กัลยาณมิตร. การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.
 รายงานการวิจัย. หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. ๒๕๕๙.
- มูลนิธิชัยพัฒนา, แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : เศรษฐกิจพอเพียง. **ออนไลน์.**
 สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๕, แหล่งที่มา
https://www.chaipat.or.th/site_content/item/3579-2010-10-08-05-24-39.html.
- เยาวลักษณ์ ศิริสุวรรณ. ศักยภาพของเทศบาลเมืองนครปฐมในการจัดการศึกษาระดับอาชีวศึกษา.
 กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๓๙.
- ยุทธดนัย สีดาหลัก. โครงการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับตำบล. รายงาน
การวิจัยเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,
 ๒๕๒๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์. ๒๕๒๕.
- วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. **ทุนทางสังคม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา. ๒๕๔๘.
- วิซุกร กุหลาบศรี. การรวมตัวขององค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานภาคใต้ใน
 ปีการท่องเที่ยว๒๕๔๑-๒๕๔๒. **วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม.**
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๑.
- วราพร ศรีสุพรรณ. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. **เอกสารวิชาการ การพัฒนาที่ยั่งยืน:
 ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๔.
- วิชัย ภูโยธิน และคณะ. หน้าทีพลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม. **ออนไลน์.** สืบค้นเมื่อ
 ๑๒ มกราคม ๒๕๕๗, จาก <http://www.trueplookpanya.com>.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การมีส่วนร่วม. **ออนไลน์.** สืบค้นจาก www.research.doae.go.th
 เมื่อ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๔.
- วิณา เทียงธรรม และคณะ. **การพัฒนาศักยภาพชุมชน :แนวคิดและการประยุกต์ใช้.** กรุงเทพฯ :
 ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขคณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔.
- ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **ปริญา
 นิพนธ์ดุขุภักดิ์บัณฑิตสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทร์วิโรฒ.** ๒๕๔๒.
- สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๗.

สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้สำนักงาน. ความสำคัญของการพัฒนาสังคม.

ออนไลน์ : เข้าถึงได้จาก web.bsru.ac.th, ค้นเมื่อ ๑๒ เมษายน ๒๕๖๔.

สมนึก ปัญญาสิงห์. การพัฒนาชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงชุมชน. **วารสารการพัฒนาชุมชนและ**

คุณภาพชีวิต, ๑๑ (๒) : ๑๑-๒๒.๒๕๓๖.

สนิท สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

สาคร ก่อเจริญ. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**.

มหาสารคาม : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ๒๕๒๓.

สมคิด จาตุศรีพิทักษ์. แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจไทยไปสู่ความยั่งยืน. **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**,

๔๐ (๒) : ๘-๑๐. ๒๕๔๖.

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. **ทฤษฎีการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการ

ออกแบบและวางผังชุมชนเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๐.

สมรทิพย์ วิภาวนิช. การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสุข

ภาวะชุมชน. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ มนุษยศาสตร์

สังคมศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๕๙. หน้า ๑๒๐๗-๑๒๒๓.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เอกสารประกอบการประชุมประจำปี**

๒๕๔๖ การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ๒๕๔๖.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สรุปสาระสำคัญ รายงานผลการพัฒนา**

เศรษฐกิจและสังคมขอประเทศ ปีแรก ของแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๑. กรุงเทพฯ :

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ๒๕๕๖.

สมบัติ อารังธัญวงศ์. **นโยบายสาธารณะ : แนวความคิด การวิเคราะห์และกระบวนการ**. พิมพ์ครั้งที่

๑๔ . กรุงเทพฯ : เสมาธรรม. ๒๕๔๙.

สนิท สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ,

๒๕๔๒.

- สุรัตน์ ก้อนนาค. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดชัยนาท.
- วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. ๒๕๕๔.
- สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาสังคมสู่ชุมชนอยู่ดีมีสุข. **คุณภินิพนธ์**, หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย. ๒๕๕๙.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ยุทธศาสตร์ชาติพ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐/สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงาน.กรุงเทพฯ :** สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๐.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐/สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงาน. (กรุงเทพฯ :** สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ), ๒๕๖๐.
- อภิญา กังสนารักษ์. **รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับคณะของสถาบันอุดมศึกษา.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๔.
- อดิน รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา.** กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษา นโยบายสาธารณสุข. ๒๕๔๗.
- อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์. **การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ :บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม.** กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘.
- อเนก นาคะบุตร. **ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. ๒๕๔๕.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. **ทุนทางสังคมกับสิทธิชุมชนในมิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิอำนาจและการจัดการทรัพยากร.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๔.
- Jary, D. and J. Jary. **The Harper Collins Dictionary of Sociology.** [New York : Harper Collins]. 1991.
- Jeremy Boissevain. **Friends of Friends: Networks, Manipulators and Coalitions.** Pp. 285. Oxford, [England: Basil Blackwell], 1974.

- Kilduff, Martin;and Tsai,Wenpin. **Social Networks and Organizations**. [London : SAGE. Publication Ltd. Ritzer, George.(1992)]. (2003).
- Popenoe, D. **Sociology**. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.1993.
- United Nations Population Fund. **The state of world population 1992**. New York: United Nations Population Fund. 1992.

ภาคผนวก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลยั่งยืน
เขตพื้นที่ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง : ขอความกรุณาให้ตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงตามหัวข้อความที่ผู้สัมภาษณ์ได้
สอบถามซึ่งข้อมูลที่ได้จะแปลผลเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านเป็น
รายบุคคลแต่ประการใด

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การเสริมสร้างบทบาทหน้าที่ของประชาชนในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม
พัฒนาตำบลยั่งยืน

ตอนที่ ๓ การพัฒนาพื้นที่เป้าหมายการวิจัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ข้อมูลทั่วไป

๑) ชื่อ.....

๒) ตำแหน่ง/สถานะทางสังคม.....

๓) ที่อยู่.....

.....
.....
.....

๒.๑.๓ ในฐานะที่ท่านอยู่ในตำบลหนองซอน ท่านจะร่วมสร้างสรรค์“ตำบลยั่งยืน” ให้เกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๑.๔ ท่านคิดว่ากระบวนการเสริมสร้างพลังชุมชนในการพัฒนา“ตำบลยั่งยืน” ควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ในฐานะที่ท่านเป็นบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลหรือกรรมการชุมชนหรือสมาชิกในชุมชนตำบลหนองซอน ท่านมีบทบาทหน้าที่ในการขับเคลื่อนการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาตำบลสู่ความยั่งยืนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ การพัฒนาพื้นที่เป้าหมายการวิจัย

ท่านเห็นด้วยหรือไม่ที่จะพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาตำบลยั่งยืน

เห็นด้วย

ไม่เห็นด้วย

ถ้าเห็นด้วยกรุณาตอบคำถามต่อไปนี้

๓.๑ ท่านคิดว่าถ้ามีการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาตำบลยั่งยืนควรทำอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒ ถ้ามีการพัฒนากิจกรรม เพื่อให้เกิดการฟื้นตัวของเศรษฐกิจ การสร้างงาน การพัฒนาอาชีพในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ท่านคิดว่า ควรมีการพัฒนา กิจกรรมอะไร เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....